

SYMPHOSII AMALARI

METENSIS PRESBYTERI ET CHOREPISCOPI

LIBER DE ORDINE ANTIPHONARII

PROLOGUS.

De ordine Antiphonarum.

Cum longo tempore tædio affectus essem propter Antiphonarios discordantes inter se in nostra provincia, moderni enim alio ordine currebant quam vetusti, et quid plus retinendum esset, nesciebam; placuit ei qui *omnibus tribuit affluenter*, ab hoc scrupulo liberare me, inventa copia Antiphonariorum in monasterio Corbeiensi, id est, tria volumina de nocturnali officio, et quartum, quod solummodo continebat diurnale, certavi a pelago curiositatis carbasa tendere ad portum tranquillitatis. Nam quando fui missus Romam a sancto et Christianissimo imperatore Ludovico ad sanctum et reverendissimum papam Gregorium de memoratis voluminibus, retulit mihi ita idem papa: Antiphonarium non habeo quem possim mittere filio meo domino imperatori, quoniam hos quos habuimus Wala quando functus est huc legatione aliqua, abduxit eos hinc secum in Franciam. Quæ memorata volumina contuli cum nostris Antiphonariis, invenique ea discrepare a nostris non solum in ordine, verum etiam in verbis et multitudine responsorium et antiphonarum, quas nos non cantamus. Nam in multis rationabilius statuta reperi nostra volumina quam essent illa. Mirabar quomodo factum sit quod mater et filia tantum a se discreparent. Inveni in uno volumine memoratorum Antiphonariorum ex his quæ infra continebantur, esse illud ordinatum prisco tempore ab Adriano Apostolico. Cogovi nostra volumina antiquiora esse aliquanto tempore volumine illo Romanæ urbis. In quibus tamen alicubi cognovi corrigi posse nostra ab illis, et in aliquibus nostra esse rationabilius et satius statuta, ut prætuli: arripui medium inter utraque, ut a nostris, ubi melius erant ordinata, non discederem; et ubi poterant corrigi a voluminibus urbis, non neglexerem, seu in ordine, seu in verbis. Ubi nostri moderni cantores rationabilius authenticis verbis statuerunt officia sua, dividendo antiphonas per ferias, necnon et responsorios, et in festivitibus sanctorum antiphonas distribuendo singulis vigiliis suas, scripsi primo ordinem Romanum, dein nostrorum cantorum. Et ubi talem ordinem reperi deficere addidimus illum ex utrisque voluminibus, ut se demonstrabunt feriarum et hebdomadæ ante nativitatem Domini, et hebdomada Paschalis. Ubi ordo responsorium et antiphonarum in perspectis voluminibus dissonare videbatur ab ordine librorum, de quibus sumpta sunt, et a consonantia quæ ratione

A astipulatur, non dubitavi sequi in nostro Antiphonario ea potius quæ historiæ et rationi istius vel illius festivitatis visa sunt congruere. Ubi ordinabilius visum est mihi scriptum haberi in Antiphonario Romano quam in nostro, ibi scripsi in margine R. propter orbem urbis Romæ; et ubi in nostro M. propter Metensem civitatem; ubi nostrum ingenium cogitavit aliquid posse rationabilius illis ordinare, I. C. propter indulgentiam et charitatem. Idcirco precor cantores ut non prius despiciant nostra quam discutiant ea juxta ordinem librorum et rotunditatem rationis. Et si invenerint minus congruere ea ordini librorum et rationi alicui, dent indulgentiam meæ imperitiæ; sin autem, non despiciant edere nostra olera, quæ rubra testa illis ministrat.

B In versibus quos pene mutatos reperiet, si forte quis dignum duxerit præsens volumen frequentare, laboravit et sudavit sacerdos Dei Elisægarus [Helisachar] apprime eruditus, et studiosissimus in lectione et divino cultu, necnon et inter priores primus palatii excellentissimi Ludovici imperatoris. Non solum ille, sed et quoscunque de eruditis viris ad se potuit convocare, in præsentis negotio sudaverunt. Quamvis enucleatissime mutati versus conjuncti sint responsoriis suis, tamen quos aptos reperi, transcurrendo in prioribus Antiphonariis, non dubitavi inserere in nostro Antiphonario, ut inveni insertos. Notandum est necessarium nobis esse ut alteros versus habeat noster Antiphonarius quam Romanus, quoniam altero ordine cantamus nostros responsorios quam Romani. Illi a capite incipiunt responsorium, finito versu, nos versum finitum informamus responsorium per latera ejus, ac sic facimus de duobus corporibus unum corpus. Ideo necesse est ut hos versus queramus, quorum sensus cum mediis responsorium conveniat, ut fiat unus sensus ex verbis responsorii et verbis versus. Hoc prospexit memoratus vir et gloriosus presbyter Elisægarus; qua de re certavit ut ex diversis libris congregaret versus convenientes responsorii, quos nos et alii multi capiunt frequentare in nocturnali officio. In omnibus istis assensus me adjuvat summi ac sanctissimi Apostolici Gregorii, qui interrogationi sancti Augustini satisfacit, ut undecunque vellet colligere ecclesiastica officia, addere seu inserere Romano Ordini, licenter colligeret et usui suorum tribueret. Unde scriptum est in Historia Anglorum, libro primo, capite quinto. Interrogatio Augustini: Cum una sit fides sunt Ecclesiarum diversæ consuetudines, et altera consuetudo missarum in Romanis

Ecclesia, atque altera in Gallia tenetur. Respondit Gregorius Papa : Novit fraternitas tua Romanæ Ecclesiæ consuetudinem in qua se meminit nutritam ; sed mihi placet ut sive in Romana, sive in Galliarum, seu in qualibet Ecclesia aliquid invenisti quod plus omnipotenti Deo possit placere, sollicitè eligas, et in Anglorum Ecclesia, quæ adhuc ad fidem nova est, institutione præcipua, quæ de multis Ecclesiis colligere potuisti, infundas ; non enim pro locis res, sed pro bonis rebus loca amanda sunt. Ex singulis ergo quibusque Ecclesiis quæ pia, quæ religiosa, quæ recta sunt elige, et hæc quasi in fasciculum collecta, apud Anglorum mentes in consuetudinem deponere. Hucusque beati Gregorii. In multis locis prænotavi in primo ordine nomina responsorium et antiphonarum juxta ordinem Antiphonarii Urbis, et conjunctim in secundo juxta ordinem nostræ consuetudinis : ut utraque haberet psalta præ oculis, et illud caneret volud judicio mentis potius eligeret. Notandum est volumen quod nos vocamus Antiphonarium tria habere nomina apud Romanos : quod dicimus *Gradale*, illi vocant *Cantatorium* ; qui adhuc juxta morem antiquum apud illos in aliquibus Ecclesiis in uno volumine continetur. Sequentem partem dividunt in duobus nominibus : pars quæ continet responsorios vocatur *Responsoriale* ; et pars quæ continet antiphonas, vocatur *Antiphonarius*. Ego secutus sum nostrum usum et posui mixtum responsoria et antiphonas secundum ordinem temporum, in quibus solemnitates nostræ celebrantur.

De his quæ meo interrogatui responsa sunt a magistris Romanæ Ecclesiæ.

Interrogavi archidiaconum Theodorum sanctæ Romanæ Ecclesiæ, quem rogavit dominus apostolicus ut me instrueret juxta interrogationem meam de ordine Romani officii quot versus cantaret Romana Ecclesia in Responsorio, *Aspiciens a longe*, respondit : Duos. Sciscitatus sum cur duos cantasset extra solitum morem in illo responsorio, Respondit : Propter honorem magnæ festivitatis. Reperi postea non solum in isto, id est, *Aspiciens a longe*, tres versus, ut in nostro antiphonario continetur, sed etiam in aliis multis in Romano Antiphonario aut duos, aut tres scriptos. Visum est mihi ut ratio talis reddi possit de tot versibus. Quando contigit bis aut ter unum responsorium cantari in una hebdomada, aut in hebdomadis, cui subnexi sunt tres versus aut duo convenientes : ut unus cantetur in una nocte, alter in altera, tertius in tertia. Interrogavi quotus ordo responsorium celebraretur in Dominica nocte, quam solemus nominare Octavas Paschæ. Respondum est, « Novenarius, in ea cantamus de auctoritate. » Similiter interrogavi officio Pentecostes. Respondum est, « Novem cantamus, ut in cæteris Dominicis in noctibus. » Interrogavi memoratum archidiaconum, quo ordine responsorios cantarent post octavas Pentecostes usque ad Adventum Domini responsum est : In octavis Pentecostes

incipimus legere librum Regum ; in eadem prima hebdomada cantamus responsorios de psalmis ; in sequentibus hebdomadis usque in Augustum mensis de historia Regum. In prima hebdomada Augusti legimus Salomonem, et responsorios cantamus de Psalmis. In sequentibus usque in Septembrem mensis de Salomone. In prima hebdomada Septembris legimus Job, et cantamus responsorios de Psalmis ; in duabus sequentibus de Job ; in novissima hebdomada mensis memorati, de Tobia ; in primis duabus hebdomadis mensis Octobris, de Judith et de Esther et Esdra ; in duabus novissimis mensis suprascripti de Machabæis ; In prima hebdomada mensis Novembris legimus de Prophetis, responsorios cantamus de Psalmis. In cæteris sequentibus usque in Adventum Domini de Prophetis. Interrogavi si aliquid dicerent Magistri Romanorum inter interstitium nocturnalis officii et matutinalis. Respondum est mihi, « Nihil, sed continuo post nocturnale officium dicunt : *Deus, in adjutorium meum intende.* » Orationem Dominicam non cantant post psalmos nocturnales, sed dicunt aliquod capitulum tale quale istud est : *Intercedente beato principe apostolorum Petro, salvet et custodiat nos Dominus.* Sæpe in octo responsoriis et novem lectionibus finiunt nocturnale officium. Interrogavi si canerent per Dominicas noctes *Te Deum laudamus*. Respondum est ; « Tantum in natalitiis pontificum, *Te Deum laudamus* canimus. » Hic inserimus quomodo invenimus scriptum de auctoritate Adriani Apostolici : *In nomine Domini nostri Jesu Christi incipit responsoriale de circulo anni temporibus ter beatissimi et Apostolici domini Adriani papæ per indictionem septimam.* Item in fine : Hoc opus summus reparat pontifex dominus Adrianus sibi memoriale per sæcla.

Prænotavi obelo *Alleluia*, quod sequitur Psalmum *Confitebor tibi, Domine*, in Pascha Domini ad vespere. Scripsi illud ut inveni in Romano Ordine, quod tamen apud nostrum ordinem videtur superfluum esse. Scripsi olim in libello qui vocatur officialis, de tempore septuagesimæ, et de mysterio ejusdem numeri, et de cæteris officiis quæ aguntur in Ecclesia per annum, sive sint nocturnalibus, sive diurnalibus ; nunc dicturus, Deo miserante, de ordine Antiphonarii, cupio summam aliquid scribere, quasi quoddam manuale de solis nocturnalibus officiis, et de his quæ vocantur vulgo, *Cursus*. Quo ad memoriam reducto, renovetur mens ad desiderium cœlestis patriæ, recordeturque quomodo ad eam revocata sit, et quomodo quotidie revocetur, et quod per singulas horas noctis et diei possit servire Domino per eosdem cursus atque in novissimo die vota sua reddere pro eo quod quinque sensus virginitatis suæ suam pulchritudinem servaverint et suum habitum sponso suo. Quando affectibus his attingitur animus meus, quos sabbat notare cupio per singulos cursus, affeior nempe dulcedine dilectionis Dei, et dilectionis proximi æternæque patriæ, et præsentis Salvatoris nostri. Simulque no-

tandum quod deficit animus meus ab adiutorio humano, et confirmat se in adiutorium Domini, separaturque a terrenis et caducis, et coniungitur cœlestibus et spiritualibus.

CAPUT PRIMUM.

Incipit adnotatio de nocturnalibus officiis et diurnalibus, quæ vulgo cursus vocantur.

Restauratio et renovatio status nostræ innocentiae in Christi resurrectione reddita est nobis. Idcirco locuturi, quod Dominus dederit, de nocturnalibus et diurnalibus officiis, a Dominica nocte, quam Dominus sua resurrectione prætulit cæteris noctibus, incipiendum est. In Dominica nocte congrue, juxta consuetudinem Romanæ Ecclesiæ a somno surgentes, dicimus primo, [*Domine, labia mea aperies*] et post hunc versum glorificamus sanctam Trinitatem, quæ glorificanda est et de præteritis, et de præsentibus, et de futuris. Postea dat tuba cantoris signum per antiphonam invitatoriam, ut excitentur Christiani circumquaque, et concurrant ad scholam doctorum et pastorum Ecclesiarum. Unde dominus Beda in tractatu suo super Lucam de quodam versu psalmi invitatorii sic: At, inquit, cum ejusdem operis compares quæro canendo cum Propheta: *Venite, adoremus et procidamus ante Dominum, ploremus coram Domino, qui fecit nos*, columbas ad altare deporto. Post hanc antiphonam canuntur duodecim psalmi ante lectiones et responsorios: duodenarius numerus universitatem temporis et rerum continet in se. In duodecim psalmis imbui ur apud ecclesiasticos viros memoria sanctorum Patrum, qui ante legem excoluerunt vineam Domini. Per hunc numerum instruuntur, qui ad nocturnale officium occurrunt, de eo quod Dominus ab initio mundi habuit prædicatores in sua Ecclesia, qui populum Dei coluerunt suis laboribus, ut reditum quæreret ad propriam patriam per Christi resurrectionem. Primus psalmus, *Beatus vir*, concinit quodammodo Abel justo homini, cujus sanguis effusus est in typo sanguinis Christi. Et psalmus [*Domine Deus meus, in te speravi*,] Noe et filius ejus, atque uxoris eorum, quæ salvæ factæ sunt per aquam. Et, [*Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus*,] Abraham, qui solus restitit ne adoraret idola, cæteris corruentibus in ea. Dehinc sequitur versus. Versus dicitur ille cantus per quem revertitur intentio mentis in aliam intentionem, quasi quædam compositio officialis, disponens iter mentis suavi cantilena de uno affectu ad alterum: verbi gratia, de psalmodia ad lectionem; de solitudine omnium Ecclesiarum ad propriam conscientiam, quæ conversio addiscitur in responsoriis; iterum de psalmodia ad evangelicum hymnum, sive ad orationem Dominicam, cujus prologus solet esse [*Kyrie eleison, et Christe eleison*] seu ad orationem, quam solet proferre solus sacerdos. Iste status mentis in multis Ecclesiis demonstratur per statum membrorum. In multis Ecclesiis in principio cantus qui vocatur versus, vertit se chorus ad altare. Post versus sequuntur tres lectiones cum

A suis responsoriis. Merito nostra Ecclesia post cultum Abraham transit ad scholam disciplinæ. Abel et Enoch sancti et justi viri fuerunt; sed non vocati patres gentium, neque patres Christi, neque in signo positi sunt fidei gentilis populi. Abraham a Mattheo evangelista ponitur in primo ordine genealogiæ Christi; Abraham dicitur pater multarum gentium; Abraham accipit signum fidei quæ est in præputio. Talis agricolæ excipienda est doctrina et tenenda. Nam et status temporis admonet nos ab Abraham lectiones et responsorios celebrare. Sexta diei hora legitur in Evangelio Matthæi Abraham intrasse ad agriculturam; nos vero mediæ noctis tempore admonemur procedere ante Dominum exemplo Psalmographi, dicentis: *Præveni in maturitate*, hoc est, in media nocte. Quod aliquando nostra infirmitas solet protrahere usque ad gallicantium. Merito memoria eorum mortuorum qui in Christo mortui sunt recolitur per noctem, quoniam eorum transitus et quies nocti comparatur, dicente Evangelio: *Veniet autem nox, quando nemo poterit operari*. Per psalmos opus prædicatorum monstratur, per lectiones doctrina. In isto ordine sequimur textum Lucæ evangelistæ, dicentis: *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cepit Jesus facere et docere*. Doctrina namque prædicatorum quærit imitatores. Ad hoc enim surgit cantor a sede, et exultat vocem in responsorio, ut excitet mentes quæ audierunt doctrinam ad actiones bonas. Surgunt namque devotæ mentes per devotionem honorum operum in responsorio, ut respondeant exhortatori. Ordo postulat exhortatoriæ functionis ut tale aliquid præcedat exhortationem quod intentum faciat audientem et afficiat ad sequendum, ut in promptu monstratur ubi utilitas lectionis divinarum Scripturarum præcedit exhortatoriam vocem cantoris. Et ut nullatenus mens exhortatoris possit per aliquam arrogantiam propter citatam responsionem subjectorum elevari, constringitur versus in quo solus debet laborare. Quo facto admonetur ex propriis laboribus et ex propria conscientia, se scire esse mensurandum ante tribunal Christi, non ex opinione populi et discipulorum. Priscis temporibus non cantabatur *Gloria* post versum, sed repetebatur responsorius. Ordo rationi congruus ut qui cœpit exhortator fieri propter reditum ad cœlestem patriam perseveret in eo usque in finem. A modernis vero Apostolicis additus est hymnus, [*Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto*] post versum, quo admonemur ut ex omnibus donis atque datis semper laudemus Creatorem. Ad quam patriam et societatem nos intendet exhortari chorus sanctorum prædicatorum per Christi resurrectionem, numerus lectionum et responsiorum qui celebratur in Dominica nocte, evidenter manifestat, scilicet ad cœlestem Hierusalem et novem ordines angelorum. Qui rectius et æquius non possunt dividi, quam ternario numero per interstitia psalmorum trium vigiliarum, in quibus recoluntur tria tempora nominata in Evangelio,

id est, prima vigilia, et secunda vigilia, et tertia A
vigilia. Nam in prima vigilia recolitur eorum resur-
rectio futura in Christo, qui ante legem coluerunt
vineam Domini; in secunda, eorum qui post legem
datam usque in adventum Christi; in tertia, Christi
discipulorum. Hujus enim excellentia in tribus no-
vissimis psalmis canitur *Alleluia*. Horum psalmo-
rum divisio sic se habet: [*Conserua me, Domine;*]
memorat quiescentes in Christo de levitico genere.
[*Exaudi, Domine, justitiam meam*], requiem judi-
cum; [*Diligam te, Domine,*] regum Veteris Testa-
menti palmam: [*Cæli enarrant,*] prædicatorum
Novi Testamenti: [*Exaudiat te Dominus in die tri-
bulationis,*] martyrum Christianorum triumphum:
[*Domine, in virtute tua,*] regnum manens spiritua-
lium regum. Hæ personæ membra sunt capitis illius
cujus regnum memoratur in psalmo, *Dominus
regnauit, decorem induit*. Hoc differt inter tres no-
cturnas Dominicales et tres quæ per cæteras noctes
canuntur, quando festiuitas est sanctorum, quod
illæ recolunt resurrectionem corporum, istæ autem
beatitudinem animarum sanctarum, quam tunc per-
cipiunt quando fiunt cives spirituum cælestium et
honorum.

CAPUT II.

De matutinali officio per Dominicus noctes.

Officium matutinale Dominicalium noctium ad-
monet ecclesiasticos viros prospicere, quomodo pri-
mo post Christi resurrectionem fugatis tenebris er-
rorum et vitiorum, primitiua Ecclesia surrexit ad
lucem veræ fidei, quæ est in Novo Testamento, et
quomodo in posteriore tempore adungeret sibi Eccle-
siam de gentibus, atque iterum in unum cunctas
duas Ecclesias oporteat eam tribulationibus probari,
et per patientiam probatam inueniri, necnon et per
probationem ad supernam beatitudinem pervenire.
Primus versus primi psalmi matutinalis officii, de-
monstrat Christum regnasce post resurrectionem
suam, et induisse se decorem et fortitudinem. Sec-
undus versus monstrat firmatum esse orbem terræ,
videlicet apostolos roboratos Christi resurrectione
atque ascensione ad cælos, nec non et effusione Spi-
ritus sancti. Secundus psalmus monstrat eorum
intentionem, quam habuerunt, ut multos sibi con-
jungerent ex Judea, et ut una eademque fides esset in
magistris et subditis, et una saluatio atque una glo-
rificatio. Tertius psalmus admonet, ut intendatur
quod post Judæorum salutem eadem salus perve-
niret ad gentes. Ex persona gentium cantatur psal-
mus [*Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo*]. Interim
repulsa Judea, colligetur et ipsa iterum per prædi-
cationem Enoch et Helix, et fiet una Ecclesia ex
duobus populis. Idcirco præsentibus duo psalmi, id est,
[*Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo*:] et, [*Deus
misereatur nostri,*] non dividuntur, ut sint in signum
illius temporis, quando nulla distantia erit inter
fidem gentilis populi et Judaici: Adunata Ecclesia
ex duobus populis prosperabitur per patientiam, ut
Scriptura dicit: *Vasa figuli probat fornax, et homi-*

nes iustos tentatio tribulationis. Tribulatio enim
patientiam operatur. Tres pueri in caminum missi.
quorum hymnus canitur in quinto ordine Psalmo-
rum, in tribulatione exstiterunt patientes, et non
cesserunt minis Nabuchodonosor regis, et ministro-
rum ejus. In sua constantia præfigurant constantiam
illorum sanctorum, qui in tempore Antichristi non
cedent insidiis et minis ejus, sed perseverabunt in
fide catholica. Ipsi erunt patientes in tribulatione,
et per patientiam probati inuenientur, et per proba-
tionem spe beati, de quibus scriptum est: *Beati
qui expectant et perveniunt usque ad diem mille tre-
centos trigintaquinque*, Spes autem non est sine
fide et charitate. Idcirco in nostra Ecclesia tres
psalmi canuntur conjunctim, qui referti sunt laude
B Dei. Docent enim isti tres psalmi. sanctos victuros
post interfectionem Antichristi in firmitate fidei, et
beatitudine spei, et lætitiæ dilectionis, atque unani-
mitate inseparabili. Post hos psalmos canitur ali-
qua lectio. Non deerit enim illo tempore cibus spi-
ritalis in Ecclesia, qui augeat lætitiã semel ceptam.
Post quam lectionem dicitur versus [*Dominus re-
gnauit, decorem induit*]. Iste versus nos docet iterum
electos recitatorum triumphum Christi, post inter-
fectionem Antichristi, qui ejus tempore quasi in lati-
bulis silebant. Sicut post tristitiam discipulorum
Christi de ejus morte, renovata est mens eorum
lætitiã de resurrectione ejus, ut ruminarent versum,
[*Dominus regnavit*], ita et post tristitiam Christiano-
rum de persecutione Antichristi, renovatur mens
eorum lætitiã de ejus interfectione, ut canant [*Do-
minus regnavit, decorem induit*]. Post hoc tempus
sequitur ut hymnus dicatur [*Benedictus Dominus
Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem ple-
bis suæ*]. Sicut eo tempore, quando hunc cantavit
Zacharias, in proximo erat Christi adventus primus:
ita et in novissimo tempore, de quo superior dixi,
in proximo erit secundus adventus ejus in quo sancti
servient Domino sine timore, de manu inimicorum
liberati, in sanctitate et justitia coram ipso omnibus
diebus, et cætera bona attribuentur electis Dei, quæ
in præsentem hymno canuntur. Usque ad versus, qui
proprie resultant de Joanne, id est, *Tu puer Pro-
pheta*, et deinceps.

CAPUT III.

De nocturnali officio quotidianarum noctium.

Numerus psalmodum qui currit per quotidianas
noctes nocturnali officio, id est, duodenarius, certat
per clerum ecclesiasticum orare pro propriis pec-
catis, et pro eorum quorum oblationi us sustentat-
tur Ecclesia. Scriptum est in Evangelio Joannis:
*Nonne duodecim horæ sunt diei? Si quis ambulaverit
in die, non offendit, quia lucem hujus mundi videt,
qui autem ambulaverit in nocte, offendit, quia lux non
est in eo.* Per duodecim psalmos comprehenditur
universalis admonitio ad clerum, ut intercedant pro
offensis populorum, quæ in nocte operantur. Et per
statum noctis comprehenditur qualitas peccatorum,
dicente Paulo in Epistola ad Thessalonicenses: *Omn-*

ues enim vos filii lucis estis, et filii diei : non estis A noctis neque tenebrarum. Igitur non dormiamus sicut et ceteri, sed vigilemus et sobrii simus. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt; et qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt. Nos autem qui diei sumus, sobrii simus. Debitores enim sumus nos, qui ex oblationibus fidelium vivimus, tam pro eorum peccatis intercedere, quam pro nostris. De qua re scribit sanctus Gregorius in homilia sua : Pensemus cujus damnationis sit, sine labore hic percipere mercedem laboris. Ecce ex oblatione fidelium vivimus : sed nunquid pro animabus fidelium laboramus? illa in nostrum stipendium sumimus, quæ pro redimendis peccatis suis fideles obtulerunt, nec tamen contra peccata eadem vel orationis studio, vel prædicationis, ut dignum est, insudamus. Nos fratres cantemus in nocturnali officio totidem psalmos, quot horæ sunt in nocte æquinocetiali : et ex statu temporis, discamus debitores nos esse, pro peccatis eorum intercedere, quorum oblationibus sustentamur. Et ex senis antiphonis, quas vicissim chori per singulos versus repetunt, admonemur, ut nostra intentio tendat ad perfectionem honorum operum, qui pro aliorum peccatis debitores sumus intercedere. Si fecerimus, non erit periculosa et reprehensibilis suscepta oblatio fidelium a nobis, dicente Evangelio : *Dignus est enim operarius cibo suo*. Recordemurque sententiæ Jacobi apostoli, dicentis : *Confitemini alterutrum peccata vestra, orate pro invicem, ut salvemini : multum enim valet deprecatio justis assidua*. Qualitatem peccatorum, quæ tam facile remittitur, ex scriptis sancti patris nostri Bedæ hic inseruimus. In hac autem sententia debet esse discretio, ut quotidiana levique peccata alterutrum coæqualibus confiteamur, eaque quotidiana credamus, oratione salvari. Et sanctus Augustinus in lib. Enchiridion : De quotidianis autem brevibus levibusque peccatis, sine quibus hæc vita non ducitur : quotidiana oratio fidelium satisfaciatur.

CAPUT IV.

De numero lectionum et responsorum superscriptarum noctium.

Sæpe inculcatum est responsorios sequi lectiones propter disciplinam ecclesiasticam, quæ non vult auditores legis tantum habere in sua schola, sed factores, scribente sancto Gregorio in suis responsis, ad Augustinum ita : Nam in ipsis rebus spiritualibus, ut sapienter et mature disponantur, exemplum trahere a rebus etiam carnalibus possumus. Addiscimus ex vigiliis militaribus, ad quid instruamur ex tribus lectionibus et responsoriis. Dicit sanctus Ambrosius : Imitare milites istius sæculi, et te militem esse Christi existima. Armiductores constituerunt in militia sua dormientibus militibus castra tueri per tres vigiliis in nocte. Quarta autem est in matutinali tempore, quando nos matutinos cantamus. In memoratis tribus vigiliis vigiles constituti sunt, qui custodiunt milium dormientium corpora, et supellectilem eorum. In militia seculari

A vicissim dormiunt milites, et vicissim vigilant. In Christianorum vero militia dictum est in Evangelio Marci : *Quod autem vobis dico, omnibus dico, Vigilate*. Tres lectiones et tres responsorii per quotidianas noctes insinuant sanctæ plebi, clerum Ecclesiæ De ad hoc esse intentum ut admoneat per lectionem, hoc est, suam doctrinam et per responsorium, hoc est, clamorem non parvum mentis prædicando et exhortando populum Dei ad vigiliis, si Dominus domus repente venerit, sero an media nocte, an galli cantu, an mane, ne inveniatur eum dormientem. Si enim venerit Dominus domus secundum Lucam, in secunda vigilia, et si in tertia vigilia venerit, et pulsanti confestim aperitur, beati sunt servi illi. Hæc est intentio cleri Dei, ut si quis gravi somno adductus, in prima vigilia negligens exstiterit, in secunda vigilia solerti cura expectet Dominum revertentem a nuptiis : Quod si etiam in secunda vigilia negligens exstiterit, saltem in tertia vigilans inveniatur. Notandum est, quod unaquæque anima fidelis quacunque die exuta fuerit corpore, septimam sabbati recipit, et resurrectio sanctorum corporum octavam diem expectat : ita quæcunque anima evigilaverit a gravi somno negligentiae per curam ecclesiasticam, sive in prima vigilia, sive in secunda, sive in tertia, statim attingit matutinum tempus in quarta vigilia. Ut reor, sancta Romana Ecclesia hoc speciatim nobis insinuat per suam consuetudinem. Ipsa enim quotocunque ordine vel numero lectionum viderit maturam procedere, ut audiui, dimittit nocturnale officium, et incipit matutinale, periculosum est enim transgredi terminos patrum, hoc est, nisi aut in maturitate, juxta auctoritatem prophetæ David surgamus, aut juxta consuetudinem nostræ fragilitatis, in gallicinio.

CAPUT V.

De matutinali officio quotidianarum noctium.

Quoniam homo pars est mundi, apud Græcos appellatur *μικρόκοσμος*, id est, minor mundus : et ideo non immerito statui temporum comparatur tota series nativitatis humanæ. Nox enim dicta est quod noceat aspectibus vel negotiis humanis, sive quia fures latronesque in ea nocendi aliis occasionem nanciscantur. Ignorantia mentis, quæ solet evenire ex tenebris peccatorum, comparatur nocti. De quo peccato dicit sanctus Augustinus in libro Enchiridion : Duobus ex causis peccamus : aut nondum videndo quid facere debeamus, aut non faciendo quod debere fieri jam videmus. Quorum duorum illud ignorantiae malum est, hoc infirmitatis. Pro his enim, quorum mens obcæcata est ignorantia peccatorum orant ecclesiastici viri, ut et ipsi respiciant, et cognoscant sua peccata. Talium mentes solet Christus propter suam misericordiam intervenientibus meritis sanctarum, visitare quodammodo hora matutina. Matutinum est recessus tenebrarum, et adventus auroræ. Eo tempore sol appropinquat ad superiora, ut expellat tenebras a superficie terræ. Adveniente sole, vero, expellitur caligo ignorantiae a mente huma-

na, sicut factum est super Petrum quando flevit amare, et quando misit Deus Natham prophetam ad David, ut recognosceret peccatum suum. Jam enim adventante aurora dixit David, Peccavi Domino, pro tali stato mentium conversarum, cantat sancta Ecclesia in matutinali tempore psalmum, [*Miserere mei, Deus,*] quem cantavit David, postquam cognovit peccatum suum. In isto psalmo fides purificans corda, innuit mente remissionem peccatorum per symbolum, dicens : *Credo in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum.* Sicut in psalmo, [*Dominus regnavit*] qui cantatur in libera nocte, recolitur status eorum qui post baptismum in cursu cœpto perseverant : ita in psalmo, [*Miserere mei, Deus,*] qui cantatur in servilibus noctibus eorum, qui post baptismum declinant a cursu suo, et postea per orationes fidelium corriguntur, et illuminantur. Post matutinum tempus sequitur diluculum. Diluculum est quasi jam incipiens parva lux diei. Nisi hæc pars pertineat ad noctem, non erunt septem partes noctis quas doctores enumerant, id est, crepusculum, vesperum, conticinium, intempesta, gallicinium, matutinum, diluculum. De eadem hora dicitur in Evangelio : *Una sabbati valde diluculo veniunt ad monumentum.* Eadem hora vocatur et mane. Scribit et Joannes de eadem hora : *Maria venit mane cum adhuc tenebræ essent.* Et Marcus, quod jam prætulit : *Sero an media nocte, an galli cantu, an mane.* Omnes psalmi qui sunt positi in secundo ordine per quotidianas noctes, aliquid de mane resonant. Primus dicit [*Quoniam ad te orabo, Domine, mane exaudies vocem meam mane : astabo tibi.*] Secundus [*Emitte lucem tuam et veritatem tuam.*] Tertius [*Exitus ; matutini, et vespere delectabis.*] Quartus [*Mane sicut herba transeat, mane floreat.*] Et iterum [*Repleti sumus mane.*] Quintus [*Auditam fac mihi mane.*] Sextus [*Ad annuntiandum mane misericordiam tuam.*] In isto psalmo operatur spes, in primo vitantur mala, in secundo appetuntur bona per spem. Quamvis pœnitens spem habeat, tamen ex nocte, id est, ex peccato habet unde tristetur. De qua tristitia dicit Apostolus : *Tristitia autem quæ secundum Deum est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur.* Ipsa tristitia pars est noctis. In tertio ordine sunt duo psalmi conjuncti simul. In istis duobus celebratur præceptum dilectionis, quod est geminum. In primo psalmo dicit homo imbutus dilectione Dei, [*Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo,*] id est, postquam secesserunt tenebræ et aurora, venit fidei, atque diluculum restorationis per spem bonam mihi illuxit, ad te vigilo, et per amorem, quo rapior ad te : *Sitivit in te anima mea, quam multipliciter tibi et caro mea.* In isto psalmo dilectio Dei memoratur, in secundo psalmo dilectio proximi. Ista duo præcepta nulla interpositione disjunguntur. Qua propter non invenitur ulla disjunctio inter præsentés duos psalmos. Dicit divina Scriptura : *Flagellat Deus omnem filium quem recipit.* Iste homo cujus status nunc recolitur, fuit

A primo tentatus et victus, Vult iterum Deus, ut tentetur et vincat, atque possideat triumphum victoriæ. Hujus documenti causa et admonitionis sequuntur cantica, quæ cantaverunt patres nostri, postquam tentati sunt, et Deus triumphum præstitit illis. Primum canticum dicit : [*Confiteor tibi, Domine, quoniam iratus es mihi.*] Audisti flagellum, audi triumphum. *Conversus est furor tuus, et consolatus es me.* Et iterum : *Fiducialiter agam, et non timebo.* Et iterum : *Exulta et lauda, habitatio Sion.* Secundum canticum cantatum est ab Ezechia, postquam convaleuit de infirmitate. Tertium ab Anna, postquam æmula ejus humiliata est, et illa exaltata partu filii. Quartum celebratum est postquam prostrati sunt Ægyptii, qui persequebantur populum Dei. Quintum ab Habacuc propheta, de quo dicit Hieronymus : Interim secundum litteram causatur adversus Dominum propheta, cur Nabuchodonozor templum vastet et Judam, cur Hierusalem quondam urbs Domini destruat, quare clamet populus et non audiatur, vociferetur ad Dominum oppressus a Chaldæis, et non salvetur : quare etiam ipse propheta, vel populus, ex cujus persona nunc loquitur, adhuc vixerit, ut lucusque perductus sit, ut iniquitatem hostium, et suum videat laborem : cur Injustitia prævaleat adversum se. Et hoc dicit præ mentis angustia, nesciens aurum in igne conflari, et tres paeros de camino puriores exisse quam intraverant. Et infra : Dominus noster sciens clementiæ suæ pondera atque mensuras, interdum non exaudit clamantem, ut eum probet et magis provocet ad rogandum, et quasi igne excoctum, justiore et puriorem facit. Sextum a Moyse, qui vexatus est propter Judæos, qui exacerbaverunt spiritum ejus et tali fine concluditur : *Laudate, gentes, populum ejus, quia sanguinem servorum suorum ulciscetur, et vindictam retribuet in hostes eorum, et propitius erit terræ populi sui.* Post hæc epinicia introducitur persona exhortantis ad laudem Dei juxta Psalmistæ vocem, dicens : *In Domino laudabitur anima mea, audiant mansueti et latentur. Magnificate Dominum mecum, et exaltemus nomen ejus in invicem.* In isto ordine incipit exhortari consortes et concives suos ad laudem sanctæ Trinitatis, quæ separata est tribus personis, et conjuncta in una eademque substantia. Ideo tres psalmi qui laude divina pleni hujus exhortationis vice canuntur, canuntur sine aliqua defunctione apud nostram Ecclesiam. Post hoc psalmos, qui them faciunt Psalterii, et perfecte restauratum hominem monstrant, sequitur lectio. Etenim perfectum hominem oppido delectat docere et admonere negligentes, more David, qui tribus versibus memorat renovationem mentis suæ, id est, *Cor mundum crea in me, Deus ; et, Ne projicias me a facie tua ; et, Redde mihi lætitiã salutaris tui, et illico subjungit : Doccam iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur.* Post lectionem sequitur versus. Nostra provincia solita est per omnes quotidianas noctes canere in isto ordine super [*Forte, semper*]

versum *Repleti sumus mane misericordia tua*. In Romano vero Antiphonario inveni plures. Idcirco carpit ex hoc canere versum in matutinis. *Domine, meditabor in te*, per secundam feriam et tertiam. *Repleti sumus misericordia tua*, per quartam et quintam feriam, [*Auditam fac mihi mane*], per sextam et septimam. Omnes isti versus precantur bona Domini quæ necessaria sunt mente conversum retinere in matutina hora unumquemque, sive pro præsentis conversione, sive pro futuro mane, quod exspectatur in resurrectione. Post hos gradus ascenditur ad ipsum Dominum nostrum Jesum Christum, qui visitavit et fecit redemptionem plebis suæ. Apostropha fit de converso homine per pœnitentiam ad evangelicum virum, qui exhortatus est laudare sanctam Trinitatem pro beneficiis præstitis converso, et dicit: *Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit miseriam humanam, et fecit redemptionem illius, sicut locutus est per os sanctorum*. Per eorum os promisit, in quacunque die impius conversus esset ab impietate sua, quod omnes injustitiæ ejus oblivioni traderentur. Reddiditque jusjurandum, quod juravit Abraham patri nostro, daturum se nobis, hoc est, ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati serviamus Domino in justitia et sanctitate; ac si dicat ecclesiasticus vir: *Iste qui infirmus fuit, profecto sanitati redditus est. Omnes partes noctis, cuius caligine iste obscuratus erat, repulsæ sunt. Agamus Deo gratias quoniam nunc poterit deinceps servire Domino et honeste ambulare, sicut decet in die. Dona Dei quæ in isto hymno memorantur partim percipit sancta Ecclesia in primo adventu Domini, sed plenius accipiet in secundo.*

CAPUT VI.

De cursibus diei.

Proprie vulgus omnem diem, solis præsentiam supra terras, appellat. Ex hac definitione datur intelligi diem duodecim horarum inchoari debere ab ortu solis, et finire in ejus occasu. Mane est quidam angulus noctis et diei. Diluculum et exortus solis mane vocantur, ut prætuli, in Evangelio. Jam dictum est de mane in superioribus, *Cum adhuc tenebræ essent*. Et iterum dicitur, *et valde mane una sabbatorum veniunt ad monumentum, orto jam sole*. Et iterum: *Simile est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam: Conventionem autem factam cum operariis ex denario diurno*. Ex isto diurno intelligitur in justo loco mane pertinere ad diem. Scriptum est in altero Evangelio: *Si quis ambulaverit in die, non offendit*. Conventus sanctorum fratrum, qui congregatur prima hora, tertia ac sexta, atque nona, illorum statum in suo officio recolit, qui post ablutionem aquæ, sive post sanitatem receptam per pœnitentiam, sine retractatione currunt per viam Domini, hoc est, per legem ejus scilicet usque ad vesperum, id est, usque ad finem vitæ suæ. De quo versu Paulus dicebat in novissimis suis diebus: *Certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi.*

A Etenim psalmus, *Beati immaculati, plenus est sanctis moribus, per quos oportet ambulare unumquemque qui legem Domini certat implere*. Psalmus, *Deus in nomine tuo salvum me fac*, qui præponitur centesimo octavo decimo, non est ita præpositus quasi necessarius sit tantum uni parti diei quæ vocatur prima, sed toti spatio diei. Homo qui incipit ambulare in lege Domini, sciat se ex una parte habere leonem, et ex altera parte draconem: leonem in apertis persecutionibus, draconem in insidiis. Quando insidiati sunt David Ziphæi, ut eum comprehenderent, et traderent in manus Saul, qui eum volebat occidere, cantavit psalmum istum; et nos quando inchoamus in prima hora diei vitare persecutiones et insidias diaboli, cantemus psalmum pro toto itinere diei, *Deus, in nomine tuo salvum me fac, et in virtute tua libera me*. Quare hoc? *quoniam alieni insurrexerunt adversum me, et cætera*. Quid enim volunt precari ambulantes per viam, nisi quod sequens versus monstrat, dicens: *Averte mala inimicis meis, et in veritate tua disperde illos*. In isto psalmo oratum est pro custodia utriusque partis viæ. In prima parte psalmi, *Beati immaculati, intramus in viam Domini*. Quæ sit intentio ambulandi, per istum psalmum ex verbis sancti Augustini edocemur. Dicit inter cætera in tractatu præsentis psalmi: *Nam profecto qui exhortatur, id agit, ut excitetur voluntas ejus cum quo agit, ad illud propter quod exhortationis adhibetur alloquium. Ut quid ergo nobiscum agitur, ut velimus quid velle non possumus nisi quia omnes quidem beatitudinem concupiscunt, sed quoniam modo ad eam perveniatur, plurimi nesciunt? Ideoque hoc docet iste qui dicit, Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini*. Tanquam diceret: *Scio quid velis, beatitudinem quæris; si ergo esse vis beatus, esto immaculatus. Illud enim omnes, hoc autem pauci volunt, sine quo non pervenitur ad illud quod omnes volunt. Sed ubi erit quisque immaculatus, nisi in via? In qua via, nisi in lege Domini? Sermocinationi hujus legis commisimus nos per primam partem psalmi octavi decimi in prima hora diei. Per secundam partem anticipamus secundam partem diei: sicut in prima parte, ita in ea facimus mentionem de lege Domini. Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua*. Et iterum: *Viam iniquitatis amove a me, et lege tua miserere mei*. Versus qui sequitur, *Exsurge, Domine, adjuva nos*, sicut et psalmus, *Deus, in nomine tuo salvum me fac*, pertinet ad spatium totius diurni itineris, sic et iste versus pertinet ad orationem, ut Dominus sit sui gregis per totum cursum itineris adjutor, et liberator propter suam misericordiam. Tertia pars memorati psalmi celebratur in hora tertia diei, necnon et ibi mentio fit de lege Dei, dicendo: *Legem pone mihi, Domine, viam justificationum tuarum*. Et iterum: *Da mihi intellectum, et scrutabor legem tuam, et cætera*. Quarta pars psalmi cantatur pro quarta hora diei. Et ibi mentio fit de lege Domini: *Portio mea Do*

mine. dixi custodire legem suam. Quinta pars psalmi canitur pro quinta hora diei. Et ibi mentio fit de lege Domini: *Coagulatum est sicut lac cor eorum, ego vero legem tuam meditatus sum.* Et iterum: *Bonum mihi lex oris tui.* Lectio quæ legitur per singulos cursus hoc docet, ut quancumque congregati fuerint sancti viri, exceptis bonis operibus, quæ secum singuli student agere, passim divino colloquio reficiantur. In sexta parte psalmi intratur ad sextam horam diei. Et ibi mentio fit de lege Domini. *Narraverunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua.* Et iterum: *Nisi quod lex tua meditatio mea est,* et cætera. Septima pars psalmi canitur pro septima hora diei. Et ibi mentio est de lege Domini. *Quomodo dilexi legem tuam, Domine, tota die meditatio mea est.* Octava pars psalmi pro octava hora diei canitur. Est et ibi mentio de lege Domini: *Iniquos odio habui, et legem tuam dilexi.* In nona hora diei canitur nona pars psalmi; ibi habemus legem Domini: *Iustitia tua, justitia in æternum, et lex tua veritas.* Decima pars psalmi canitur pro decima parte diei. Ibi est mentio de lege Domini: *Vide humilitatem meam, et eripe me, quia legem tuam non sum oblitus.* Undecima pars psalmi canitur pro undecima hora diei. Et ibi habemus de lege Domini: *Iniquitatem odio habui et abominatus sum, legem autem tuam dilexi.* Et iterum: *Pax multa diligentibus legem tuam, Domine.* In duodecima hora diei reddit Dominus operariis suis denarium promissum. Scripsi superrime in libello officiali de vespertina hora juxta etymologiam ejusdem nominis, id est, vespertina hora juxta suam etymologiam est post solis occubitum, et pertinet ad noctem. Si quis vespertinale officium in ea hora celebraverit, unde etymologiam habet, id est, quando stella quæ Vesper nuncupatur apparet, habet in libello officiali de eo scriptum quod potui sentire: nos vero sæpissime solemus vespertinale officium celebrare ante solis occubitum. Ut ordo ille in nostra Ecclesia celebretur, qui descriptus est in libro Esdræ: *Quater in die confitebantur Domino peccata sua, oportet vespertinum officium computare ad partem diei.* Dominus Beda ex scripto hujus historiæ dicit inolevisse consuetudinem in nostra Ecclesia, ut quatuor lectiones recitentur fratribus in die, quod non fit nisi lectio vespertinalis computetur parti diei, cum lectionibus de nona, et sexta, et tertia. In prima non recitatur lectio. Officium primum diei inchoamus ab ortu solis. Vespertinalem synaxim ægimus circa duodecimam horam, quæ hora est circa finem diei. Finis diei potest uniuscujusque hominis finem designare: dies enim ponitur pro toto tempore unius hominis. Unde dicit Dominus in Evangelio: *Me oportet operari operu ejus qui misit me, donec dies est; veniet hora quando nemo poterit operari.* Dicit sic sanctus Augustinus, ubi exponit sententiam Evangelii de quinque virginibus sapientibus quarum devotioni optabam comparare eorum qui quinque psalmos cantant vespere. Nam interrogatus Domi-

PATROL. CV.

nus secreto a discipulis de consummatione sæculi, inter multa quæ locutus est, hoc quoque dixit: *Tunc simile æstimabitur regnum celorum decem virginibus, et cætera.* Et infra: Videntur itaque mihi quinque virginis significare quinque partitam continentiam a carnis illecebris: continendus est enim animæ appetitus, hoc est, a voluptate oculorum, a voluptate aurium, a voluptate olfaciendi, gustandi, tangendi. Sed quia ista continentia partim coram Deo fit ut illi placeatur interioris gaudio conscientiæ, partim coram hominibus, tantum ut gloria humana capiatur, quinque dicuntur sapientes, et quinque stultæ: utraq; tamen virginis, quia utraq; continentia est, quæ quædam aversio fomite gaudeant. Qui coram Deo gaudet gloriari de suis operibus, illi ambulaverunt per diem in lege sua, ipsi vocantur sapientes virginis. Istæ sapientes virginis habebunt veniente sponso lampades in manibus cum oleo in fine mundi. Per lampades designantur bona opera, quæ secum quisque habet qui ea operatus est, et non quæsitit retributionem pro illis fallacem. Simili modo per psalmos designantur bona opera. Quinque virginum vice in novissima parte diei quinque psalmos canit chorus, ac si teneat unusquisque secum sua bona opera quæ operatus est per quinque sensus corporis, cum quibus quæsi quibusdam lampadibus habentibus oleum in se, festinant venire obviam sponso. Qui enim contendit obviam sponso venire, gradus ascensionis disponit in corde suo. Idecirco non absque providentia psalmi quindecim graduum includuntur in vespertinali officio. Et quoniam hi non sufficient ad numerum dierum septem, altrinsecus assumuntur qui derelicti sunt a cæteris officiis. Post hos psalmos sequitur confabulatio sanctorum mutua per lectionem, ut ea admoneantur quomodo ornatum animi sui renovent et componant se sicut oportet ornari singulos qui intrant præsentiam regis. Versus qui sequuntur, id est, vespertina oratio, et, *Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo,* pulsant ostium conclave ubi rex sedet. Nam in Romano antiphonario invenimus versus, *Exaltabo te, Deus meus, rex meus; et, Magnus Dominus noster;* sed quos prætuli, ipsi evidenter demonstrant, quantum fieri potest, totam devotionem vespertinalis officii. Post hoc in hymno evangelico quem cantavit sancta Maria, chorus virginum secum recolit illuc se oportere contendere, quo præcessit Virgo virginum, hoc est, in præsentiam Salvatoris. Sancta Maria, postquam audivit salutationem archangeli, et illius verba retulit in corde suo, cantavit præsentem hymnum, id est, *Magnificat anima mea Dominum.* Ideo enim dixit de se, *Quia respexit humilitatem ancillæ suæ, ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.* Nam et chorus virginum si postquam audivit verba Evangelii dicentis, *Attendite ne faciatis justitiam vestram coram hominibus, ut videamini ab eis,* retulerit in corde suo, beata vocabitur apud omnes. De eadem re scriptum est in Evangelio Lucæ: *Ex-*

tollens quædam mulier vocem de turba, dixit illi: Beatus venter qui te portavit, et ubera quæ surxisti: At Jesus dicit ei: Quinimo, beati qui audierunt verbum Dei, et custodiunt illud. Beata dicitur sancta Maria, quia audivit salutationem angeli; beatus dicitur chorus virginum, quia audivit a Domino sententiam evangelicam supra scriptam, et custodivit illam. Cantet chorus virginum hymnum, quem cantavit Virgo virginum, et omni nisu illuc contendat intrare quo pervenit sancta Maria.

CAPUT VII.

De completorio.

Septem officiis commemoratis, de quibus dicit Propheta, *Septies in die laudem dixi tibi*; et in alio loco, *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo*; et alia Scriptura, *Septies cecit justus in die, et resurgit*, remanet octavum, quod vocatur completorium. In eo summa perfectio est cæterorum officiorum. Quæ enim septem officiorum gradus proficiendo operantur, hæc octavus demonstrat perfectum, id est, consummatum. Istud officium ad noctem pertinet, sed propter effectum sui neminis, in fine cæterorum officiorum ponitur. In isto censuratur esus, potus, et collatio, et omne commune opus, omnia membra derelinquantur a suffragio humano: soli Deo, qui non dormit, neque dormitat, committuntur. Somnus enim est imago mortis. Idcirco aliquos psalmos in isto officio cantamus, quos solemus cantare in nocte sabbati, quando Dominus requievit in sepulcro, et quos ipse cantavit in cruce, et nostra Ecclesia canit in officio mortuorum. Psalmus, *Cum invocarem, exaudivit me Deus justitiæ meæ*, cantatur in nocte sabbati memorata. Ipse cantatur in completorio propter orationem quam in se continet, *In pace in idipsum dormiam et requiescam*. Psalmus, *In te, Domine, speravi*, cantatus est a Christo in cruce, et in eo loco ubi se commendavit Patri dicens, *In manus tuas commendo spiritum meum*, finitur in isto officio. Psalmus, *Qui habitat in adjutorio Altissimi*, scutum est contra insidias diaboli. Quot latentes insidiae possunt ingruere super dormientes per ipsum diabolum, et per sua membra, et pericula vermium ac bestiarum, non valeo explanare. Contra quas præsens psalmus habet congrua verba in oratione, dicentia: *Scio circumdabit te veritas ejus, non timebis a timore nocturno*. Etenim voraciter dicimus Salvatori nostro: *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem*. Non recolo utrum scripsissem in libello officiali aut in altero. De ordine cantatorii sensum, quem mihi misericordia Domini ministravit si verus est, eo tempore quando deprecatus sum pro officio completorii, ideo non me piget illud scribere in isto loco quamvis proprius sit temporibus illis, quando tractus, *Qui habitat in adjutorio Altissimi*, cantatur: Admonet nos tractus, *Qui habitat in adjutorio Altissimi*, ut quotiescunque diabolus nobis persuadere voluerit, linguis hominum succumbere, sibi per gulam et inanem gloriam, atque avaritiam, toties in corde

A nostro versentur verba psalmi præsentis, in quo scriptum est: *Susceptor meus es tu, et refugium meum, Deus meus: sperabo in eum, quoniam ipse liberavit me de laqueo venantium, et a verbo aspero*. In initio Quadragesimæ legitur Evangelium, in quo Dominus tentatus est, qui sua tentatione nostram tentationem devicit? ut admoneamur ex eo, quod præcipue in illo tempore se infert diabolus ad tentandos Christi servos: tractus vero monstrat nobis, quem marum debeamus opponere contra ejus tentationem. Post quadragesima dies, id est, in Parasceve canitur idem tractus juxta morem antiquum Romanæ Ecclesiæ. Qui status recollit ordinem temporum et rerum. Postquam enim Dominus jejunavit quadraginta diebus, cepit eum diabolus tentare, et cantavit ei versus de presenti tractu. Et successit victus ad tempus, usquequædam horum reverteretur, non jam ad tentandum, sed ad persequendum per membra sua, sicut legitur in passione fecisse, quæ sequitur post tractum. Nos vero quando persequimur a membris diaboli usque ad martyrium, nihilominus frequentare oportet verba tractus, quæ dicunt: *Ipse liberavit me de laqueo venantium, et a verbo aspero, a sagitta volante per diem, a negotio perambulante in tenebris, a ruina et demerito meridiano*. Cantatur etiam quartus psalmus in completorio, propter verba in quibus continetur, in noctibus extollite manus vestras in sancta, et benedicite Dominum. Quatuor elementa sunt, pro quibus custodia postulatur. Quamobrem quatuor psalmos canimus, sive quia quatuor vigiliæ celebrabantur apud antiquos in nocte. Petitionem nostram in presenti completorio eliquat versus, *Custodi me, Domine, ut pupillam oculi, sub umbra alarum tuarum protege me*. Ut fessa membra quiete potiãntur, credit se hoc sancta Ecclesia profusius percipere, si evangelici viri Simeonis memoriam fecerit: cantat ideo hymnum quem Simeon cantavit, postquam Christum vidit et suscepit, atque deprecatus est pacem sempiternam. In isto officio et in prima, non est confabulatio lectionis; habet tamen consuetudinem nostra Ecclesia, ut post officium primæ, convenient in unum fratres ad lectionem, et ante istud officium similiter. Lectio est quædam refectio mentis. In prima dirigatur grex Domini in via, ut veniat ad pascua. Operetur primæ, ut postea impleatur refectio in hora tertia. In isto vero officio consummantur omnia sicut prædixi. Hoc incipit fieri a primo psalmo ubi dicitur, *In pace in idipsum dormiam et requiescam*: Et in secundo, *In manus tuas commendo spiritum meum*. Post istam commendationem non est ordo, ut sequatur collatio consueta: sed tantummodo postulatio pro custodia deprecatur.

CAPUT VIII.

De officio, Aspicrens a longe.

Propter versum, qui præponitur in vespertinali synaxi, *Rorate, celi, desuper*, officiis cantorum de adventu Domini, sequentes versus simili modo præpono, qui currunt per omne tempus adventus Domini in nocturnali officio, et matutinali, ac vespertinali.

Non de singulis responsoriis proposui dicere, sed de singulis officiis Dominicalium noctium. Præma duo responsoria, id est : *Aspiciens a longe, et Aspiciendam in visu noctis*, figunt in capite libri personam illius Christi, qui est Deus et homo et rex universalis. Hujus adventum certat nunc sancta Ecclesia divulgare longe lateque. In primo responsorio introducit cantor dicta seu facta Joannis præcursoris. Ex persona Joannis potest dici, *Aspiciens a longe*, scilicet tantum a longe quantum distat cælum a terra. Ipse enim Joannes dicit de se : *Qui de terra est, de terra loquitur* ; de Christo, sic : *Qui de cælo venit, super omnes est* : Quid aspiciendo viderit, subiungitur : *Eccce video Dei potentiam venientem*. De eadem potentia dicit sanctus Gregorius in homilia sua vice præcursoris : Qui et humilitatem suam, et divinitatis potentiam considerans, dicit : *Qui de terra est, de terra loquitur*, et cætera. Sequitur : Et nebulam totam terram tegentem, id est, video caliginem ignorantie tegentem terrena corda Judæorum, qui præsentem Deum non cognoscant in nomine Christo. Iste responsorius divinam naturam in Christo recollit. Dicit Joannes, *Dirigite viam Domini*. Quod sic exponit sanctus Gregorius \ Via Domini ad cor dirigitur, eum veritatis sermo humiliter auditur ; hucusque Gregorii : Quando veritatis sermo ad cor vadit, Christus vadit ad mentem hominis ; cum idem sermo humiliter auditur, cor hominis Christo obviam vadit. Iste sensus recollitur in responsorio dicente : *Ite obviam ei*. Sequitur : *Et dicite, Nuntia nobis si tu es ipse qui regnaturus es in populo Israel. Nempe præcursor mittit discipulos suos ad Christum, ut dicant ei : Tu es qui venturus es, an aliam expectamus ?* Unde sic beatus Gregorius : Sicut præ hominibus nasci dignatus es, an etiam pro hominibus mori digneris insinuas. Non immerito interrogatio præposita in responsorio Joannis interrogationi comparatur. Qui enim nescivit utrum mori dignaretur Christus pro populo Israel aut per se ad claustra inferni descendere, ipse poterat [nescire] utrum Christus per se vellet regnare in populo Israel, an per alios, sicut per multos fecit. In secundo responsorio manifestatur humana nativitas, dicendo : *Et ecce in nubibus cæli filius hominis venit*, atque inde respondetur superiori responsorio, quod interrogat, si Christus debeat regnare in populo Israel. Iste responsorius dicit : *Et datum est ei regnum et honor, et non solum ut regnet in populo Israel, sed ut tribus Judaica et populus Israel et omnes linguæ serviant ei*. Signo posito in eminenti loco, id est, manifestato rege, qui Deus et homo est, sequentes responsorii currant per ordinem librorum et historiarum, ubi hoc perspicere occurrerit nobis. Hic notandum, quod indifferentem in antiphonario posita sunt verba secundi adventus Salvatoris et primi. Multa enim prophetata sunt de primo adventu Domini, et multa de secundo, ex his quæ in adventu Domini canuntur. Post præscriptos duos responsorios sequitur : *Obsecro, Domine, mitte quem missurus es, de nostro*. Ipse est enim primus

in contextu librorum. Post hunc sequitur : *Audite verbum Domini*. Qui quamvis posterior sit in contextu responsorio, *Ecce virgo concipiet*, tamen convenientiam habet aliquam ut præponatur. In ipso enim respondetur Moysis deprecationi dicentis : *Obsecro, Domine, mitte quem missurus es* : cum dicit, *Audite verbum Domini, gentes*. Et infra : *Salvator noster adveniet*. Et iterum. Convenit rationi, ut responsorii, qui conceptum sanctæ Mariæ prænuntiant, eonjunctim ponantur : Responsorius, *Ecce virgo concipiet*, aperte de conspectu sanctæ Mariæ prophetat : Sequens vero, *Missus est Gabriel angelus*, ea quæ prophetata sunt, præsentia monstrat. *Ave, gratia plena*, ordinem contextus tenet. Compositus vero responsorius, *Suscipe verbum, virgo Maria*, superioribus continens, de Romano in nostrum translatus est. Sequitur ordo, ut post evangelicos responsorios sequatur apostolicus, *Salvatorem expectamus Dominum Jesum Christum*. Propter conceptum ordinem responsoriorum sequatur responsorii ad tertiam, et sextam, ac nonam. Idem prologus qui stat in capite tertii voluminis, quod vocatur apud Romanos Antiphonarius, præponitur primis antiphonis, id est : *In illa die stillabunt montes dulcedinem, et, jocundare*, atque cæteris sequentibus in nostro Antiphonario. Currit idem ordo antiphonarum in nostro Antiphonario, qui continetur in Romano usque ad antiphonam, *Angelus Domini nuntiavit Mariæ*. Bein ordo, quem accepimus de Metensi Antiphonario. In isto officio antiphonas mutavi de urbis Metensis Antiphonario in nostrum Antiphonarium de quarta feria, invenimus in memorato Antiphonario in quarta feria antiphonam, *Veniet fortior me post me*, de verbis sancti Joannis Baptistæ. Et in sequenti hebdomada antiphonam de Isaia propheta, *Vox clamantis*. Reservavi eas usque ad illud tempus quando legitur Evangelium de Joanne, unde ipsæ antiphonæ assumptæ sunt. Et posui de Isaia propheta, *Egredietur virga de radice Jesse*, in feria quarta primi offitii et præcipue in feria quarta et in feria sexta de adventu Domini posui antiphonas de prophetis, quoniam ipsæ feriæ in prophetia Christi et Ecclesiæ exstiterunt ab initio. Feria quarta sol et luna collocata sunt in cælo, quæ sunt in prophetia Christi et Ecclesiæ. Sexta feria, homo qui fuit forma futuri Adam, creatus est.

CAPUT IX.

De responsorio, Hierusalem, cito veniet salus tua.

Priores responsorii ex persona familiarum Dei cantati sunt, hoc est, ex persona Ecclesiasticorum virorum. Ideo aliqui responsorii de collato sibi beneficio sibi congratulando, propriæ personæ loquuntur. Sicuti est in primo responsorio : *Ecce video Dei potentiam venientem* ; et in secundo : *Aspiciendam in visu noctis, et ecce in nubibus cæli filius hominis venit* ; et *Salvatorem expectamus, Dominum Jesum Christum*. Et Moyses ipse per se loquitur, Dominus dicens : *Obsecro, Domine, mitte quem missurus es*. At in præsentem hebdomada loquitur aut ecclesiasti-

cus chorus, aut propheticus aliquis sermo internuncius ad Hierusalem, quæ quondam erat metropolis et civitas Regis magni, et per Hierusalem ad primates totius Dei famosæ congregationis. Absentia enim Christi nequaquam sine tristitia potest recordari: illo modo loquuntur præsentis responsorii, quasi consolantes sicut populum de adventu Regis et defensoris sui: *Hierusalem, cito veniet salus tua*. Hoc loquitur, *Civitas Hierusalem*, id ipsum simili modo: *Ecce Dominus veniet, et omnes sancti ejus cum eo*. Quartus, *Sicut mater consolatur filios suos, consolatur cives et vicinos Hierosolymitanos*. Quintus, *Hierusalem plantabis vineam in montibus tuis: de Jeremia, consolatur captivos qui erant in Babylone*. Sextus, *Virgo Israel*, iterum de Jeremia, consolatur decem tribus, super quas regnavit domus Ephraim. Juxta ordinem prophetiæ Jeremiæ, stant isti duo in supradicto ordine. Responsorius, *Egredietur Dominus de Samaria*, mentionem facit Bethlehem, de qua reges oriundi sunt qui regebant populum Dei, scilicet, David et Christus rex regum. Responsorius, *Bethlehem civitas Dei summi*, declarat dominium regis regum, ideoque subjunxit illum priori. Responsorius, *Ecce veniet Dominus protector noster*, habet in se stemma regum, ideoque sequitur, *Bethlehem responsorium*. Antiphonæ vadunt per ordinem juxta Romanum Antiphonarium, usqueque, *Benedicta tu inter mulieres*. Deinde sequitur ordo Metensis Antiphonarii. Ubique potui, inserui antiphonas, quæ præconium habent declarationis et consolationis Hierusalem, id est, primatu qui desiderat adventum Domini.

CAPUT X

De responsoriis, Gaudete in Domino semper, et, Ecce apparebit Dominus.

In Metensi Antiphonario quem legi, non continetur responsorius, *Gaudete in Domino*: sed de Romano transtuli illum in nostrum. Per præsentis responsorios loquitur nuncius Dei ad pauperes et plebem, quæ facile opprimitur a potentibus. Sicut in prioribus responsoriis consolatus est dignitatem potestatis, ita in istis consolatur subjectam plebem. Responsorius, *Gaudete in Domino*, plenus est consolatoriiis verbis. *Ecce apparebit Dominus, ipse configit in capite regem regum, qui venturus est liberare pauperes et afflictos de manu potentisæ sæcularis*. Utrumque demonstrant præsentis responsorii, et liberatorem venturam pauperum, et eundem proximo tempore venturum. Hoc certat facere secundus responsorius, *Prope est ut veniat tempus ejus*; et tertius, *Qui venturus est*; hoc etiam quartus, *Ægypte, noli flere. Orietur stella, transtuli de aliis responsoriis hic in quintam ordinem, ut ex eo eliquetur, qui sit ille qui in superiori responsorio dictus est dominator: Ante cujus conspectum movetur abyssi*. Sequentes responsorii sunt iidem, qui in cæteris Antiphonariis continentur. Excipitur, *Latentur oculi et exultet terra, qui præ omnibus corda pauperum consolatur*. Antiphonæ ordinem Romani Antiphonarii sequuntur

A usque ad antiphonam: *Hoc est testimonium*. Deum Metensis Antiphonarii, certavi in ista hebdomada antiphonas inserere de proprio Evangelio, de prophetis ea quæ plurimum consolantur pusillanimes.

CAPUT XI.

De responsoriis, Canite tuba in Sion.

In hac hebdomada continentur mixtim in Romanis voluminibus responsorii, quos solemus cantare in Dominica, quæ habet primum responsorium [*Canite tuba*], et illi, quos per sequentes noctes infra hebdomadam distincte canimus. Prætermisi ordinem confusum, et conatus sum ordinare numerum responsoriorum: qui distinctus est a nostris a Dominica nocte per ferias singulas, ut in sequentibus continetur. Præsentis responsorii et sequentis hebdomadæ, certant multitudinem populi congregare, ut præsto sint et parati ad suscipiendum Dominum dominorum. Idcirco plurimi [*Ecce*], quod est adverbium demonstrativum, continent in se, sicut est in responsorio [*Canite tuba in Sion, Ecce Deus salvator noster*]: et in responsorio [*Clama in fortitudine: ecce Deus noster quem expectabamus*]: et in responsorio [*Ecce jam veniet plenitudo temporis*]. Primus responsorius [*Canite tuba in Sion*], commonet cives, ut sciant regis adventum, et annuntiant illum vicinis. Secundus responsorius [*Intuemini quantum sit gloriosus iste*], admonet considerare cives, quod ultra reges sit iste, qui ingreditur ad salvandas gentes. Tertius responsorius [*Non auferetur scriptum de Juda*], docet reges Judæorum suo in tempore deficere. Quartus [*Clama in fortitudine*], nuntiat civitati Hierusalem regem longo tempore expectatum, in foribus esse. Quintus admonet cives, ut se vestiant dignis vestimentis ad suscipiendum tantum regem, id est, ut vicesima quarta die jejunent. Notandum quod iste responsorius canebatur in Gallis octava decima die decimi mensis. Pro quo inveni scriptum in Romano, vicesima quarta die decimi mensis: necnon et de ipso interrogavi apostolicum Gregorium. Qui respondit: Non cantamus octava decima die decimi mensis, sed vicesima quarta die. Sextus responsorius [*Ecce jam veniet plenitudo temporis*], ostendit modum ingressus maximi regis. Tres enim responsorios sequentes aptavi convenientiæ evangelii, quod in propria Dominica legitur. Evangelium dicit ex persona Joannis Baptistæ: *Ego vox clamantis in deserto, parate viam Domini, sicut dicit Isaias propheta*. Responsorius septimus dicit [*Rex noster adveniet Christus, quem Joannes predicavit sponsum esse venturum*]. Evangelium dicit: *Qui post me venit, ante me factus est, cujus ego non sum dignus ut solvam ejus corrigiam calcamenti*. Responsorius octavus dicit [*Ecce Agnus Dei, ecce qui tollis peccata mundi, ecce de quo dicebam vobis, qui post me venit, ante me factus est*]. Nonus responsorius dicit [*Me oportet minui, illum autem crescere: qui post me venit, ante me factus est, cujus non sum dignus corrigiam calcamenti ejus solvere*]. Antiphonæ vadunt per ordinem juxta Roma-

num Antiphonarium usque ad antiphonam. *Ecce A* Et quoniam per conceptionem et partum sanctæ Mariæ facta est hæc admiratio, amplius congruat memoratæ antiphonæ hymno sanctæ Mariæ quam Zachariæ. Et si quis voluerit octavam addere propter summam perfectionis, habet rationem apertamquam sanctus Augustinus scribit de sermone Domini in monte, dicens : *Beati ergo qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum celorum.* Hæc octava sententia, quæ ad caput redit perfectumque hominem declarat. Antiphona quæ prima est ex octo presentibus in contextu Antiphonarii, et inscribitur, [*O sapientia, quæ ex ore Altissimi proditi,*] partim assumpta est ex libro Jesu filii Sirach, partim ex Sapientia, quæ vulgo inscribitur Salomonis. Ipsa enim mirabiliter laudat sapientiam. Ita enim scriptum est in libro Jesu filii Sirach de laude sapientiæ, *Ego ex ore Altissimi proditi, primogenita ante omnem creaturam.* Non enim cogitare debemus membra et lineamenta corporis humani Dominum habere, sicut homo habet, sed propter diversa opera quæ operatur in singulis hominibus membra humana nominantur in eo, quia non desinit quotidie operari quæ simul creavit. Manus ei inscribuntur, ut est illud, *Manus tuæ fecerunt me, et plasmaverunt me,* quia generaliter Filium ex sua substantia. Uterus, ut est, *Ante Luciferum genui te.* Quando tribuit sapientiam et sermonem rectum ad manifestationem hominum, os ei inscribitur, ut hic est, *Ex ore Altissimi proditi.* Et iterum de Isaiâ : *Tunc delectaberis super Dominum, et sustollam te super altitudinem terræ, et cibabo te hereditate Jacob patris tui. Os enim Domini locutum est.* De fine hujus capituli ita scripsit S. Hieronymus in tractatu super Isaiam sexto decimo libro, dicens : *Os Domini locutum est, ut quomodo in manibus opus, et in pedibus incessum, et in ventre generationem, et in auribus oculisque auditum atque intuitum, sic in ore Dei sermonem intelligimus.* Caterum simplex et incommutabilis Dei natura, semper et ubique est. Sequitur, [*Attingis a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter;* quod ita continetur in memorato libro : *Sapientia vincit malitiam, attingit ergo a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Hanc amavi, et acquisivi a juventute mea.* Juxta superiora presentis libri, possunt hæc verba historialiter intelligi. Ita enim scriptum est : Ipse enim mihi dedit horum, quæ sunt, scientiam veram, ut sciam dispositionem terrarum, et virtutes elementorum, initium et consummationem, et medietatem temporum, et meditationem omnium, et cætera quæ sequuntur. Et paulo post : Et quæcunque sunt abscondita et improvisa didici, *Omnium enim artifex docuit me sapientia.* Et infra : *Omnibus mutabilibus melior est sapientia. Attingit autem ubique propter suam munditiam.* Quæ attingit ubique propter suam munditiam, attingit ubique a fine uniuscujusque operis, cujus ipsa artifex est, usque ad finem alterius perfecti operis. De qua sapientia sanctus Augustinus

CAPUT XII.

De antiphonis feriarum in proxima hebdomada ante nativitatem Domini.

Per septem dies renovantur antiphonæ de matutinis in omnibus Antiphonariis ante Nativitatem Domini, id est, a prima antiphona, *Canite tuba in Sion,* de Dominica nocte usque ad primam antiphonam, [*Judæa et Hierusalem,*] de sabbati nocte. Septiformis spiritus, cujus opus est conceptio S. Mariæ et partus, nobis ad memoriam reducit per septenarium numerum. Unde et eadem hebdomada legitur Isaias propheta, qui numerat septem dona Spiritus sancti in sexta feria, quando primus homo creatus est, quem modo venit secundus homo reformare. Congruit enim itineri nostro, quo pergendum est obviam Christo infanti, frequentatio septenarii numeri, quatenus eo discamus necesse nobis esse precari dona septiformis Spiritus, quibus renovati et ornatī, possumus digne presentari mysteriis nativitatis Christi. Etenim sanctæ Mariæ, ut potuisset ipsa eum, id est, Christum Dominum nostrum suscipere et portare, et fieri ejus habitaculum, idem Spiritus sanctus obumbravit. Responsorios, ut dixi, non inveni distinctos ab antiquis Patribus per ferias memoratas, ideo sileo de eis. [*Nascetur nobis parvulus,*] inveni inter responsorios qui habent initium a [*Canite tuba in Sion*] in Romano Antiphonario, et in Metensi Antiphonario inter ferias positum, ut reor, quia de futuro scriptum est in Antiphonario [*Nascetur nobis parvulus.*] Nos enim legimus Isaiam prophetam, unde iste responsorius assumptus est et inventum est in illo, et in Hebraica translatione, et Septuaginta, de præterito ibi dictum esse [*Natus est nobis.*] Secuti sumus prophetam, et scripsimus illum in nocte nativitatis Domini quando leguntur verba responsorii in nocturnali officio, et in lectione ad missam : præcipue cum audirem illum prius in nativitate Domini cantare, sic tamen ut usque modo cantatus est, [*Nascetur nobis,*] quem nos mutavimus juxta Isaiam prophetam, [*Natus est nobis.*]

CAPUT XIII.

De antiphonis quæ in principio habent O.

Antiphonæ quæ canuntur per presentem hebdomadam cum hymno sanctæ Mariæ, et habent omnes O in capite, signum quoddam admirabile et investigabile ostendunt nobis in his diebus celebrari. De quo signo dicit Isaias propheta : *Propter hoc vobis dabit Dominus signum, Ecce virgo concipiet et pariet filium.* De quo partu dicit Joannes Baptista, *Cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamenti.* O, interjectio est admirantis. Per illud O voluit cantor intimare verba sequentia pertinere ad aliquam mirabilem visionem, quæ plus pertinet ad mentis ruminationem, quam ad concionatoris narrationem.

D Et iterum de Isaiâ : *Tunc delectaberis super Dominum, et sustollam te super altitudinem terræ, et cibabo te hereditate Jacob patris tui. Os enim Domini locutum est.* De fine hujus capituli ita scripsit S. Hieronymus in tractatu super Isaiam sexto decimo libro, dicens : *Os Domini locutum est, ut quomodo in manibus opus, et in pedibus incessum, et in ventre generationem, et in auribus oculisque auditum atque intuitum, sic in ore Dei sermonem intelligimus.* Caterum simplex et incommutabilis Dei natura, semper et ubique est. Sequitur, [*Attingis a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter;* quod ita continetur in memorato libro : *Sapientia vincit malitiam, attingit ergo a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Hanc amavi, et acquisivi a juventute mea.* Juxta superiora presentis libri, possunt hæc verba historialiter intelligi. Ita enim scriptum est : Ipse enim mihi dedit horum, quæ sunt, scientiam veram, ut sciam dispositionem terrarum, et virtutes elementorum, initium et consummationem, et medietatem temporum, et meditationem omnium, et cætera quæ sequuntur. Et paulo post : Et quæcunque sunt abscondita et improvisa didici, *Omnium enim artifex docuit me sapientia.* Et infra : *Omnibus mutabilibus melior est sapientia. Attingit autem ubique propter suam munditiam.* Quæ attingit ubique propter suam munditiam, attingit ubique a fine uniuscujusque operis, cujus ipsa artifex est, usque ad finem alterius perfecti operis. De qua sapientia sanctus Augustinus

dicit in opere suo contra Arianos : ubi autem non est sapientia Dei * quod est Christus, de qua legitur, *Attingit a fine usque ad fidem fortiter, et disponit omnia suaviter*? Cum ergo ubique sit etiam Filius, quo mittendus erat? *Fortiter attingit a fine usque ad finem*, quia nunquam et nusquam et a nullo resistitur. *Disponit omnia suaviter*, scilicet sine lite, sine clamore, sine angore, sine tædio. Hæc interim. De cætero tentemus cantoris affectum depingere circa nativitatem Christi. O quam mira es apud homines tu, sapientia, quæ ex ore Altissimi prodisti, usque ad humanam confabulationem! *Attingis a fine usque ad finem fortiter*, quoniam æterna et ubique regnas et insuperabilis. Ex ore Altissimi prodisti, quando visibiliter apparuisti hominibus. Unde tu ipsa dixisti : *Exiit a Patre et veni in mundum*. De te enim dicit apostolus Paulus, *Finis enim legis Christus ad justitiam omni credenti*. In Christo apparuisti, in eo finisti legem et implesti : non solum in illo, sed et in omnibus credentibus in se. Attingis tu ab homine Christo, qui est finis legis, usque ad finem credentium in se, ita fortiter, ut fortis armatus non inveniatur rupturam et scissuram, quo introeat in ovile electi gregis sui. Adimpletum est quod longo prædixit propheta David : *Tu, Domine, servabis nos, et custodies nos a generatione hæc in æternum, in circuitu impij ambulantes*. Iterum tu sapientia attingis a fine usque ad finem fortiter, quando a Christo, qui in fine mundi venit, et implevit legem, usque ad consummationem sæculi es cum discipulis tuis, in tantum, ut omnes adversarii non possint resistere et contradicere ori et rationi eorum quam dedisti. Et disponis illis omnia donâ Spiritus sancti in uno eodemque spiritu suaviter. Quoniam præsentis antiphonæ dulcedine sua decorant septem ferias vel octo in quibus recolitur septiformis Spiritus, qui in Christo homine semper habitavit ex quo coepit homo esse, et *Verbum caro factum est* ut habitaret in nobis, fas est ut demonstrarem, in quantum possum, quam consonantem habeant singulæ cum singulis gradibus Spiritus sancti. Licet alter ordo scriptus inveniatur præsentium antiphonarum in Romano Antiphonario et in Metensi. Prima Antiphona, *O sapientia*, congruit primo gradui spiritus sapientiæ. Aliud est enim sapere, et aliud intelligere. Multi enim æterna sapiunt, sed hæc intelligere nequaquam possunt. Sapientia enim, quæ in Christo est, mentem de æternorum certitudine et spe fortiter reficit, et mature disponit omnia. Sapientia summa est in Christo; sapientia quæ in cæteris hominibus est scintilla est summæ sapientiæ. Secunda antiphona mirabilem ostiarium demonstrat Christum, quod ipse claudit, non est qui aperiat, et quod aperit, non est qui claudat. Ita scriptum est in Apocalypsi de eo : *Hoc dicit sanctus et verus, qui habet clavem David : qui aperit, et nemo claudit; claudit, et nemo aperit*. Quod ita intelligitur : Qui habet clavem David, id est, regiam potestatem quasi ex David stirpe natus, sive quia

A propheta David Christi est dispensatione patefacta. *Qui aperit, et nemo claudit; claudit, et nemo aperit*. Legis divinæ secreta, solius Christi potestate panduntur fidelibus, clauduntur incredulis. Hæc antiphona aptatur gradui spiritus intellectus. Spiritus intellectus qui in Christo est, acumine luminis sui abdita penetrat, et tenebras cordis illustrat. Hoc enim agit, qui quando vult aperit quod nemo potest claudere. Christus est lux vera, quæ illuminat omnem hominem. Tertia Antiphona dicit : *O Emmanuel, rex et legislifer noster*. Quod est mirabile dictum, ut Deus sit cum hominibus, manducet cum illis et bibat, et ad eorum interrogata, quotiescunque voluerint, respondeat. Ipse rex David, non temporali, sed æternaliter. Ipse est quodammodo alter Moyses, qui legem nobis det permanentem in sæcula sæculorum. Illum nos qui de gentibus sumus expectavimus, ipse salvabit nos in æternum. Hæc antiphona convenit tertio gradui spiritus consilii. Spiritus consilii, qui in Christo est, providendo præmunit membra sua, ne in præceptis ruant. Hoc est regis ministerium et legisliferi, ut secundum rationem regat sibi populum subjectum, et provideat quid agere eum oporteat, et quid vitare. Christus est consiliarius, Deus fortis. Quarta mira laude et quodammodo ineffabili se profert, quæ dicit radicem Jesse stare in signum populorum, et in præsentia ejus silere reges, et eum gentes deprecaturas. Ita enim canit : *O radix Jesse, qui stas in cruce, in cujus manibus cornua sunt, et es in signum populorum, quando sol obscuratus est, et terræmotus factus est, et petre scissæ sunt et monumenta aperta sunt*. Super quem continebunt reges os suum, id est, principes hujus sæculi, qui cum rhetorica et dialectica sua silebunt adveniente prædicatione sanctæ crucis et sancti Evangelii : unde hodierna die gentes excitatæ sunt ad prædicandum Crucifixum. Hæc antiphona quarto gradui spiritus fortitudinis aptatur. Spiritus fortitudinis, qui in Christo est, facit adversa non metuere, et trepidanti menti fiduciam præstat. De radice enim Jesse David rex ortus est, id est, fortis manu. Qui rex fortis manu, ipse stat in signum populorum, scilicet Dominus Jesus Christus in cruce crucifixus, ut ad eum multi respiciant, et velint sub ejus fortitudine tueri. Super quem continent qui sunt nomine tenus reges os suum, quia non possunt, neque audent contra fortitudinem ejus inire certamen. Idcirco multæ gentes ad eum conflant deprecantes ejus protectionem. Quinta nempe miratur inauditum orientem, qui non more vicissitudinem temporum mutatur de die in diem, sed est æternus; cujus sol non solum corporis oculos illuminat, sed etiam mentis. Justitia enim ad aspectum mentis pertinet. Hæc Antiphona congruit quinto gradui spiritus scientiæ. Spiritus enim scientiæ, qui in Christo est, scit quid misericorditer puniat, et quid misericorditer dimittat. Ortus enim scientiæ, quæ charitate radicans est, Christus. Est opus solius justitiæ, ut scientes reddat oculos se influentes mentis. Sexta antiphona mirum quid narrat.

id est, quod Dominus in igne flammæ rabi apparuit. A
 set Moysi, et rubus non combureretur. Hæc anti-
 phona congruit sexto gradui spiritus pietatis. Spiritus
 pietatis, qui in Christo est, parcit misericorditer
 eis qui sibi mala ingerunt. Illo enim spiritu repletus
 erat Moyses, de quo legitur quod mitissimus fuisset
 super omnes homines; sed nullus mitior Christo:
 Christus, qui versatus est inter populum Judaicum,
 resplenduit in flamma ignis. Miracula fecit, peccata
 dimisit humilibus, et quietis, et tremantibus verbum
 Domini; sed superbi cordis Judæorum spineta non
 sunt combusta, qui contra Christum insidias et per-
 secutiones parabant: tamen pietas Christi omnia
 hæc toleravit, adeo scilicet, ut pro persecutoribus
 suis oraret in cruce. Septima vero regem gentium
 memorat, et miro modo ponit lapidem in capite an- B
 guli, quem lapidem nos credimus vivere, et vult esse
 opus suum, sicut Antiphona dicit, ut utraque unam
 faciat, id est, duos parietes ex diverso venientes,
 scilicet, de populo Judaico et populo gentili simul
 conjungat, et unam Ecclesiam faciat. Hæc antiphona
 convenit septimo gradui spiritus timoris. Spiritus timo-
 ris qui in Christo est, timere facit gentes, sicut scriptum
 est: *Timebunt gentes nomen tuum, Domine, et omnes
 reges terrarum gloriam tuam.* Octava, *O virgo virginum,*
 inajnuat mirabilem partum Ecclesiam mirari, dicens:
*Filius Hierusalem, quid me admiramini? divinum est
 mysterium hoc quod cernitis.* Hæc antiphona mon-
 strat illum hominem qui ex Maria carnem assumpsit
 solum et perfectum esse inter cæteros homines, quia
 in ipso solo habitat septiformis Spiritus, qui superius C
 memoratus est. De qua re scribit sanctus Au-
 gustinus in libro primo de sermone Domini in
 monte. Septem sunt ergo quæ perficiant, nam oc-
 tava clarificat et quod perfectum est demonstrat. Si-
 quidem delectat ordo presentium antiphonarum qui
 in Romano Antiphonario continetur, reperiet illam
 in nostro Antiphonario prætitulatum in sequentibus.

CAPUT XIV.

De officio Sanctificamini.

Præsens officium certat hoc ut diem certum mon-
 strent nativitatis Domini, et salutem nostram quam
 affert secum ipsa nativitas, instar admonitionis
 Moysi, qui præcepit populo se sanctificare ante-
 quam Dominus descenderet in montem. Unde ita
 scriptum est in Exodo, capitulo decimo nono, *Vade D*
*ad populum, dixit Dominus Moysi, et sanctifica il-
 lum hodie et cras, laventque vestimenta sua, et sint
 parati in die tertio. In die enim tertio descendat Do-
 minus coram omni plebe super montem Sina.* Et in-
 fra: *Descenditque Moyses de monte ad populum, et
 sanctificavit eos. Cumque lavissent vestimenta sua,
 ait ad eos: Estote parati in die tertio, ne appropin-
 quetis uxoribus vestris.* Istam sanctificationem multi
 sequuntur in nostra Ecclesia; sed qui spiritualiter
 sunt renati, spiritualiter debent vestimenta lavare,
 id est, lacrymis et compunctionibus abluere mala
 perpetrata, ut possint descensui Domini occurrere
 sine offensione.

CAPUT XV.

De nativitate Domini.

Reperi in Romano Antiphonario duo officia nocturnalialia in una eademque nocte posita. Primum
 officium post antiphonam [*Dominus dixit ad me,*] ha-
 bebant antiphonas [*Tanquam sponsus,*] et, [*Diffusa est
 gratia.*] Secundum, [*In sole posuit tabernaculum
 suum,*] et, [*Elevamini, portæ æternales*]; unde in-
 terrogavi quemdam clericum educatum ab incuna-
 bulis in sancta Romana Ecclesia, cur essent hæc
 duo officia in una nocte posita, id est, unum quod
 currit per antiphonas, *Dominus dixit ad me,* et
 [*Tanquam sponsus*], et [*Diffusa est gratia*]; et alte-
 rum quod habet primam antiphonam, *Dominus dixit
 ad me*; secundam: [*In sole posuit*]; tertiam: [*Elevamini, portæ æternales*]. Qui respondit: Illud quod
 habet secundam antiphonam, [*In sole posuit*]; et
 tertiam, *Elevamini*, solet Apostolicus canere in vigiliis et in ecclesia S. Mariæ ad Præsepe sine invi-
 tatorio. Alterum quod habet secundam antiphonam,
 [*Tanquam sponsus,*] solent clerici canere in ecclesia
 S. Petri, cum invitatorio, [*Christus natus est nobis,*]
 nocturnali tempore quando populus solet ad officium
 surgere. Propterea primo posuimus antiphonas in
 nostro Antiphonario, quæ habent cursum per secun-
 dam antiphonam. [*In sole posuit,*] quoniam illud offi-
 cium prius celebratur ab Apostolico in vigiliis, et
 postea quod habet in secundo loco, *Tanquam sponsus*,
 in ecclesia S. Petri nocturnali tempore. Juxta ordinem
 psalmodiarum et pulchritudinem soni conveniunt anti-
 phonæ ipsi nocti nativitatis Domini, quas solemus
 canere in octavis Domini, et Apostolicus vir cavuit
 ad primas vigiliis in ecclesia Sanctæ Mariæ Majoræ.
 Antiphona: [*In sole posuit tabernaculum suum,*]
 præponitur in eodem psalmo et in eodem versu anti-
 phonæ, [*Tanquam sponsus*]. Antiphona, [*Speciosus
 forma,*] præponitur in eodem versu antiphonæ, *diffusa est gratia.* Melodiaque pulchriores sunt sequen-
 tibus se. Sic et cæteræ sequentes juxta ordinem
 illum, ubi secunda est, *In sole posuit tabernaculum
 suum.* Sed interest quod antiphonæ de tertia nocturna non habent *Alleluia* in fine neque in medio.
 Notandum est quod tres nocturnæ tria tempora totius mundi recolant, id est, tempus legis naturalis,
 tempus datæ legis per Moysen, tempus gratiæ. Tertiam nocturnam, quæ recollit gratiam Novi Testam-
 menti, oportet habere antiphonas cum *Alleluia*, si
 eo tempore cantatæ fuerint, quo resurrectione Domini
 frequentatur a fidelibus, id est, circa matutinale
 tempus; nocturnæ vero, quæ in primis vigiliis celebrantur, frequenter habent finem ante medium noctis,
 in qua parte non celebratur resurrectio Domini nisi in Pascha, propter conveniens sibi mysterium;
 idcirco solent aliæ esse sine *Alleluia*, sicuti in isto loco sunt quæ cantantur in vigiliis primis. Sed neque ipsa quæ canuntur in matutinis memorata hora
Alleluia habent, ut perspicui potest in Antiphonario nostro, qui habet antiphonas juxta Romanum Antiphonarium in primis vigiliis, et in matutinis, nisi

una in Evangelio, *Facta est cum angelo*. Dixit mihi memoratus clericus sanctæ Romanæ Ecclesiæ quod in hymno Zachariæ cantaretur in ipsa nativitate Domini a S. Romana Ecclesia antiphona, *Dum ortus fuerit sol*, quam tamen scriptam reperi in Romano Antiphonario cum hymno Zachariæ, ea nocte, quando canitur responsorius, *Sanctificamini hodie*, quam nos solemus canere cum hymno sanctæ Mariæ præcedente nocte nativitatis Domini secundum carnem. Antiphonæ vero quæ celebrantur in eadem nocte circa populorum cantum et deinceps, habent in tertia nocturna *Alleluia*, ut est, [*Ipsæ invocavit me, Alleluia*;] et [*Lætentur cæli, et exsulet terra ante faciem Domini, Alleluia, Alleluia. Notum fecit Dominus, Alleluia*;] necnon et omnes antiphonæ habent *Alleluia*, quæ canuntur in matutinis. Responsorii de eadem nocte morem illum sequuntur quem frequentant domestici regales et imperiales quando conveniunt in præsentiam regis unusquisque quod valet offerre regi. Diversa dona offerunt, sed animos regis æqualiter cupiunt sibi reconciliare et blandiri. Ita et responsorii multarum mentium cogitationes vario colore et multiplici gratiarum actione depictas offerunt regi Christo: agunt gratias laudando sanctam Mariam, quia quem cæli capere non possunt suo gremio protulit; agunt gratias, quia dignatus est cælorum rex carnem assumere ex virgine, ut perditum hominem revocaret ad cælum, unde gaudet exercitus angelorum; agunt gratias, eo quod per suam nativitate cæli, id est, prædicatores, melliflui facti sunt per dulcedinem spiritualis sensus. Ni fallor, hunc affectum, qui quæsierit, reperiet per multos responsorios de præsentii nativitate Domini. Numerus lectionum et responsoriorum, necnon et antiphonarum nocturnalis officii, admonet nos benedicere Dominum, et laudare, atque gratias agere, qui propterea voluit Verbum suum carnem fieri, ut perditum hominem ad societatem colligeret novem ordinum angelorum. Antiphonas in matutinali hora ita ordinavi, ut prima ostenderet, id est, *Genuit puerpera regem*, Christi nativitate de virgine Maria, et virginitatem perpetuam ejusdem sanctæ Mariæ: sequentes de Evangelio ita, similiterque et de ratione festivitatum sanctorum.

Sed et hic notandum est quod sicut per novenarium numerum, qui celebratur in nativitate Domini, gratias agimus de Dei descensione usque ad nostram humillationem, ita per eundem numerum gratias agimus in festivitatis sanctorum, quoniam illi digni sunt ascendere usque ad altitudinem cæli, in quo habitant angeli.

CAPUT XVI

De officiis vespertinis in nativitate Domini et in natalitiis sanctorum.

Quando juvenis fui, vidi cantores præcedentem vespertinalem synaxim ante diem alicujus solemnitatis celebriore cantu et gloriosiore celebrare, quam sequentem vesperam diei festivitatis: in tan-

tum, ut aliquoties in præcedente vespera celebraretur cantus de festivitatis sanctorum, et in sequente de feriis communibus. Habuimus tamen scriptum in Antiphonariis de die nativitatis Domini et natalitiis apostolorum Petri et Pauli atque Andreæ, antiphonas aptas et congruas memoratis diebus in vespere sequente ea die, quando missa de natalitiis eorum celebratur, et ibi cecinimus eos sicut adhuc facimus. Ego imbutus prisca consuetudine, cogitare quare non essent memoratæ antiphonæ de natalitiis sanctorum in præcedentibus vesperis constitutæ, in quibus audiebam per cæteras festivitates sanctorum gloriosiore sonum et videbam majorem conventum populorum atque celebrius officium luminum quam in sequentibus. Inveni, Deo miserante, rationabiliter inventam esse cultum solemnitatum vespertinalium apud scriptores antiquos qui antiphonas scripserunt, quam apud cantores modernos. Adhuc solent dicere interrogati de vespertinali synaxi, *Benedictus Dominus Deus meus*, pertinere illam ad diem Dominicum. Si enim voluissent intendere quod psalmi hujus vesperi in fine psalmodiarum vespertinalium essent positi, nunquam hoc dicerent, quoniam ille qui 'psalmos vespertinales constituit, procul dubio a Dominica die cepit initium psalmodiarum vespertinalium componere, et non a fine hebdomadis. Idcirco, [*Dixit Dominus Domino meo*,] ad Dominicam diem pertinet: *Dilexi quoniam exsudit Dominus vocem orationis meæ*,] ad secundam feriam: [*Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi*,] ad tertiam: [*Nisi Dominus edificaverit domum*,] *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo*,] ad sextam: [*Benedictus Dominus Deus meus*,] ad septimam. Nisi iste ordo servetur, non erit verum, juxta expositionem domini Bedæ, quod in Esdra scribitur, *Quater in die confestebantur Domino*, id est, hora tertia, sexta, et nona, et vespere. Qui enim antiphonas voluit celebrare de Evangeliiis quæ leguntur per Dominicos dies, rite celebrant eas in matutinali officio pertinente ad Dominicam diem, et ad vesperum, in quo canitur psalmus, [*Dixit Dominus Domino meo*,] Quod si superabundaverint antiphonæ, indifferenter dici possunt per singulas quasque ferias quandiu ideam Evangelium legitur. In festivitatis sanctorum et aliis solemnitatibus, si sero fuerint vespertinalia officia celebrata, ita ut sol ad occasum transierit, rite possunt dici antiphonæ festi diei in præcedentibus vesperis, quia scriptum habemus, *festum vestra celebrabit a vespera usque ad vesperam*, id est, a solis occasu usque ad solis occasum. Quod si voluerit dicere cantor, quamvis sol ad occasum nondum transierit, tamen quia officium agimus in memoriam istius et illius solemnitatis, in mente nostra jam illa solemnitas agitur, idcirco officium illius rite peragimus, cujus solemnitas in mente nostra agitur, agimus Deo gratias de amore mentiam illarum, quia charitas, quæ omnia credit, omnia accepta facit apud Deum. Compositor Antiphonarii, qui posuit antiphonam vespertinalem, [*Tecum principium*,] et cæ-

teras sequentes in fine diei Nativitatis Domini, post celebrata cætera officia, hoc intendit quod ipsa vespera magis pertineat ad festa Nativitatis Domini, quam præcedens ante solis occasum. Hæccine ratio est per festivitates apostolorum et cæterorum sanctorum, quod magis pertineat ad diem natalitium eorum vespera in fine diei post celebrata cætera officia, quam præcedens vespera ante solis occasum. De duodecim noctibus scripsi in prologo Lectionarii, et cogito scribere in commentario diurnalis officii.

CAPUT XVII.

De festivitæ S. Stephani protomartyris.

Dixi in superioribus more antiquo ratione ministrante, quoniam præscripsi, habere antiphonas de tertia nocturna, quæ canitur circa quartam vigiliam noctis, *Alleluia*; similiter et antiphonas matutinales magnarum festivitatum, quod non invenitur in festivitate sancti Stephani, et sancti Joannis, et Innocentiam. Sunt festivitates quarum officia celebrantur nocturnaliter circa vespertinam horam, quæ vulgo appellantur propria; et in posteriore parte noctis canitur alterum officium sive de propria feria seu de communibus sanctis. Ita enim reor actitatem esse apud antiquos de illis festivitibus quarum antiphonæ in matutino officio non habent *Alleluia*. Antiphonæ quas solemus canere in nocturnali officio in festivitibus sanctorum, et habent initium, *Antiphona in lege Domini fuit voluntas ejus die ac nocte*, exceptæ sunt, ut reor a modis [modernis] de methodine antiphonarum quas habemus scriptas in nostro Antiphonario de Romano. Si quis voluerit eas legere, reperiet eas non a principio ita esse statutas ut cantantur apud nos. Responsorios ita ordinavi ut ratio docuit historię et gestorum ordo. Ubi verba mutavi de Romano Antiphonario, in margine ejusdem paginæ e regione R posui.

CAPUT XVIII.

De festivitate sancti Joannis.

In festivitate sancti Joannis sex responsorios reperi, quibus præponimus tres, id est, *Justus germinabit sicut lilium*, et, *Iste est qui ante Deum magnas virtutes operatus est*, et, *Iste homo perfecit omnia quæ locutus est ei Deus*, ut tres nocturnas faciamus. In novissimo responsorio, id est, *In medio Ecclesiæ*, contra consuetudinem cæterorum responsoriorum cantatur neuma triplex, et versus ejus atque *Gloria*, extra morem neumate protelatur. Non enim frustra hoc actum est a prioribus. Voluerunt nobis per hoc aliquam doctrinam insinuare, quæ forte poterat excedere mentem cantorum, quorum pars aliqua sæpe mutatur a transitoriis ad æterna, et lætatur potius in æternis quam in transitoriis. Fit enim neuma memoratum inter cætera verba circa verbum intellectum. Quando venerit cantor ad intellectum, celebra neuma, id est, fige gradum in stantibus et manentibus rebus. Quid hoc vult? Vult nempe te docere, si aliquando veneris ad intellectum, in quo conspicitur divinitas et æternitas ut desiderio men-

as tibi preceris moras in eo. Si enim intellexeris illa, tibi te delectabit morari in his quæ jubilabis, id est, lætaberis sine verbis transitoriis: intellectus vero erat intra viscera Joannis, qui ei præstabat ructum quemdam, quando dixit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum*. Versus, [*Misit Dominus manum suam, et tetigit os meum*,] sic satur, quasi respondeat Joannes interroganti. Unde tibi, Joannes, hic intellectus, in quo cantores neuma faciunt? Respondet inquit: *Misit Dominus manum suam, et tetigit os meum*. Cur, inquam, in isto versu neuma facis, cantor; inquit, Quia hæc missio manus et tactus oris, per intellectum debent conspici. Cantus *Gloriæ Patris, et Filii, et Spiritus sancti*, ipsa virtute debet sanctam Trinitatem laudare, qua Deus utcunque conspicitur, id est, intellectu. Non enim Romanos versus debemus ad hoc constringere, ut sensus qui in fine versus est, conveniat sensui lateris responsorii. Non enim sancta Romana et nostra regio uno ordine canunt responsorios et versus. Apud eam præcentor in primo ordine finit responsorium. Succentores vero eodem modo respondent. Dein præcentor canit versum. Finito versu, succentores vero secundo incipiunt responsorium a capite et usque ad finem perducunt. Deinde præcentor canit *Gloriam Patri, et Filio, et Spiritui sancto*. Quo finito, succentores circa mediam partem intrant in responsorium, et perducunt usque in finem. Postremo præcentor incipit responsorium a capite, et perducit illum ad finem. Quo finito, succentores tertio repetunt responsorium a capite, et perducunt illum usque ad finem. Idcirco quoniam succentores ter canunt responsorium, trifarium neuma est circa verbum intellectus. Succentorum est neuma canere propter fortitudinem conjunctarum vocum. Ab initio tertio cantabantur responsorii a cantoribus, quem ordinem monstrant responsorii de passione Domini. Non enim ab initio cum responsoriis cantabatur *Gloria*. Habemus et alium versum in nostro Antiphonario scriptum, cujus sensus conveniens est cum latere responsorii, ut si alicui superfluum videatur neuma canere, habeat nostro more versum aptum ad cantandum. Post et altero modo intelligi neuma pertinere ad cantores circa verbum intellectus. Maxima pars cantorum studet sono placere, tanto minus imbutur de intellectualibus rebus. Eorum inscitiam potest neuma eliquare circa verbum intellectus. Neuma Græcum est, et interpretatur mutus, ut Comminianus grammaticus dicit. In fronte enim percit neuma cantores stolidos in verbo intellectus, quando eos monstrat solo sono delectari, circa intellectum Scripturarum. Canunt etiam moderni cantores præsens neuma in responsorio. [*Descendit de cælis*,] et in verbo, [*Fabricæ mundi*,] in quo verbo, potest neuma apte convenire. Eo neumate monstrant difficultatem magnam inesse in schola cantorum verbis explicare, quomodo idem qui natus est hodierna die ex Maria virgine, fabricasset mundum et ornasset, et quomodo ipse sit

lux et decus universæ fabricæ mundi. Eadem sententia est in versu, [*Tanquam sponsus Dominus processit de thalamo suo.*] Impossibile est apud scholam cantorum de ordine processions Christi de utero Virginis narrare, quæ comparatur sponso procedenti de thalamo.

CAPUT XIX.

De Octavis Domini.

Nos enim non solemus canere nisi unum officium nocturnale in Nativitate Domini; idcirco unum de duobus quæ celebrantur a Romana Ecclesia, et scripta sunt in Antiphonario Romano et nostro in nocte Nativitatis Domini, cantamus in Octavis Domini. Antiphonas in matutinis de eadem nocte scripsimus, ut reperimus in Antiphonario Romano. Quid de Octavis Domini et sanctorum audierim a Romanis clericis, et quid nostra regio frequentet ex eis, partim scripsi in libello Officiali, partim conor scribere in libello de diurnali Officio.

CAPUT XX.

De Dominica prima post Nativitatem Domini.

Antiphona, [*Puer Jesus,*] est assumpta de contextu Evangelii qui continet locum post officium Simeonis. Quod omnino peractum est ante adventum Magorum : ideoque teneat locum in Dominica ante Epiphaniam, quando legitur evangelium unde assumpta est.

CAPUT XXI.

De Epiphania, id est, apparitione sive manifestatione.

Antiphonam, [*Christo datus principatus,*] invenit in Romano Antiphonario inter antiphonas de Nativitate Domini, et in Metensi inter antiphonas de Epiphania : etenim in suo sensu utrique festivitati congrua est; et antiphonam [*Ecce advenit*] inter illas de Nativitate Domini; quæ huic festivitati congrua est, quod potest dignosci ex introitu ipsius diei. Idcirco inscribo eam ad primam vespertinalem synaxim; et [*Christo datus est principatus,*] ad vespere ipsius diei Epiphaniæ. Nostra regio in præsentis officio solita est unum omittere de consueto more, id est, invitatorium. Invitatorium est psalmus, [*Venite, exsultemus Domino.*] Illo convocantur fratres in unum, et docentur quid agere eos oporteat postquam convenerint. *Venite, inquit, exsultemus Domino, jubilemus Deo salutaris nostro. Præoccupemus faciem ejus in confessione, quandiu tempus est acceptabile.* Dein reddit causas qua de re oporteat præoccupari faciem ejus in confessione, *Quoniam Deus magnus Dominus, et in manu ejus sunt omnes fines terræ, et altitudines montium ipse conspiciet.* Iterum docet psalmus quid agamus. *Venite, inquit, adoremus et procidamus, et ploremus ante Dominum, qui fecit nos.* Atque forti instinctu nos pulsat, dicens : *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut fecerunt filii Israel, qui opera Domini viderunt per quadraginta annos, et propter duritiam cordis eorum non intraverunt in requiem Domini.* Hunc psalmum audivi Constanti-nopoli in ecclesia Sanctæ Sophiæ in principio missæ

celebrari. Mentio dualis facta est in præsentis solemnitate verborum adorandi Dominum : una est Magorum, qui in veritate quærebant Dominum, ut eum adorarent et salutarent muneribus ; altera est Herodis, qui dolose dicebat Magis : *Ite et interrogate diligenter de puero : et cum inveneritis, renuntiate mihi, ut et ego veniens adorem eum.* Magorum benevolentia, qui communes erant homines, nobis imitanda est. Versutia Herodis, qui videbatur princeps et rex esse in populo Judaico, vitanda est. Propter hanc admonitionem et castigationem potest rationi congruere ut omittatur in præsentis officio in primo ordine psalmorum, [*Venite, exsultemus Domino,*] et ponatur in sexto ordine. Antiphonæ sex per duas nocturnas Magorum obsequia recolant circa Christi nativitatem. Tres Magi, qui venerunt in ista nocte ad Dominum, legati exstiterunt mysticis suis muneribus gentilis populi, qui in terra insulisque habitat. Tria munera eorum triplicem personam Christi præfigurabant, id est, regis et sacerdotis, et mortalis hominis, necnon et tres functiones membrorum Christi, id est, sapientiam, virtutem orationis, et mortificationem carnis. Harum trium functionum legationem munera Magorum portaverunt. Ex munere thuris dicunt per primam antiphonam ; [*Afferre Domino, filii Dei;*] ad insulas sacerdotum, qui inhabitant terram : *Afferre Domino, filii Dei, qui propterea potestatis dici filii Dei, quia sacerdotes estis.* Quid debeant afferre, subauditur, thura. Ac si dicatur : *Virtutem orationis vestræ Christo afferre, quoniam vestræ preces per illum diriguntur Deo Patri.* Thus enim sacerdotio congruit. Ex munere auri dicitur sapientibus et intelligentibus per secundam antiphonam, [*Psallite Deo nostro, psallite regi nostro, psallite sapienter.*] Per aurum sapientiæ offertur. Scriptum est enim : *Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis.* Aurum Deo et regi congruit. Ex munere myrrhæ dicitur de omni populo mortali et studium habenti ad meliora per tertiam antiphonam, *Omnia terra adoret te, et psallat tibi, psalmum dicat nomini tuo, Domine;* ac si dicat præsens Antiphona, *Omnia terra adoret te, et psallat tibi per mortificationem carnis : dicatque tibi, Propter te mortificamur tota die.* Myrrha enim condimento convenit mortuorum corporum. Ista vigilia mentionem facit de gentibus quæ habitant in terra, secunda vigilia de eis quæ habitant in insulis. Dicit, per primam antiphonam, de sapientibus : [*Reges Tharsis et insulæ munera offerent.*] Reges enim, qui propterea vocantur reges quia semetipsos regunt et cæteros, sapientes vocantur. Per secundam antiphonam dicitur de omni populo, [*Omnes gentes quasunque fecisti venient, et adorabunt coram te, Domine.*] Per tertiam antiphonam hortantur se invicem sacerdotes, et dicunt : [*Venite, adoremus eum, quia ipse est Dominus Deus noster.*] Ast tertia vigilia de baptismo Christi mentionem facit. Tertia vigilia solet nobis ad memoriam reducere Novum Testamentum. Novum vero Testa-

mentum fundatum est per baptismum. In tertia vigilia legatio Magorum completur. In prioribus vigiliis dicitur allegationibus Magorum de futuro: [*Omnis terra adoret te.*] Et iterum: [*Reges Tharsis et insulæ munera offerent;*] at in ista, in qua recolitur Novum Testamentum, per frequentationem *alleluia* cantat in præsentem omnis terra Domino, dicitque suis subditis: [*Adorate Dominum;*] et iterum: *Lætentur insulæ multæ*, dicunt; *Adorate Dominum*. Psalmus [*Deus noster refugium*] propterea in ista vigilia ponitur, quoniam in eo memoratur perturbatio hominum, qui conturbabantur propter prædicationem Novi Testamenti, et voluerunt resistere prædicationi apostolorum, et tamen, Deo disponente, fluminis impetus, qui ministratus est ab apostolis per officia baptisterii, superavit commotionem terrenorum hominum, et lætificavit civitatem Dei. Nam et hæc Dei civitas constat ex incolis terræ et insularum. Ecclesia in Novo Testamento dicit ad eos qui in Christo baptizati sunt, et in terra habitant, per secundum psalmum: [*Cantate Domino canticum novum, cantate Domino, omnis terra;*] et per antiphonam: [*Adorate Dominum in aula sancta ejus.*] Dicit ad eos qui habitant in insulis, per tertium psalmum: [*Dominus regnavit, exsultet terra, lætentur insulæ multæ;*] et per antiphonam: [*Adorate Dominum, omnes angeli ejus.*]

CAPUT XXII. De responsoriis.

In ordine responsoriorum habemus scriptum primum responsorium, [*Dies sanctificatus;*] dein, [*Illuminare, Hierusalem;*] ipse enim de translatione LXX scriptus est. In Hebraica vero legitur, [*Surge, illumina, quia venit lumen tuum.*] Assumptus est enim de Isaiâ propheta, narratque illuminationem sanctæ Ecclesiæ per Christi adventum. Si ita oportet dicere, ut vere oportet de Magis, sicut sanctus Ambrosius dicit: qui enim viderant Christum, Christum intellexerant, debemus intelligere Magos factos Hierusalem. Non enim intelligerent Christum, nisi illuminati essent ab eo. Post illum sequitur responsorium tertius de memorato propheta, juxta ordinem contextus historiæ, [*Omnes de Saba venient, aurum et thus deferentes.*] In memoratis Magis, quos credimus fuisse legatos totius mundi, omnes de Saba venientes possumus intelligere. Per eos qui de Saba, id est, de captivitate, veniunt ad Dominum, intelligimus multitudinem gentium convertentium ad Dominum. Saba, ut sanctus Hieronymus dicit in tractatu suo super Isaiam prophetam, libro decimo septimo, tota provincia est in qua sunt regiones Madian et Ephraim. Saba interpretatur conversio, vel captivitas. Et omnes de captivitate venientes, et conversione sua aurum fidei deferentes et thus sacrificii, et per hæc munera nequaquam propria salute contenti, proficient, ut cæteris prædicent salutem Dei. Hucusque Hieronymi. Post hos duos sequuntur responsoria de Evangelio juxta ordinem evangelii quod narrat ordinem adventus Magorum,

et oblationem munerum suorum, necnon et declarat incitamentum eorum itineris fore apparitionem novæ stellæ. Et post recessum ab Herode, eandem præviam constare usque ad domum in qua erat Christus. Post hanc historiam posui responsoria in tertia nocturna de baptismo Christi, et novissimo loco de miraculo ex aqua vino facti, juxta ordinem rerum gestarum.

CAPUT XXIII.

De antiphonis in matutinis.

Primo notandum est intentionem esse cantorum ut in ista nocte præcipue celebrent quod primo actum est de præsentem solemnitate, id est, adventum Magorum. Ideo in præsentibus antiphonis certavi, juxta tenorem responsoriorum, antiphonas ordinare de adventu Magorum. Et ubi ratio constrinxit ad hoc ut de cæteris solemnitatibus cantaretur quæ in ista nocte recoluntur, non distuli scribere. Prima antiphona, [*Ante Luciferum genitus,*] demonstrat præsentem solemnitatem, id est, apparitionem Domini. Secunda, [*Venit lumen tuum, Hierusalem,*] monstrat ex prophetia sua quem fructum perciperet sancta Ecclesia ex apparitione Domini. Tertia ex prophetia eadem, [*Venient ad te qui detrahebant tibi,*] recolat lucrum sanctæ Ecclesiæ. Quarta, [*Maria et flumina,*] quæ ex hymno trium puerorum assumpta est, de baptismo Domini resonat. In quinto loco ponitur antiphona, [*Magi viderunt stellam;*] quæ prima est in contextu Evangelii de adventu Magorum. Antiphona, [*Hodie caelesti sponso,*] tres solemnitates præsentem recolat. Sequentes antiphonæ, ut prætuli, manifestant Magorum adventum, et servant textum Evangelii, quæ ex eo assumptæ sunt.

CAPUT XXIV.

De Dominica prima post Epiphaniam.

Antiphonas duas, id est, [*Tolle puerum et matrem ejus,*] et, [*Revertere in terram Juda,*] scribo in isto loco. Sunt enim assumptæ de Evangelio, [*Defuncto Herode,*] quod legitur in eadem Dominica. Continetur in eo evangelio reversio Christi de Ægypto post Magorum adventum antequam baptizaretur.

CAPUT XXV.

De octavis Theophaniæ.

Sicut certavit schola cantorum in Epiphania frequentare adventum Magorum, simili modo certat in octavis Epiphaniæ frequentare baptismum Christi, quasi ipsa die baptizatus esset. Qua de re non dubitavi scribere antiphonam de Evangelio, ut primo audivi illam canere, hoc est, [*Hodie Joannes exsultat.*] Notandum est quod ubi deficiunt antiphonæ de solemnitate Magorum, ibi coepi scribere de antiphonis quæ baptismum Christi resultant, et deinde tendunt ad octavas Epiphaniæ. Plures enim sunt quam sit necesse celebrare in una nocte octavarum. Neque enim tot sunt scriptæ de adventu Magorum, ut illis ordinatim cantando possimus pervenire ad octavas Epiphaniæ.

CAPUT XXVI.

De Dominica prima post octavas Epiphaniæ.

In Dominica prima post octavas Epiphaniæ celebratur miraculum quod Dominus fecit de aqua in ipsa Epiphania, ideoque hic scribimus antiphonas de eodem evangelio.

CAPUT XXVII.

De responsoriis qui a Psalterio sunt excerpti.

De responsoriis Psalmorum non debet nos pigere, neque audientibus fastidium fore, si eos recitavero in suo ordine. Manifestum est quod castigatio corporis per jejunium, et humiliatio mentis, et amor Christi excludat diabolum de peribolo sanctæ Ecclesiæ. Exclusus est diabolus ante nativitatem Domini per hæc obstacula; excluditur et tempore nativitatis Christi per ipsam Christi præsentiam. Tristatur diabolus, quia exclusus est; lætatur Ecclesia, quia Christus intravit in mundum. Sic enim cecinit angelus pastoribus: *Ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quia natus est vobis hodie Salvator.* De pace Ecclesiæ tristatur diabolus, angelorum chorus gaudent canit, *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Omnes sancti admonent Ecclesiam, ut gaudeat in præsentī festivitate, quam celebrant solemniter; sicut angelus pastoribus cecinit, ut gauderent de videndo oculis corporeis nato Salvatore. Ex quibus unus, id est, Gregorius Nazianzenus, ordinem gaudii in homilia de secundis Epiphaniis exponit. Nos, inquit, exultemus in Christi baptismo, et diem festum celebremus, non ventri indulgentes, sed spiritu exultantes. De qua re quidam magister Græcorum dicit in homilia secunda super librum Numerorum: Paulus dicit, *Omnia honeste et secundum ordinem fiant.* Paulus vero tanquam Evangelii minister non solum in actibus, sed in ipso habitu ordinatum vult esse Christianum. Et paulo post: Unusquisque nostrum si de cibo et potu sollicitus sit, et omnem curam in rebus secularibus gerat, unam vero aut duas horas ex integro die etiam Deo deputet, et ad orationem veniat in ecclesiam, vel in transitu verbum Dei audiat, præcipuam vero curam erga sollicitudinem sæculi et ventris expendat: iste non complet mandatum quod dicit ut homo secundum ordinem suum incedat. Hucusque magister Græcorum. Transgrediendo præsens mandatum plerique, insistendo servitio ventris, delinquant in festivis diebus Nativitatis et Epiphaniæ Domini. Diabolus semper est paratus, ut recedente parumper pastore, ovem rapiat incautam. Credimus enim Christum semper adesse, ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine ejus: ita et in Ecclesia per memoratas festivitates, quæ de suo adventu lætatur. Idcirco, eo quod lætitia est suscepta festivitatum in nomine suo præcipue id, ipsis præcimente angelo, *Christus est in circuitu populi sui, et custodit eum.* Festivitatibus celebratis, necesse est ut Ecclesia curam sui adhibeat altero modo, sive quia in peregrinatione est adhuc; seu quia in diebus festivis spiritum gaudii fragilitate hu-

A mana et genuino usu declinavit ad curam et sollicitudinem et lætitiā ventris. Contra hoc oportet nos pugnare, et ideo subsequuntur responsorii de psalmis, qui continent in se plurimam orationem, et habent initium a psalmo primo pœnitentium, id est, *Domine, ne in ira tua arguas me.* Et iterum: Tempus enim præsens, id est, a festivitate Theophaniæ, usque in septuagesimam, recollit devotionem et ministerium prædicatorum a primis prædicatoribus Ecclesiæ, usque ad novissimos Novi Testamenti. Idipsum insinuant nobis epistolæ summi prædicatoris Pauli quæ eodem tempore leguntur. Prædicatoribus enim congruit oratio, ut apertum ostium habet prædicatio eorum. De ordine psalmorum per communes Dominicas noctes et ferias in diurno officio et in nocturnali, scripsi in libello officiali.

CAPUT XXVIII.

De officio sancti Marcelli.

De sancto Marcello unum responsorium reperi in Romano Antiphonario, id est, *Hic est vere famulus Dei.* Qui responsorius cantatur sæpe in festivitibus cæterorum summorum pontificum. In eo loco ubi Metensis Antiphonarius habet, *Ideoque in stadio positus:* in Romano vero continetur, ideoque in oratione positus. Legens ergo sermonem sancti Augustini de Pœnitentia, inventi, *Sanctos in stadio positos.* Itaque non mutavi hoc, quod dudam nostra Ecclesia cepit canere, id est, *Ideoque in stadio positus, Domini Jesu Christi confessor effectus est.* Ut enim scriptum reperi, ita scribo hic: utrumque, inquit, verissime scriptum est. *Et qui natus est ex Deo non peccat, et quod in eadem Joannis epistola legimus, Si dixerimus quia peccatum non habemus, nosmetipsos seducimus, et veritas in nobis non est:* Hæc enim ex primitiis novi hominis, hoc ex reliquis veteris dictum est. Utrumque enim agimus in hac vita. Paulatim autem novitas accedit, et paulatim vetustate cedente succedit. Cum vero utrumque agitur, in stadio sumus. In præsentī responsorio de festivitate sancti Marcelli inscribitur [*Ideoque in stabulo positus*]. Quare responsorius [*Hic est vere famulus Dei*], hoc proprium habeat in festivitate sancti Marcelli, scribam ex verbis domini Bedæ, quæ excerptis de Vita sancti Marcelli in Martyrologio suo: Decimo septimo Kalendas Februarii natale sancti Marcelli papæ, qui jubente Maximino [Maxentio] imperatore primo fustibus cæsus, et a facie ejus quem corripiebat, expulsus est. Deinde audiens quod domum sanctæ Lucinæ, quam ipse damnaverat proscrizione, eo quod de facultatibus suis Christianis donaverit, ecclesiam faceret, atque in ea missam celebraret, in media civitate jussu in eadem ecclesia planca exstrui ad animalia stabuli publici, et eundem stabulo episcopum ad servitium animalium deputavit cum custodia publica. Multa officia sanctorum indidi in nostro Antiphonario ex Romano, quæ non habet Metensis Antiphonarius. Cogitavi cur ea omitterem, cum eadem auctoritate fulciantur, quæ et

illa, quæ scripta invenimus in Metensi Antiphonario, scilicet sanctæ matris nostræ Romanæ Ecclesiæ. Addidimus etiam pauca, quæ nostra regio sola continet, ut sunt antiphonæ de sancto Medardo, et de sancto Mauritio. Utraque enim designantur ex signis præscriptis in prologo Antiphonarii.

CAPUT XXIX.

De ὑπαντῆ.

Olim quando solus Antiphonarius Metensis erat mihi notus, in quo reperi antiphonas super psalmos nocturnales de communibus virginibus quæ non videbantur mihi congruere festivitati Præsentationis Domini in templo, cœpi inquirere antiphonas de diversis locis, quæ congruerent memoratæ festivitati, atque eas cœpi canere cum meis fratribus in choro. Postea reperi in Romano Antiphonario proprias, quas utrasque posui in nostro antiphonario. Si quis tenet Romanas, cantet illas: si quis eas non tenuerit, videat si possint aptari in suis locis quas scripsi. Responsorios scripsi ex Romano antiphonario, addidi [*Hic qui advenit, nemo scit nomen ejus.*] Antiphonas in matutinis diverso ordine positas inveni inter Metensem Antiphonarium et Romanam. Ipse enim scriptus est in nostro Antiphonario. In secundo ordine scripsi easdem antiphonas, juxta ordinem historię Evangelii.

CAPUT XXX.

De officio Septuagesimæ.

Primo notandum est, quorum hominum status celebratus sit a nativitate Domini usque in Septuagesimam, et a Septuagesima usque in mediam Quadragesimam. Scilicet Christi generatio et sanctorum prædicatorum liberalitas celebrata est a nativitate Christi usque in Septuagesimam, et a Septuagesima generatio eorum qui de captivitate emergi desiderant, et de angustiis præsentis peregrinationis usque dum iterum renascatur Christi generatio circa paschalia sacramenta. Christi generatio et suorum prædicatorum liberalitas, maxima ex parte migravit de præsentis sæculo, ut regnet cum angelis coram Deo. Tempus talis demigrationis vocatur nox, dicente Domino in Evangelio, *Veni nox, quando nemo potest operari.* Præsens Ecclesia, quæ in ista peregrinatione est, Septuagesimæ in nocte recolit gloriam, quæ celebratur apud cives qui demigraverunt; in die vero eorum qui detinentur in captivitate, et suspirant ut ad libertatem redeant: apud illos vero non celebratur claritas *Alleluia*, qui tristitia captivitatis constringuntur; apud eos vero qui demigraverunt celebratur *Alleluia*, quoniam ipsi non recedunt de laude Dei. In Antiphonariis est primus responsorius, *Alleluia dum præsens est, imitantur illam.* Quantum ad nomen *Alleluia* pertinet, non possumus dicere, dum præsens est imitantur illam. *Alleluia* neutri generis est. Potest enim fieri ut pro aliqua re intelligatur *Alleluia*, et indicatur, dum præsens est imitantur il-

lam. Historia enim uade præsens responsorius assumptus est, docet cui rei respondeat persona pronominis. Ita enim illa scriptum est: *O quam pulchra est casta generatio cum claritate. Immortalis est enim memoria illius, quoniam et apud Deum nota est, et apud homines: cum præsens est, imitantur illam, et desiderant illam cum se subduxerit, et in perpetuum coronata triumphat.* Ordo verborum ratus est, si præponatur nomen ei, et supponatur postea persona pronominis. Ideo præposui in isto ordine responsorium. *Alleluia, nomen bonum melius est quam divitiæ multæ, ut aliquod nomen præcederet, cui subderetur, imitantur illam.* De hoc nomine bono scribit dominus Beda in expositione super Parabolas Salomonis: Nomen ergo bonum, est nomen religionis, quod divitiis mundialibus jure præfertur. Nam etsi mundum quis lucraretur universum, merito hunc contemneret tantum, ut nomen ejus scriberetur in celo memoria inter angelos et inter homines sanctos figeretur æterna: hæc est generatio pulchra et casta, cujus memoria figitur inter angelos, et inter homines sanctos. De ipsa generatione dicit responsorius, *Dum præsens est, imitantur illam.* Usque ad noctem Septuagesimam videbatur nobis illam habere præsentem, quia illam frequentabamus cum *Alleluia* per plura officia a Nativitate Domini usque ad illud tempus. Primus responsorius, *Alleluia, Nomen bonum*, sic præponitur, quasi signum aliquod in monte positum, ad quod viatores oportet intendere. Tota intentio est in ista nocte cantorum, ut magnificent nomen *Alleluia*. Secundus responsorius habet in capite *Alleluia, dum præsens est, imitantur illam.* Hoc nomen *Alleluia* pro ipsa re accipiendum est, hoc est, pro verbis historię, dicentis: *O quam pulchra et clara et casta est generatio spiritualis: dum præsens est, imitantur illam; et cum se subduxerit, desiderant illam.* Qui, nisi filii et filię remanentes in præsentis sæculo? Tertius responsorius in suo *Alleluia* laudem sapientiæ recolit, ac si dicatur: *O laus sapientiæ, sola tenes principatum in conspectu Domini.* Per ipsam omnia facta sunt. Diciturque rebus in eo responsorio a matre, quæ hic relicta est in sæculo ad perficiendum corpus Christi. Mihi congruit ut declinem ad eam prolem nostram, quæ in angustiis posita est, et celebrem pro ea laudem Latine, compatiendo ejus tribulationi. Tu laus sapientiæ, revertere in thesauros tuos, id est, in frequentationem prolis nostræ cum Hebræa lingua, quæ triumphat ante Dominum: ibi enim te benedicunt angeli. Quartus responsorius ex eodem corpore est ut plures responsorii sunt. Quintus, responsorius, *mane apud nos hodie* est assumptus de libro Judicum. Ita enim scriptum est in illo capitulo decimo nono: *Fuit quidam vir Levites, habitans in latere montis Ephraim, qui accepit uxorem de Bethlehem Juda, quæ reliquit eum, et reversa est in domum patris sui Bethlehem, mansitque apud eum quatuor mensibus, secutusque est eam vir suus.* Et infra: *Die autem quarto de nocte consurgens, haud dubium quin*

vir mulieris voluit proficisci. Quem tenuit socer. Et iterum infra : Cui rursus locutus est socer : *Considera quod dies ad occasum declivior sit, et propinquat ad vesperam : mane apud me etiam hodie, et duc letum diem, et cras proficisceris ut vadas in domum tuam.* Ille habet in suo *Alleluia* laudem charitatis. Gener iste quinta die recessit a lætitia communi, quam habuit cum socero suo. Responsorius, *Mane apud nos hodie*, quintam regionem tenet. Ex isto ordine residui responsorii frequentant in sua oratione, ut *Alleluia* iterum revertatur ad presentem Ecclesiam cum sponsus dignatus fuerit resurgere a mortuis. Sextus responsorius assumptus est de Tobia. Ita enim scriptum est : *Dixit autem illi angelus : Ego salvum ducam, et sanum tibi reducam filium tuum. Respondens autem Tobias dixit : Bene ambuletis, et sit Dominus in itinere vestro, et angelus ejus comitetur vobiscum.* Et iterum : *Credo enim quod angelus Dei bonus comitetur ei, et bene disponat omnia quæ circa ipsum geruntur, ita ut cum gaudio revertatur ad nos.* Iste tangit aliquam consolationem, quam non audivimus in superioribus, id est, ut iterum revertaris cum gaudio ad nos; ac si dicatur, Cum gloriosa frequentatione *Alleluia* comitetur angelus Domini bonus, et bene disponat itinera tua, et cum iterum advenerit tempore resurrectionis Domini nostri Jesu Christi, et nativitas pulchra et clara et casta per baptismalia sacramenta, cum gaudio revertatur ad nos, et ex ore nostro per omnes Ecclesias audiatur *Alleluia*. Septimus responsorius, *Multiplientur a Domino anni tui*, pene eundem sensum habet. Potest convenienter subdi responsoriis istis, *Narrabo nomen tuum fratribus meis*: ac si dicat Mater nostra, quæ commendavit *Alleluia* apud cives cœlestes, et iterum deprecatur ejus adventum, Cum reversum fuerit ad me *Alleluia*, narrabo nomen tuum fratribus meis. Hunc sequitur responsorius, *Bonum est confiteri*. In eo declaratur quid sit narrare et laudare nomen *Alleluia*.

CAPUT XXXI.

De Sexagesima.

Præsentes responsorii conveniunt et præsentem celebrationi, id est, Septuagesimæ, et statui temporum, id est, principio anni. In istis enim revelatur miseria hominis, quali modo commeruisset captivitatem : et primordia creaturarum decantatur. *Venum tempus principium est anni.* In eo cantantur responsorii, qui assumpti sunt de Historiis primorum sanctorum patrum, per quos sancta religio primævis temporibus reformata est post damnationem primæ massæ. Responsorii de Sexagesima admonent nos sat de felice creatione primi hominis, et satis misera mutatione ejus, id est, de luce in tenebras, de felicitate in miseriam. Quod potest admoneri ex duobus responsoriis, scilicet, *Dum deambulet Dominus in paradiso* : et, *In sudore vultus tui vesceris pane tuo*. Responsorios hujus conclusionis ordinavi juxta tenorem historię, de qua assumpti sunt.

CAPUT XXXII.

De antiphonis matutinalibus in Sexagesima.

Sexagesimæ nomen per obliquum descendit a Septuagesima. Sexagesima crevit ex senario numero et denario. In supputatione numerorum sunt decem inter Septuagesimam et Sexagesimam. In hac consuetudine denominatione librorum nostrorum, non sunt plus quam septem dies inter Septuagesimam et Sexagesimam. Quod non est ita denominatum absque providentia. Quisquis enim mysticos sensus voluerit scrutari, reperiet in septenario numero denarium, hoc est, in septem donis Spiritus sancti perceptionem decem præceptorum legis. Septuagesima perficitur, ut sæpe dictum est, in sabbato, quod vocatur, clausum Pascha. Et sexagesima in quarta feria, quæ nominatur medium Pascha. Tres enim dies sunt integri a feria quarta usque in sabbatum. Ubi datur intelligi, quod quis si peccatorum remissionem digne et ordinate quaesierit in primordio suæ conversionis, ad contemplationem perveniet sanctæ Trinitatis. Septuaginta annis fuerunt patres nostri in captivitate, circa terminum Septuagesimæ supputationis meruerunt revocari de captivitate. Illa captivitas præfigurabat captivitatem Christiani populi, quam patitur sub diabolo et ministris ejus. Ipsa deploratur in psalmo, *Miserere mei, Deus*. Psalmus, *Miserere mei, Deus*, continetur numero quinquagesimo : Qui numerus orditur ex quinario numero. Quinario enim sensu nostrum peccatum colligitur. Psalmus, *Confitemini Domino*, continetur numero centesimo septimo decimo. Per hunc numerum designatur regnum Dei perpetuum. Qui in psalmo, *Miserere mei, Deus*, satisfacit pœnitendo, et publice confitendo peccata sua in terra aliena, hic meretur revocari et restitui regno Christi per psalmum, *Confitemini Domino*. Satisfactionem memorant pœnitentis primæ antiphonæ de psalmo, *Miserere mei, Deus*. Duabus ex causis peccamus : aut quando dimittimus quod facere debuimus; aut quando facimus quod non debuimus facere : contra quæ quidem pognare nos convenit. Pro peccato delicti clamat prima antiphona, *Miserere mei, Deus, et a delicto meo munda me : quia tibi soli peccavi*. Postquam mens hanc scintillam lucis perceperit ex dono Spiritus sancti, et perseveraverit clamare verba antiphonæ, jam initium capit-redeundi ex captivitate. Post præsentem psalmum, id est, *Miserere mei, Deus*, sequitur psalmus, *Confitemini Domino, quoniam bonus* : Hujus psalmi, id est, centesimi septimi decimi, initia, et conclusio quinquagesimi psalmi conveniunt : Utræque partes beneficia Dei recolunt. Initia vero quinquagesimi psalmi et termini centesimi septimi decimi psalmi mutuo respondent. In initiis psalmi quinquagesimi, est confessio peccatorum ad abluenda peccata : in terminis centesimi septimi decimi, est confessio lætitiæ pro perceptis beneficiis et gratiarum actio. Tanta est Dei misericordia erga pœnitentes, ut a gradu timoris suscipiantur gradu pietatis, et a gradu humilitatis suscipiantur gradu exaltationis.

tationis. Antiphonæ primæ de psalmo, *Miserere mei, Deus, recollent sententiam dicentem : Justus in principio accusator est omnis*: et antiphonæ de psalmo, *Confitemini Domino*, tenent ordinem Evangelii dicentis, *Cum vocatus fueris, vado, recumbe in novissimo loco, ut cum venerit qui te invitavit dicat tibi : Amice, ascende superius : tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus*. Juxta hanc sententiam versus, sursum tendunt antiphonæ præsentis psalmi : Qui per penitentiam revocantur ad Ecclesiam, per gradus humilitatis debent ascendere. Antiphonæ, *Confitebor tibi*, ad lætitiâ pertinet, dicente Cassiodoro in tractatu ejusdem psalmi : Breviter edicimus, ut hanc confessionem lætissimam, post percepta beneficia fasam intelligere debeamus. At cæteræ Antiphonæ sequentium psalmorum vadunt per ordinem contextus singulorum psalmorum. Cum enim venerimus, Deo miserante, ad loca ubi ordo se commutaverit, dicemus ibi quod Dominus dederit.

CAPUT XXXIII.

De Quinquagesima.

Quinquagesima per obliquum descendens, stat a Septuagesima in tertio gradu. Nam et Abraham tertia ætate mundi existit. Quinquagesima habet denominationem a quinario numero. Quinarus enim numerus congruit exteriori homini, qui quinque sensibus vegetatur, sive ad bonum, sive ad malum. Quinquagesimus psalmus habet vocem penitentis : Quinquagesimus annus ponitur in jubileo. Quinquagesima habet responsum in ipsa die resurrectionis Domini. Nam a Quinquagesima sunt quinquaginta dies usque ad Pascha Domini. Qui in Quinquagesima orat pro peccato, consequitur lætitiâ in Pascha Domini. Responsorios de Noe qui in isto ordine habent locum, inveni conjunctos in Romanis Antiphonariis cum antiquis responsoriis de Quadragesima. De qua conjunctione non est mihi aliquid dicendum, præsertim cum in ipso sequar aliquid de nostrâ Ecclesia, qui cum responsoriis de quinquagesima ante Abraham posuerunt eos. Juxta contextum scilicet historiarum ordo est ut inter responsorios de Adam et Abraham inserti sint de Noe. Quomodo conveniens sit numero sacramentum quadraginta dierum et noctium, quibus cœli aperti sunt, cum hebdomada præsentis, occasionem intelligendi ponam ex dictis sancti Augustini, ut inveni in volumine Egyptii, capitulo sexagesimo primo : Quadraginta diebus et quadraginta noctibus pluit, quia omnis reatus peccatorum in decem præceptis legis amittitur per universum orbem terrarum qui quatuor partibus continetur. Decem quippe quater ducta quadraginta faciunt. Sive ergo ille reatus, qui ad dies pertinet ex rerum prosperitate, sive qui ad noctes ex rerum adversitate contractus sit sacramento baptismi cœlestis abluitur. Hi enim qui reformandi sunt per baptismum, oportet rimas tangere quadragenarii et senarii numeri. Per baptismum recollitur dispersus primus homo Adam per quatuor partes mundi ad unum corpus Christi ; corpus Christi legitur fabri-

A catam per quadraginta et sex annos. De quo mysterio ex dictis Augustini habemus scriptum in libello officiali, in loco ubi scribitur de feria quarta, quæ vocatur caput jejunii. A præsentis feria quarta sunt quadraginta sex dies usque ad publicum baptismum. Quamvis ordo non teneat ut in eadem feria quarta primo cantetur responsorius, *Quadragesima dies et noctes*, tamen juxta ordinem historiarum primus cantatur in ea Dominica nocte, cui subditur in sua hebdomada feria quarta caput jejunii. Et juxta ordinem historiarum et juxta sacramentum quod dicitur de ratiocinatione quadagesimi numeri, congruum locum habent responsorii de Noe, in Quinquagesima ante Abraham ; responsorios de Abraham, ut priores ordinavi, juxta ordinem historiarum, et in novissimo posui duo de Evangeliiis quæ in eadem hebdomada leguntur.

CAPUT XXXIV.

De antiphonis in matutinis in Quinquagesima.

In isto ordine dicit antiphona : *Secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam*. In ista oratur venia pro his quæ operati sumus contra legem Domini. In priore Dominica deprecati sumus pro his, quia ea quæ debuimus facere, non fecimus ; in ista deprecamur pro his, quia fecimus quæ non debuimus facere. Post has duas antiphonas datur gratiarum actio in antiphona de psalmo secundo, ac si se credat mens adeptam esse quod deprecata est. Unde dicit Cassiodorus in tractatu memorato : *Deus meus es tu, et confitebor tibi : Deus meus es tu, et exaltabo te*. In primo enim commate dicit : *Confitebor tibi*, quod ad gratiarum pertinet actionem ; in secundo, *Exaltabo te*, quia prædicationibus beatorum per cunctas gentes exaltatur Dominus Christus qui reddit bonum pro malo.

CAPUT XXXV.

De Quadragesima.

Metenses solent eade invitatorium in media Quadragesima, *Non sit vobis vanum mane surgere ante lucem, quia promissit Dominus coronam vigilantibus*. Hæc enim antiphona continet quamdam exhortationem congruam ad præsens tempus. Idcirco visum est mihi, ut in cap. quadagesimalis temporis præponam illam. Responsorii de Quadragesima sunt claves tituli de conversatione et statu totius Quadragesimæ. In his enim diebus oportet corrigere mores nostros, jejunare, plorare, orare, patientes esse, vigilare, pœnitere, elemosynam dare præ cæteris temporibus anni. In isto catalogo spurcicia hominum abstergitur, et lavatur homo ab omnibus inquinamentis. Responsorios de jejunio sic mihi visum fuit scribendos, ut primus statueretur, *Emendemus in melius quæ ignorantes peccavimus*. Ordo est, si quis voluerit conversionis iter arripere, ut primo dimittat vitia. Quid postea agendum sit, secundus responsorius monstrat, *In jejunio et fetu*. Quid per hanc castigationem consequatur pia mens, tertius responsorius monstrat, *Paradisi portas aperiet nobis jejunii tempus*. Præpositis enim responsoriiis qui

de jejuniis prædicant, sequitur alter modus ablutionis, id est, per cor posuit, nec non et tertius, id est, eleemosynarum. Propterea de jejuniis præponuntur, quia præcipue quadragesimale tempus jejuniis consecratum est. Responsorium, [*Pater, peccavi in cælum,*] abstuli de isto loco, et posui illum in ea hebdomada quando id evangelium legitur unde assumptus est. More nostro subdidi, post hos responsorios, responsorios ad tertiam et sextam et nonam, quos scripsi duobus ordinibus. Nostra regio solita est ad tertiam canere per duas hebdomadas, *Participem me fac, Deus*, et cæteros qui inscribuntur in Metensi Antiphonario. De memorato responsorio facta est mentio in Vita S. Ambrosii. Ipse de se narrat quid sensus memorati versus apud se recoleretur in sua oratione, id est, ut participem eum faceret Deus in quadragesimali tempore omnium timentium se, quando ei revelatum fuit de sanctis martyribus Gervasio et Protasio. Etenim inveni alteros responsorios breviores in Romano Antiphonario. Scripsi utrumque ordinem in nostro Antiphonario. Aliquoties enim istos cantamus, aliquoties illos. Quadragesima denominatur a quatuor. Hæc denominatio in quarto loco stat a suo authentico, id est, a Septuagesima, et habet suam perfectionem in Cœna Domini, quando lavantur pedes fratrum et pavimenta ecclesiarum. Vere qui quadraginta dies studuerit sub disciplina constringi, quæ ostensa est in responsoriis de Quadragesima, non est dubium quin in cœna Domini possit notari cultui munditiæ.

CAPUT XXXVI.

De antiphonis matutinalibus in Quadragesima.

Prima antiphona in matutinis dicit, *Cor mundum crea in me, Deus, spiritum rectum innova in visceribus meis*. Nam et præsentis antiphonæ, sicut et cætera officia quæ pertinent ad iustum diem, instruunt qualem intentionem abstinentes debeant exhibere suam coram Deo in tempore emendationis suæ. Antiphona, *Cor mundum crea in me, Deus*, postulat rectam cogitationem in abstinate. Quod enim est, *Cor mundum crea in me, Deus*, id ipsum repetitur, *Spiritum rectum innova in visceribus meis*. Spiritus rectus ad cor mundum pertinet: *Crea et innova* unum postulat. Antiphona, *O Domine, salvum me fac, O Domine*, bene prosperare postulat, per interjectionem *O*, id est, per magnum desiderium, ut Dominus abstinentem salvum faciat a peccatis, et quod asperum videtur et naufragosum in diebus abstinentiæ, Dominus faciat illud tranquillum et portabile atque serenum. Quod est alio modo dicere, Hanc prosperitatem tribuat Dominus abstinentibus, ut in abstinentia quam inchoaverunt in isto tempore, perseverent usque in finem. Tertia antiphona, *Sic benedicam te in vita mea*, rogat ut sic se firmato in his quæ superius dixi, dein insistat bonis operibus: hoc est enim benedicere Dominum, vigilantem insistere in bonis operibus. Et deinceps, *Levabo manus meas*, in oratione in modum crucis. Ne ventus cla-

tionis desitiat tale ædificium, postulat in quarta antiphona spiritus humilitatis et anima contrita, et in his oblationibus et holocaustis suscipi militem a Domino. Antiphona quinta, *Laudate Dominum, cæli caelorum*, tenet ordinem psalmi. Excipitur sol et luna, quæ reservantur ad historiam Joseph.

CAPUT XXXVII.

De responsoriis qui canuntur de Isaac et Jacob.

Responsorii de Isaac et Jacob, juxta ordinem historię, stant post Abraham patrem illorum. Nam et hos juxta ordinem historię statui. In novissimo loco præsentium responsorium stat responsorium, *Pater, peccavi in cælum*, propter evangelium quod legitur in Sabbato præsentis hebdomadæ, unde assumptus est. Rato ordine stat iste responsorius post responsorios de Jacob, qui memorat exsalem reversum de exsilio, utique Jacob reversus est de exsilio ad patriam. Potuit institutor officiorum denominationem tricesimam ponere in isto ordine juxta quantitatem numerorum; sed quia denominatio Septuagesimæ et Sexagesimæ et Quinquagesimæ præfationes sunt Quadragesimæ, quæ denominatio carrit per totum tempus jejunii usque in pascha Domini, ab illa, id est, Quadragesima, cessant sequentes denominationes.

CAPUT XXXVIII.

De antiphonis in matutinis.

Prima antiphona dicit [*Domine, labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam*]. In ista hebdomada memoratur consolatio illa, quam populus Dei audivit per os Aggæi et Zachariæ prophetarum post tribulationem quàm passi sunt sub Assuero rege. Renovatio mentis illius populi ad gaudia ædificandi templi memoratur per præsentis antiphonas. Post intermissum opus, et iterum incœptum, dicitur antiphona [*Domine, labia mea aperies*]. Iste mos adhuc servatur in Ecclesia. Post intermissum colloquium, colloquium tempore noctis præsentem versum repetit iterum. Sequitur antiphona, *Dextera Domini fecit virtutem*, Dextera Domini fecit hanc virtutem, ut inciperetur reædificari domus Domini, et ad hoc factus est Dominus adjutor. Ereptus populus de camino quem præparavit ei Assuerus, alius scilicet Nabuchodonozor, merito antiphonam cantat Deo [*Trium puerorum cantemus hymnum*]. Multi adversarii voluerunt turbare populum Dei, ne ædificaret domum Dei; sed quia a Domino erat hoc statutum, non valebant destruere opus illud: hoc memorat Antiphona [*Statuit ea in æternum, et in sæculum sæculi*].

CAPUT XXXIX.

De responsoriis Joseph.

Fratres Joseph adoraverunt Joseph, quoniam venturum erat ut Ecclesia adoraret Christum. Idcirco suis responsoriis præponatur antiphona invitatoria [*Adoremus Deum*]. Responsorios vero de eodem Joseph, ordinavi juxta contextum historię.

CAPUT XL.

A

De antiphonis in matutinis.

Prima antiphona est, *Benigne fac*, vel, ut quidam dicunt, *Fac benigne*, quod non continetur in translatione propria unde Antiphonarius assumptus est, sed *Benigne fac in bona voluntate tua*. In ista hebdomada recollitur consummatio murorum Hierusalem quæ facta est sub Nehemia. Pro qua consummatione prævenit precatio in præsentī antiphona, dicente, *Benigne fac in bona voluntate tua, Domine, ut ædificentur muri Hierusalem*. Impedimentum adversariorum Nehemiæ, qui volebant infatuare opus illud, explanatur in libro Esdræ: Sed Dominus resistebat illis, hortante Nehemia sic: *Nolite timere a facie eorum, Domini magni et terribilis memento*. Vice istius sententiæ cantatur antiphona, *Dominus mihi adjutor est, non timebo quid faciat mihi homo*. In ista nocte mutantur de suo ordine duæ antiphonæ, id est, ista quæ, juxta ordinem versus, caput psalmi post antiphonam, *Bonum est sperare in Domino*, deberet stare; et, *sol et luna*, quæ descendendo a capite psalmi, deberet stare ante antiphonam, *Statuit ea in æternum*: verso ordine, ista stat in priore loco, et illa in posteriore. Ista consolatur fratres in magna tribulatione, quam patiebantur ab insurgentibus in æ, quibus convenit Dei solius recordari, et non timere hominem. Idcirco juxta versum, *De tribulatione invocavi Dominum*, stat antiphona maximæ consolationis, *Dominus mihi adjutor est*: spes enim tepidis solet arridere. Qui cogitant se defendere contra imminentem hostem, necesse habent dicere antiphonam: *Deus misereatur et benedicat nobis*. Legitur in inferioribus partibus historiæ memoratæ. *Factum est autem cum audissent omnes inimici nostri, ut timerent universæ gentes quæ erant in circuitu nostro, et considerent inter semetipsos*. Hæc sententia potest non inconvenienter aptari antiphonæ, [*Vim virtutis suæ oblitus est ignis, ut pueri tui liberarentur illasi.*] Furor ignis, qui erat contra Nehemiam et pueros suos in universis gentibus quæ erant in circuitu Hierusalem, sopitus est, cum consummatus fuit murus Hierusalem. Potest hæc antiphona [*Vim virtutis suæ oblitus est ignis,*] specialiter accipi de castitate Joseph involabili: quando domina sua exarsit libidine in eum, vis ignis libidinosi extincta est in Joseph ut ipse puer innocens permaneret. Antiphonæ de psalmo, *Laudate Dominum de cælis*, cœperunt currere per ordinem; sed iste ordo mutatur in versu, *Laudate eum, sol et luna*. Nempe hoc factum est propter hanc convenientiam quam habent inter se responsorii de Joseph, et ista antiphona quæ facit aliquam mentionem de somnio Josephi, in quo vidit solem et lunam se adorare, quæ est propheta de Christo. Reservata ea de suo ordine usque ad hanc noctem, propter dictam causam, ordo postulabat post laudem angelorum, sequi laudem cæli cælorum et omnium aquarum: juxta ordinem sequitur tunc antiphona, [*Statuit ea,*] quæ juxta congruentiam suæ interpretationis stat in convenienti loco.

PATROL. CV.

CAPUT XLI.

De media Quadragesima.

Responsorii de Moyse vadunt per contextum historiæ usque ad responsorios de Josue. Inter responsorios de Josue, inveni unum de Michæa propheta, id est, *Popule meus, quid feci tibi*, quem prænotavi ex auctore proprio de quo assumptus est. Qui idcirco conveniens est præsentī loco, quoniam superiorem historiæ depingit.

CAPUT XLII.

De antiphonis matutinalibus.

Antiphonæ præsentēs temporibus Moysis et Josue coaptantur, et temporibus Nehemiæ. In nocte quando istæ antiphonæ cantantur, cantantur responsorii de Moyse et Josue. Moyses docuit sacrificium offerre Deo. De sacrificio nempe dicit prima antiphona. *Tunc acceptabis sacrificium justitiæ*. Tempora patrum antiquorum sacrificantur in historia Nehemiæ. Inter cætera sic in ea scribitur de tempore Josue: *Dedisti eis regna et populos, et partitus es eis sortes, ut possiderent terram Sion*, et cætera. Ubi sors intercedit, humanum consilium abscedit; ubi humanum consilium aut refugium abest, ibi est spes sola in Domino, de qua antiphona dicit: *Bonum est sperare in Domino*. Et infra: *Et venerunt filii, et possederunt terram, et humiliasti coram eis habitatores terræ*. Hujus sententiæ proximus est sensus novissimi psalmi, *Deus misereatur nostri*. Unde antiphona est, *Benedicat nos Deus Deus noster, et benedicat nobis*. In benedictione enim possederunt filii terram. Tunc metuebant Dominum omnes habitatores terræ, quos Deus humiliavit ante filios Israel. Et infra, unde supra: *In tempore tribulationis suæ clamaverunt ad te, et tu de cælo exaudisti, et secundum miserationes tuas multas dedisti eis salvatores, qui salvaverunt eos de manu hostium suorum*. Verbis hujus sententiæ arrident verba antiphonæ dicentis: *Potens es, Domine, eripere nos, et de manu mortis liberare*. In subsequentibus historiæ memoratæ sequitur catalogus regum Judæorum qui peccaverunt in Dominum. Pro quo, versa vice, cantatur antiphona in isto ordine: *Reges terræ et omnes populi, laudate Deum*. Temporibus Nehemiæ conveniunt memoratæ antiphonæ; sic scriptum est in inferioribus partibus historiæ: *Statuimus super nos præcepta, ut demus tertiam partem sicli per annum ad opus domus Dei nostri, ad panes propositionis, et ad sacrificium sempiternum in sabbatis, et Kalendis, in solemnitatibus et in sanctificationis, et pro peccato, ut exoretur pro Israel*. Huic sententiæ congruit antiphona, [*Tunc acceptabis sacrificium justitiæ.*] Sequitur: *Reliqua vero plebs misit sortem, ut tollerent unam partem de decem, qui habitaturi sunt in Hierusalem*. Notum est his qui historiam Esdræ legunt, plebem istam, quæ nunc sortem mittit pro his qui habitaturi sunt Hierusalem, et Nehemiam confisos esse in sola spe cælesti et in via et in patria: ideo ex eorum persona non immerito cantatur antiphona: *Bonum est sperare in Domino*. Et sequitur infra: *Benedixit autem populus omnibus*

viris qui se sponte obtulerant, ut habitarent in Hierusalem. Pro istis verbis stat antiphona [*Benedicat nos Deus Deus noster.*] Sequitur in fine libri, [*De filio Joiadæ filii Eliasib, gener erat Sanabalath Oronites, quem fugavi a me. Recordare, Domine Deus meus, adversus eos qui polluerunt sacerdotium, et cætera.* Mente canebat Nehemias antiphonam, [*Potens es, Domine, eripe nos,*] qui effugavit generum ducis. Non timuit mortem ab homine sibi inferri, qui contra potentiam sæculorum certabat, ne pollueretur sacerdotium. Post hoc sequitur in historia constituisse eundem Nehemiam ordinem totum ministrorum Dei. Hujus, id est Nehemiæ intentionis vice, potest antiphona decantari, [*Reges terræ et omnes populi, laudate Deum, quia exaltatum est nomen ejus solius.*] Repetam quod in superioribus partibus omisi de ratione antiphonarum quæ sunt de benedictione. Ab illa Dominica die, quando jam ab *Alleluia* se continet os Ecclesiæ, id est, a Sexagesima usque ad responsorios de Joseph, tres antiphonæ sunt de memorata benedictione, videlicet, [*Benedictus es in firmamento cæli*] et, [*Hymnum dicite, et superexaltate*] et, [*Trium puerorum cantemus hymnum.*] Hæ tres antiphonæ memorant tres pueros, laudantes sanctam Trinitatem in camino. Antiphona, [*In spiritu humilitatis,*] quæ cantatur in Quadragesima, est quædam prædicatio ad totam ecclesiam pro toto tempore quadragesimæ afflictionis. Antiphona vero in Septuagesima, [*Benedicat terra Dominum, et omnia nascentia in ea hymnum dicant ei,*] humiliter conjungit humanam laudem cum laude angelorum. *Alleluia* cantus est angelorum in cælo. Monstratur hoc in Apocalypsi Joannis apostoli. Benedictio, unde antiphona assumpta est, [*Benedicat terra Dominum,*] laus est hominum in tribulatione positorum, ad significandum societatem sanctorum angelorum esse cum his qui pro Deo patiuntur. Cum tribus pueris in camino ignis visus est vir similis Filio Dei, et pro hac significatione in Septuagesima cum continuo *Alleluia* miscetur antiphona. *Benedicat terra Dominum, et omnia nascentia in ea hymnum ei dicant.*

CAPUT XLIII.

De passione Domini.

De numero noctium quæ ad celebrandam passionem Domini pertinent, et de omissione *Gloriæ*, dictum est in libello suprascripto officiali. In duabus hebdomadibus ante Pascha Domini undecunque potuit colligere compositor Antiphonarii sermones convenientes passioni Domini, super eos fecit sonum cantus habilem ad id tempus, id est, lugubrem, juxta numerum necessariorum responsoriorum et antiphonarum. Antiphonas de unguento Mariæ mutavi de prima feria Metensis Antiphonarii in septimam feriam. Illa enim die celebrata est eadem unctio, id est, præfite ante Palmas. In die Palmarum inveni antiphonam, [*Cum angelis et pueris in benedictione,*] et in aliquibus, [*Videns Dominus;*] ad laudes, [*Confundantur.*] Visum est mihi, [*Confundantur*] congruere Chaldæis et Judæis, qui succenderunt ignem iræ;

[*Cum angelis et pueris,*] his qui laudant Dominum de cælis. In Cœna Domini congregavi illos responsorios in quibus Dominus prædixit discipulis suis de sua traditione et quid egerit orando, et quid Judas e contra insidiando et tradendo. Eos quos reperi de Evangelio excerptos juxta ordinem Evangeliorum posui; cæteros conatus sum juxta consequentiam rerum gestarum posere. In nocte Parasceves mutavi de Cœna Domini responsorium de Isaia propheta, [*Ecce vidimus eum,*] qui proprie pertinet ad tempus crucis. Illud sequitur de Jeremia propheta, [*Anima: meam dilectam tradidi in manus iniquorum.*] Hos duos de prophetis præmisi. In contextu sequentium responsoriorum inscribitur responsorium de Isaia propheta, [*Expandi manus meas,*] quem non cantavimus in istis noctibus, sed in festivitate sancti Andree. Idcirco posui illum in isto ordine, quia inventus est in Romano Antiphonario. Cæteri compositi sunt a magistris sanctæ Romanæ Ecclesiæ, in quibus compunctio traditionis ejus frequentatur, et dolor crucifixionis ejus stimulat corda fidelium. In novissimis duobus de Evangelio celebrantur ea quæ in novissimo peracta sunt circa passionem ejus, usque ad celebrationem sepulture in die Parasceves. In sabbato sancto recolitur sepultura ejus in aliquibus responsoriis, in aliquibus vero planctus et fletus dolentium de nece injusta.

CAPUT XLIV.

De extinctione luminum circa sepulturam Domini.

Mos Ecclesiæ nostræ obtinet per tres noctes, id est, per feriam quintam, quæ vocatur cœna Domini, et per sextam, quæ vocatur Parasceve, et per septimam, quæ vocatur sabbatum sanctum, ut extinguantur luminaria ecclesiæ in nocte. De more sanctæ matris Romanæ nostræ Ecclesiæ interrogavi archidiaconum Theodorum memoratæ Ecclesiæ, scilicet Romanæ, qui respondit: Soleo esse cum apostolico in Lateranis, quando officium celebratur de Cœna Domini. Nihil enim ibi in eadem nocte observatur de extinctione luminum. In feria sexta nullum lumen habetur lampadum sive cereorum in ecclesia in Hierusalem, quandiu dominus Apostolicus ibi orationes solemnes facit, aut quandiu crux salutaris; sed tamen in ipsa die novus ignis accenditur, de quo reservatur usque ad nocturnale officium. Utrique mores per rationabile iter gradiuntur. Noster mos qui extinguit lumina cereorum aut lampadum per tres noctes, docet nos apostropham facere de lætitia in tristitiam, de gaudio in mœstitiam. Cognitum est omnibus significari Ecclesiæ lætitiâ per lumen cereorum et lampadum. Simili modo cantus magis pertinet ad delectationem et lætitiâ mentium, quam ad luctum et mœstitiam. Per tres enim noctes extinguuntur lumina, quæ continent in se cum suis diebus septuaginta duas horas. Per præsentem extinctionem designatur extinctio lætitiæ quæ recolitur facta esse in cordibus discipulorum Christi, quandiu Christus jacuit in sepulcro. Sive illa extinctio lætitiæ, quæ facta est in cordibus apostolo-

rum post traditionem Domini usque dum intravit ad eos janua clausa, et ostendit eis manus et pedes, atque manducavit coram eis. Et bene in eo loco extinguuntur, ubi cantus renovatur, ut innotescat in unoquoque articulo alicujus improvisæ lætitiæ adfuisse semper obicem tristitiæ. De hac re et numero cereorum habemus scriptam in libello officiali. Ut enim in sexta feria juxta Romanum morem reaccenditur lumen novum, hanc habet rationem: in eadem die sol obscuratus est a sexta hora usque ad horam nonam; instar ejus obscuracionis extinguuntur lumina consueta in ecclesia, et iterum renovantur, quoniam circa horam nonam reversum est lumen solis ad orbem illuminandum. Per tres enim horas non dedit lumen suum, ut prædicaret orbi tribus diebus et tribus noctibus Creatorem suum operatorem obscuraturum se in seipso. Et propter necessitatem communem reaccenditur in sancta Romana Ecclesia eodem die, ut ex illo cibi coquantur et reservetur ad usum noctis necessarium. In eadem vero nocte, id est, Dominica, quæ pertinet ad resurrectionem Christi, causa significandi mysterii omnia lumina renovantur. Propter sacramentum Dominicæ sepulturæ et resurrectionis in Dominica nocte, liquet ratum esse ordinem, ut cum ventum fuerit ad officium quod pertinet ad resurrectionem Christi, novus ignis et permansurus exurgat, qui illuminet totam ecclesiam. Hoc est quod dico reservetur ignis de sexta feria, ut luminetur cereus qui ponitur in vice columnæ ignis ad benedicendum, qui ab initio benedictionis illuminatus est. Et cum benedictus est, ab eo illuminetur secundus cereus. Cætera illuminata extincta permaneant usque ad novissimam litaniam, que pertinet ad officium missæ de resurrectione Domini. Tunc accendantur luminaria ecclesiæ et neophytorum, ut significetur resurrectione Christi de terra illuminandum orbem terrarum.

CAPUT XLV.

De resurrectione Domini.

De numero psalmorum per paschales noctes scriptimus quod potuimus in memorato libello qui vocatur officialis. In nostro Antiphonario reperitur ordo, qui in Romano Antiphonario est, antiphonarum et responsorium de paschalis diebus. In eo ordine non inveniuntur antiphonæ quas solemus canere in nocte resurrectionis Domini super nocturnales psalmos, id est, [*Ego sum qui sum* :] et, [*Postulavi patrem meum* :] et, [*Ego dormivi*]. Nescio unde eas collegissent Metenses. Unum scio, quia verba habent consonantia resurrectionis Christi. Prima antiphona, [*Ego sum qui sum*] ostendit Christum crucifixum, Deum esse, et Dei voluntatem non esse cum impiis qui Christum voluerunt extinguere, sed cum illis Judæis qui in lege Dei veraciter perseverarunt, sicut Petrus et Paulus fecerunt. Antiphona, [*Postulavi Patrem meum*], docet gentilem populum additam esse gregi Christi per passionem suam. Tertia vero, [*Ego dormivi*], Christi resurrectionem monstrat. Responsoria distinctos reperi in Antiphonario

Metensi per singulas quasque ferias usque ad quintam feriam. Visum mihi fuit rationi congruere ut quia quinque ferie deputatos responsorios haberunt, sextæ et septimæ non deesset hæc proprietas. Juxta ordinem Evangelii in capite debui responsorium depingere, [*Dum transisset sabbatum*], sed propter nobilitatem cantus et manifestam explanationem resurrectionis Domini, juxta tenorem plurimorum Antiphonariorum posui in capite, [*Angelus Domini descendit de cælo*], quem sequuntur duo juxta textum Evangelii, id est, [*Dum transisset sabbatum*], et. [*Angelus Domini locutus est mulieribus*].

CAPUT XLVI.

De feria secunda.

Maria Magdalene resurrectionem Domini declarat. [*Introduxit vos Dominus*] competentibus Judæis loquitur. [*De ore prudentis*], convenit superioribus verbis, scilicet melli et legi Domini.

CAPUT XLVII.

De feria tertia.

Surgens Jesus Dominus noster, de resurrectione Domini sonat. [*Virtute magna*], constantiam primorum prædicatorum decantat. [*Si consurrexistis cum Christo*], attrahit ministros ad locum ubi victor certaminis est.

CAPUT XLVIII.

De feria quarta.

In feria quarta est adhuc allocutio ad Judæos, qui jam invitantur ad regnum Christi. Christus est leo de tribu Juda et radice David, qui vicit et aperuit suis portas cæli. Responsorius, [*Expurgate vetus fermentum*], continet in se hæc verba [*Pascha nostrum immolatus est Christus, itaque epulemur in Domino*]. De hac epulatione dicit offertorium quod ea die canitur: *Panem angelorum manducavit homo*. Responsorius, [*Christus resurgens a mortuis*], consummatam victoriam Christi et primitivæ Ecclesiæ manifestat.

CAPUT XLIX.

De feria quinta.

[*Tulerunt Dominum meum*], assumptus est de evangelio quod legitur in quinta feria. In responsorio [*congratulamini mihi omnes qui diligite Dominum*], Maria circa monumentum querit Dominum, et invenit. In monumento sepultus est Dominus. In responsorio, [*Populus acquisitionis*], monstratur in hac feria mentionem ejus populi fieri qui de præputio acquisitus est Christi sanguine.

CAPUT L.

De feria sexta.

Responsorius [*Surrexit pastor bonus*], ostendit eum resurrexisse qui in sexta die animam posuit pro ovibus suis. In sexta die memoratur baptismus gentium. In responsorio, [*Dignus es, Domine*], prædicatorum præcipui laudes dignas dant Christo. Etenim cujus sanguis effusus est pro nostra redemptione, dignus est revelare arcana Scripturæ, quæ de eadem redemptione prælibata sunt. Responsorio

rius, [*Data est mihi,*] de proprio evangelio excerptus est.

CAPUT LI.

De sabbato.

[*Ostendit mihi angelus fontem aquæ vivæ.*] Sic loquitur, quasi hi loquantur ad Ecclesiam, qui in Christo baptizati sunt, et sunt agni novelli, et hodie revertuntur ad fontes ut exuant se albis. Quibus subditur responsorius, [*Omnes qui in Christo baptizati estis, Christum induistis.*]

CAPUT LII.

De glorioso officio quod fit circa vespertinales terminos in paschali hebdomada in Romana Ecclesia.

Notum solemniter est canere matrem nostram Romanam Ecclesiam tres psalmos ante hymnum Evangelii, et post hymnum duos per diversa altaria diversorum locorum. Sæpissime tamen ad crucem et ad fontes, ut ex scriptis dicimus, quæ continent per diversos libellos ordinem Romanum. Simili modo notum est quod in fine psalmorum versum solemus dicere ante orationem quam solemus facere genua flectendo, sive, vultum declinando in terram. Versu enim commonemur ad aliquam mutationem et renovationem mentis, continentem habitum orationis. De eodem versu scriptum habemus in libello officiali et in prologo istius. Ea enim hic oportet dicere de illo, quibus intelligatur qua de consuetudo sanctæ Romanæ Ecclesiæ mittit versum in paschalibus diebus, et alter cantus constituitur pro eo. Paschalis enim dies, qui per septem dies quasi unus dies celebratur, apud nos ordine officii sui prædicat nobis illud tempus de quo Jesus Christus dixit in Evangelio Joannis: *Iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis: et in illo die me non rogabitis quidquam.* Orando enim rogamus quod nondum habemus. Quod non erit necessarium quando cor electorum gaudebit, et gaudium eorum nemo tollet ab illis, et non erit necesse ut aliquid rogent. Ut jam gaudeamus in spe ex eo quod expectamus futurum in re, versus qui solet animum nostrum revocare ad aliquam introducendam orationem, auferitur in paschalibus diebus, et cantatur pro eo ad aliquos cursus diurnales responsorius, [*Hæc dies quam fecit Dominus, exultamus et letemur in ea.*] Exultatio et lætitia unde responsorius præsens dicit, clariores efficiuntur in mente nostra si clariore lingua, id est Hebræa, pronuntiatur apud nos fuerint. Ideo in ea statione in qua apostolicus celebrat vespertinale officium, *Alleluia* canitur cum omni supplemento et excellentia versuum et sequentiarum. In cæteris officiis diurnalibus pro versibus canitur responsorius, *Hæc dies*. In vespertinali, post tres psalmos, canitur unum *Alleluia* ante hymnum sanctæ Mariæ; post quartum, unum; post quintum, unum, quæ pertinent ad crucem et ad fontes. In Romano enim Ordine invenitur in ipsa die resurrectionis Domini repetitus psalmus, [*In exitu Israel.*] Hoc enim fit propter multiplicia altaria illius loci,

ubi illa die statio fit. Invenitur etiam quarta feria responsorius indatus, [*Hæc dies quam fecit Dominus*] post duo *Alleluia*, ut demonstratur illum fuisse primo statutum pro versibus, sed dignitate apostolica *Alleluia* mutatum est pro eis. Eadem enim re factum est ut multi versus *Alleluia* Græca lingua in memorato officio canantur. In sexta feria interponitur responsorius, [*Hæc dies quam fecit Dominus*] inter duo *Alleluia*, ut opinor, propter loca stationum, quæ prius designantur per loca villæ et postea nobilia. De quibus scribitur in Romano Ordine: Usque ad diem octavum Paschæ, juxta Romanam consuetudinem, memoratum cursum celebramus. In nocte enim solemus versus canere. Scimus duo curricula temporum, diei scilicet et noctis, distincta esse a Domino in Evangelio Joannis: Si quis ambulaverit in die, non offendit, quia lucem hujus mundi videt; si autem ambulaverit in nocte, offendit, quia lux non est in eo. Præsumimus enim in die, id est, in meliore parte hujus mundi, in spe lætari de futura re; pertimescimus vero in nocte, id est in deteriore parte hujus mundi, dicendo versum: *Ne forte offendamus præsumendo de se, quæ potest in nobis corrumpi ex nostra fragilitate, nisi Dominus custodierit nos.* Eodem psalms cantamus per singulos vespere, quia una eademque die celebratur. In nocturnali officio eos recollimus quos solemus in singulis quibusque Dominicis noctibus celebrare.

CAPUT LIII.

De responsoriis qui prætitulantur de auctoritate ex persona Synagogæ credentis.

Responsorii qui prætitulantur de auctoritate, memorant introitum apostolorum ad Ecclesiam, quæ ex Judæis collecta est ad fidem Novi Testamenti. Propterea iidem prætitulantur de auctoritate, quoniam apostoli, quorum habitus præsentibus responsoriis decantatur, vice Christi auctores exstiterant Judaicæ Ecclesiæ et gentilis. Primus responsorius, *Ego sicut vitis fructificavi*, blande colligit partem Judaicæ plebis ad unitatem fidei. Sapientia enim illa loquitur in præsentibus responsorio, de qua dicit Dominus apostolis: *Ego enim dabo vobis os et sapientiam.* Ipsa Sapientia blande et suaviter alloquitur populum Judaicam per ora apostolorum, dicens: *Transite ad me, omnes qui concupiscitis me, hoc est, qui concupiscitis sapientiam, et a generationibus meis adimplerini, id est, a mysteriis, quæ revelantur per nos apostolos in tempore hoc.* In multis Antiphonariis invenitur responsorius in secundo loco, [*Speciosa facta es et suavis, altitudo tua similis palmæ indeficienti*]; quem nos posuimus in tertio loco propter responsorii convenientiam, [*Delectatio bona*] cum primo. Iste responsorius secundus per laudem sapientiæ hortatur auditores transire ad doctores sapientiæ. Sapientia est delectatio bona; in operibus manuum illius divitum multæ. Responsorius tertius [*Speciosa facta es,*] quodammodo potest concinere formidanti animo

auditorum, qui non fidant se posse ascendere ad altitudinem palmæ, neque viriditati ejus indeficienti comparari. Cujus altitudini et pulchritudini altitudo sapientiæ apostolorum assimilata est. Ex eorum costu fuit aliquando Petrus, qui dixit Domino: *Exi a me quia homo peccator sum*. Tali querimonie subvenit quartus responsorius, dicens: *Veniens a Libano quam pulchra facta es, et odor vestimentorum tuorum super omnia aromata*; ac si dicatur rudi auditori: *Noli timere: cum veneris a Libano baptismi, pulchra eris, et odor vestimentorum tuorum erit super omnia aromata Veteris Testamenti*. Post hos sequitur quintus responsorius de Apocalypsi, [*Audivi vocem in celo tanquam vocem tonitruum magni, Regnabit Deus noster, et cætera.*] In isto responsorio est locutus ad baptizatos, et memoratur victoria Christi, qui dixit: *Confidite, ego vici mundum*. Sequitur sextus: [*Audivi vocem in celo angelorum multorum, dicentium: Timete Dominum, et date claritatem illi.*] Ac si dicatur: *Illum timete, et illi date claritatem, cujus victoria vobis intonuit in superiore responsorio, quia ipse Christus, qui vos eripuit de regno diaboli, et fecit esse suum regnum, ipse est qui fecit celum et terram, mare et fontes aquarum. In primis responsoriis narratur aduatio ad unam fidem auditorum et præpositorum; in sequentibus responsoriis monstratur Ecclesie, quæ nunc collecta est, mysterium sponsæ et sponsæ de quibus ipsa procreata est. Ipsa sponsa est Hierusalem, et idcirco frequenter præsens sponsa memoratur per Hierusalem, ut per hoc mens vertatur cantorum in istis responsoriis ad primitivam Ecclesiam, quæ primo cœpit crescere in Hierusalem. Septimus responsorius, [*Locutus est ad me unus ex septem angelis,*] profert personam alicujus eximii auditoris, dicentis ad cives suos: *Locutus est ad me unus ex septem, id est ex perfectis prædicatoribus; veni, ostendam tibi novam nuptam sponsam agni. Quod est aperte dicere, Mysterium illud ostendam tibi, quod est in Christo et in Ecclesia. Narratur in octavo responsorio, quid vidisset aspiciens. [*Vide Hierusalem descendentem de celo, ornatam auro mundo, et cætera.*] Ideo vidi Hierusalem descendentem de celo quia sic mihi dixit unus ex angelis: *Omne datum optimum et omne donum perfectum, desursum est, descendens a Patre luminum.* In cæteris responsoriis narratur pulchritudo structuræ Hierusalem, quæ omnia oportet intelligi mystice de spiritualibus ædificiis et cœlesti Hierusalem. In novo describitur porta ejus; in decimo, plateæ ejus; in undecimo aperitur quod ipsa Hierusalem sit civitas magna cœlestis, quæ tamen adhuc in sæculo retinetur pro tabernaculo Dei. In duodecimo eliquatur quod populus Israel credens in Deum Deo laudes decantet in eadem civitate in qua prius David regnavit et cum suis cantoribus Deo laudes canebat. In tertio decimo, more Moysis, qui per verba responsorii, [*Docete filios vestros,*] admouit populum antequam moreretur, memoriter**

teneret legem Domini; admonetur populus Christianus ex circumcissione, ut doceat posteritatem suam legem Christianam memoriter tenere. Juxta tenorem officiorum quæ continent in se personam primitivæ Ecclesie, oportet præsentis responsorios per tres hebdomadas decantari.

CAPUT LIV.

De responsoriis psalmodum cum Alleluia ex persona filie.

Præsentis responsorii, qui prætitulantur de psalmis, conantur monstrare intentionem eorum qui olim habitaverunt in Babylone, id est, in confusione istius mundi, et postea desiderium habuerunt inde revocari per prædicationem, et orationem, et doctrinam eorum prædicatorum qui de Hierusalem descenderunt visere eos. Idcirco primus responsorius est de psalmo, [*Super flumina Babylonis, illic sedimus et flevimus dum recordaremur Sion,*] ipse responsorius non minus, [*Si oblitus fuero tui, Hierusalem, obliviscatur me dextera mea;*] iste responsorius servens studium gentilitatis monstrat post conversionem ejus, adeo ut mala sibi optet, si deinceps oblitus fuerit matris suæ Hierusalem. Secundus responsorius, [*In toto corde meo exquisivi te,*] juxta sensum verborum suorum præponi potuisset, quia exponit cujusdam cor gentilis, tale quale fuit Corneli. Sed, ut prædixi, ad manifestandam totam seriem præsentium responsoriorum, de memorato psalmo primus responsorius sumptus est, in quo plurimum queritur propter repugantiam Babyloniæ captivitatis. In tertio responsorio, id est, [*Deduc me in semita mandatorum tuorum,*] postulat via exeundi de Babylone, et intrandi Hierusalem. Ipse qui fuit Babylon profitetur errorem suum in quinto responsorio, [*Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt.*] Ac si dicat, *Quandiu merito bruto animali comparatus fui, non potui te videre: nunc rationabili sensu deditus ego et populus meus videmus te Deum esse, et timeamus. Quomodo hoc sit factum in sequentibus eliquatur, vocem dederunt nubes: Hanc vocem audivit populus iste primo in Efrata, ut responsorius sextus dicit quoniam ibi natus est Christus: *Ipsa inventa est in campis gentium.* Qui descenderunt de Hierusalem, adoraverunt Deum eum populo, qui de Babylone revocatus est, in sua Ecclesia. In ipsa Ecclesia perseverant pedes Domini, id est, visiones evangelicæ. Postquam pedes Domini steterunt in gentili populo, cœperunt habitatores Babyloniæ civitatis irridere eum, et conari evellere eum de statione sua, dicuntque ei in septimo responsorio, [*Hymnum cantate nobis.*] Superbus Babylonius et arrogans vult sibi lusus et delicias de Dei canticis exhiberi. Quibus respondendum est: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena? Miror cur subjunctum sit Alleluia pravæ irrisioni, id est, [*Hymnum cantate nobis, Alleluia,*] pro quo mutavi, [*Alleluia, ait Babylon.*] Ob defensionem contra istos Babylonios cantatur responsorius octavus.**

[*Judica judicium meum,*] et iterum nonus, [*Fac A cum servo tuo.*] Post hanc persecutionem sequitur liberatio Domini. Pro qua liberatione dicit responsorius decimus: [*Dicant nunc qui redempti sunt a Domino.*] Quid habeant dicere undecimus responsorius manifestat: [*Bonum est confiteri Domino, et psallere.*] Quare? quia ex omnibus tribulationibus nostris liberavit nos Dominus. Sequitur duodecimus responsorius, [*Deus, canticum novum cantabo tibi.*] De quo Cassiodorus in tractatu Psalmi *Benedictus Dominus Deus meus*, ita: Venit, inquit, ad ordinem secundum in quo se post liberationem spiritualium nequitiarum et immanium populorum per novum canticum Propheta gratias agere Deo pollicetur. Et infra: *Novum* enim merito dicitur, quia dum non sit a Judæis receptus, quibus promissus fuerat ut veniret, transivit ad gentes. Sequitur: In psalterio decem chordarum psallam tibi. Et infra: Psalterium decem chordarum est decalogus, qui datus est tribus Hebræorum. Et ut ambo Testamenta unum habere manifestaret auctorem, in utrisque se Christo Domino psallere promissit. Præsens Ecclesia non est contenta, ut ipsa sola cantet Deo; mavult divulgare nomen ejus toto orbe per responsorium tertium decimum, [*Narrabo nomen tuum fratribus meis.*] Quid dicat fratribus suis quartus decimus responsorius monstrat, dicens: [*In ecclesiis benedicite Dominum.*] In isto responsorio separat fideles a conventiculis hæreticorum et pravorum, ac rogat Deum laudare in ecclesiis, in quibus una fides est et doctrina apostolorum. Et iterum decimus quintus, [*Cantate Deo, psalmum dicite ei,*] hortatur populos ut in his quæ audierant fideli mente præsumentes, laudes Deo hymnica exultatione concelebrent: idcirco assumuntur præsentis responsorii de psalterio quod est decem chordarum, in quibus dilectio Dei propter tria, et dilectio proximi propter septem designatur, ut ex responsoriis psalterii proles se insinuet diligere sponsum matris suæ, et matrem suam, et loqui se ac respondere civitati Hierusalem, quæ in cælo habitat. Tria enim officia diurnaliter, id est, [*Cantate Domino,*] et, [*Vocem fecunditatis,*] et, [*Exaudi, Domine, vocem meam,*] recolunt eadem tempora quæ memorantur per præsentis responsorios. Idcirco nil delinquit qui præsentis responsorios cantaverit per tres hebdomadas, id est, ab officio [*Cantate Domino,*] usque ad Pentecosten, salva et celebrata festività Ascensionis Christi. Neque reprehendo consuetudinem Ecclesiæ nostræ quæ ob amorem exaltationis Christi in cælis, et desiderium Hæris regni quo jam ipse præcessit, cantat responsorios de Ascensione per decem dies. Habeant finem responsorii de psalmis in quocunque tempore, cantor rationabiliter judicaverit: initium ratum non possunt habere ante Dominicam, in qua cantatur Introitus, [*Cantate Domino canticum novum.*]

CAPUT LV.

De festivitatis sanctorum.

Officia sanctorum, quæ celebrantur infra dies Pentecostes, in nostro Antiphonario inserui inter responsorios de auctoritate, et responsorios de Psalmis, de quibus nunc scripsi. Etenim aliqua tempora illa, in quibus celebrantur festivitates sanctorum, de quibus supra memoravi, solent occurrere, priusquam cantentur responsorii de psalmis.

CAPUT LVI.

De vigiliis in Ascensione Domini.

Responsorios de Ascensione Domini, notavi juxta hanc consequentiam, quam tenet, ut nobis videtur, ordo rerum gestarum de eadem Ascensione. Notavi in principio illos qui continent quendam prælocutionem Christi ad discipulos de sua Ascensione, qui continentur ordine subscripto. Primus est, [*Tempus est ut revertar ad eam qui me misit:*] secundus, [*Non turbetur cor vestrum:*] tertius, [*Non relinquant vos orphanos.*] Per istos tres consolantur corda discipulorum, ne conturbentur de ejus Ascensione, cum ejus adventus procul dubio iterum promittatur, post decem dies. In quarto responsorio, id est, *Exaltare, Domine, in virtute tua*, est allocutio discipulorum, ad Christum illo genere locutionis, quæ mater Ecclesia prælocuta est in Canticis canticorum, *Fuge, dilecte mi, assimilare caprea hinnuloque cervorum super montes aromatum:* ac si dicat: Quoniam docente te credimus, quia existi a Patre et venisti in mundum, ubi pro nobis multa flagella passus es a perfidis, qui sunt mundi amatores et non fuisti honoratus in mundo ut decuit, nec præsertim cum audivimus abs te nobis necesse esse, ut eas et mittas nobis paracletum tuum, cum te doceat hymnus in Sion relinque mundum, et vade ad Patrem. Tu exaltaberis in virtute, paracletus tuus veniet, et docebit nos de tua clarificatione, quam habes apud Patrem tuum: interim cantabimus et psallemus *Athalia*. Post hanc concordiam magistri et discipulorum, Magister discipulos commendat Patri in responsorio quinto, *Pater*, inquisiens, *cum essem cum eis, ego servabam eos quos dedisti mihi.* In quatuor sequentibus narratur ipsa Ascensio Domini ad cælos. In responsorio, [*Post passionem suam,*] loquitur persona cantorum ad conclusionem, narrans ei ordinem Christi ascensionis. In Romano Antiphonario reperitur responsorium scriptum, *Viri Galilæi*, quem nos non piguit notare in nostro Antiphonario. Si quis voluerit eum cantare inter nocturnales responsorios, habet eum præto. In novissimo ordine positus est, [*Omnia pulchritudo Domini, exaltata est super sidera.*] Christi corpus jam in ve exaltatum est super sidera: membra videlicet ejus ibi sunt in spe, ubi caput est in re. Et ideo non frustra ponitur responsorius, [*Omnia pulchritudo Domini*] in novissimo loco, in quo narratur perfecta et summa receptio pulchritudinis Domini super sidera. Antiphonæ super psalmos matutinales, te-

norem historię, qui scriptus est in Evangelistis et A in Actibus apostolorum, servant.

CAPUT LVII.

Officium nocturnale de festivitate Pentecostes.

Primo notandum est, antiphonas tres, id est, [*Factus est repente de cœlo sonus*] et, [*Confirma hęc Deus*], et, [*Emitte spiritum tuum*], quas nostra regio canit Romanos non canere: ex Metensi Antiphonario scripsimus eas in nostro. De ordine hujus officii: id est, nocturnalis in festivitate Pentecostes, quomodo apud Romanos celebretur, scriptum habeo in prologo hujusce opusculi. Numerum psalmodiarum et responsoriorum totum adimplet Romana Ecclesia, quem solemus canere per cæteras Dominicales noctes. De numero vero, quæ nostra regio tenet per aliqua loca, scriptum habemus in libello officiali.

Propter sacramenta baptismalia, numero trium psalmodiarum complemus nocturnalia officia per octo dies ultimæ hebdomadis Pentecostes. Unde quod potui, ut memoravi, scriptum habeo in libello officiali. Restat solummodo hic scribere ordinem responsoriorum, quem noster Antiphonarius tenet. Primus responsorius, [*Dum complerentur dies Pentecostes*], monstrat chorum discipulorum simul fuisse in quodam cœnaculo, et expectasse promissionem Christi. Monstrat etiã figurate, qualiter promissio Christi adveniret, instar videlicet sonitus vehementis spiritus. Secundus, [*Spiritus sanctus procedens a throno*], exponit cui rei ministraret sonus spiritus vehementis, id est, Spiritui sancto procedenti a throno. Hic sonus spiritus vehementis excitat corda, ut intendant operi Spiritus sancti, qui invisibiliter pectora apostolorum penetravit. Tertius responsorius, [*Factus est repente de cœlo sonus advenientis spiritus vehementis, ubi erant sedentes, et repleti sunt omnes Spiritu sancto*], hoc habet amplius in sua doctrina præ cæteris superioribus duobus, ut demonstret apostolos repletos esse Spiritu sancto. Quartus, [*Spiritus Domini replevit orbem terrarum, et hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis*]. Hoc iste præ cæteris habet amplius, ut demonstret scientiam vocis diversarum linguarum, datam esse discipulis per adventum Spiritus sancti. Quintus [*Apparuerunt apostolis dispartitæ linguæ tanquam ignis*], monstrat quod in superioribus non audivimus, hoc est, ut linguæ igneæ sederint super apostolos. Sextus responsorius, [*Repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cœperunt loqui prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis*]. Hic monstrat quandam fabricam peractam esse. Fabricam dico, quam fabricavit Spiritus sanctus per suum adventum in apostolis, id est, ut prædicatores existerent suæ operationis. Hoc ostendit præsens responsorius in verbis suis: dicens: *Et cœperunt loqui prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis*. Hucusque historia præsentis festivitatis declarata est: Cæteri responsorii qui supersunt, id est, [*Ultimo festivitatis die*] Et, [*Jam non dico vos servos*], de dictis verbis Domini in aliis locis sumpti sunt: qui tamen in suo textu aliqua verba habent de præ-

senti festivitate, ut in [ultimo festivitatis die] continetur inter alia: Hoc autem dixi de spiritu, quem accepturi erant. Et, [*Jam non dico vos servos, accipite Spiritum sanctum in vobis paracletum*]. Et idcirco hæc tenent loca, id est, septimum et octavum in nostro Antiphonario: Responsorius, [*Disciplinam et sapientiam docebat eos Dominus*], non minimam partem operis Spiritus sancti declarat. Tria enim declarat maxima, id est, primo docuisse eos Dominum disciplinam et sapientiam, secundo gratiam Spiritus sui firmasse in illis; tertio implese corda eorum intellectu. De disciplina exponit sanctus Augustinus in tractatu super psalmum octavumdecimum in sermone decimo septimo ita: Addidit autem et eruditionem: vel, sicut plures codices habent, disciplinam, sed disciplinam quam Græci appellant pædiam, ibi Scripturæ nostræ ponere consueverunt, ubi intelligenda est per molestias eruditio, secundum illud: Quem enim diligit Dominus, corripit: flagellat autem omnem filium, quem recipit. Hæc apud Ecclesiasticas litteras dici assolet disciplina, interpretata de Græco, ubi legitur pædia. Hoc enim verbum in Græco positum, est in epistola ad Hebræos, ubi Latinus interpres ait: Omnis enim disciplina ad præsens, non gaudii videtur esse sed tristitiæ; postea autem fructum pacificum his, qui per eam certarunt, reddet justitiæ. Cum quo ergo facit Deus suavitatem, id est cui propitius inspirat boni delectationem, atque ut apertius id explicem, cui donatur a Deo charitas Dei, et propter Deum charitas proximi, profecto instanter orare debet quo tantum sibi augeatur hoc donum, ut non solum pro illo contemnat delectationes cæteras, sed etiam pro illo quaslibet perferat passiones. Hucusque Augustinus: in responsorio sequitur post disciplinam sapientia. Sapientia est quæ facit sapere æterna, et pro eis instanter laborare et operari. Tenet enim iste ordo morem nostræ scholæ ut primo erudiantur nostri scholastici per disciplinam, et postea sapientes fiant per sapientiam. Neque enim iste mos deest doctrinæ Christi, dicentis: Nonne hæc oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam? Dixit superius sanctus Augustinus disciplinam pertinere ad flagella salubria, quæ perducunt hominem ad receptionem Dei. Quæ nobis initiavit Christus, ut superius, audivimus: Nonne hæc oportuit pati Christum? Sapientiam dicimus vero juxta affectum eorum qui æterna sapiunt. Qui æterna sapiunt, certant et inter prospera et inter adversa aditum arripere, quo perveniant ad gloriam cœlestem. Eundem ordinem sequitur responsorius, ut dicat Dominum docuisse disciplinam primo discipulos, et postea cibasse eos per sapientiam de spe æternorum. Gratiam sanitatum et curationum, et operationem virtutum quam tribuit illis ante passionem suam firmavit in illis per adventum spiritus sui et intellectum, quem illis primo dedit, quando aperuit sensum eis, ut intelligerent Scripturas, implevit perfectius corda eorum. Quoniam in isto responso-

rio quodammodo summa operatio Spiritus sancti declaratur, teneat et iste novissimum locum responsoriorum in presenti festivitate. Antiphonæ super matutinas ordinem historiarum sequuntur. Antiphona, in benedictione fontes, et omnia quæ moventur in aquis consonat fontibus baptisterii. Hic notandum est, quod consueti sumus per principia festorum dierum, ut est in Pascha Domini, et in ascensione ejus, et in presenti festivitate antiphonas canere super psalmos in matutinis et in cæteris sequentibus noctibus *Alleluia*, excepto in benedictione. Quare hoc? nisi quia in his noctibus in quibus celebratur ipsa res gesta, certant cantores historiam presentis festivitatis declarare: At in cæteris nostram devotionem, quam semper et ubique debemus recollere pro beneficiis Dei, quæ accipimus ex sua resurrectione, et ascensione, et ex adventu Spiritus sancti. Quare nostro more antiphonæ in benedictione cantentur, scriptum habemus in libello Officiali, scilicet, quia in eo hymno, id est [*Benedicite*,] memoratur tempus maximæ tribulationis, quæ futura est: et Latina lingua est humilior Hebræa et Græca, ideo humilior illa tempus humilitatis et afflictionis maximæ rememoratur per Antiphonam suæ linguæ, [*In benedictione*.]

CAPUT LVIII.

De responsoriis psalmorem.

De responsoriis psalmorem, scripsi in prologo hujus somatis, quod tunc fuit mihi visum scribere. Unde iterum non piget me scribere aliqua ex illis, quoniam veni ad ordinem temporum, in quo solemus illos canere. Ecclesie nostræ regionis, consueto et usitatissimo more canunt illos ab octavis Epiphaniæ usque in Sexagesimam. Mos vero nostræ humilitatis apud nostros obtinet, ut canamus illos ibi et hic, id est, ab octavis Pentecostes usque in Kalendas Julii. Audivi illos canere in isto ordine: quando videbar puer esse ante Albinum doctissimum magistrum totius regionis nostræ. Cujus auctoritate delectatus ac fretus, postquam libertate usus sum canendi quæ congrua mihi videbantur, cœpi illos canere tempore supra scripto, id est, ab octavis Pentecostes usque in Kalendas Julii. Post hoc veniens Romam, anno ab incarnatione Domini, octingentesimo tricesimo primo, indictione nona, sub imperio domini et piissimi imperatoris Ludovici, et apostolatu gloriosissimi apostolici Gregorii, interrogavi de ordine responsoriorum a festivitate Pentecostes usque in adventum Domini. Responsum est mihi a viris eruditissimæ matris nostræ Ecclesie: Prima hebdomada ante responsorios Regum responsorios de Psalmis canimus. Similiter ante responsorios de Sapientia, similiter ante responsorios de Job, similiter ante responsorios de prophetis. Si istum ordinem a præterito tempore audirem, non cantarem alterum, neque scriberem de altero. Talis enim ratio potest reddi de ordine psalmorem ante Septuagesimam, qualis sequitur. Simili modo et de responsoriis, qui canuntur inter octavas Pentecostes, et adventum Domini.

A Dies enim a Nativitate Domini usque ad octavas Epiphaniæ, memorant presentiam sponsi cum sponsa. Simili modo dies a resurrectione Domini usque ad octavas Pentecostes. De his enim diebus videtur scriptum esse: *Nunquid possunt filii sponsi jejunare quandiu cum illis est sponsus?* Dies vero ab octavis Epiphaniæ usque in Septuagesimam et a festivitate Pentecostes usque in adventum Domini, recolunt dies de quibus iterum scribitur in Evangelio: *Veniet autem dies cum auferet ab eis sponsus, et tunc jejunabunt.* In Septuagesima vero renovatur alter ordo dierum, qui videtur majorem afflictionem inferre in Ecclesiam. Majorem afflictionem sustinet homo qui captivus est et exsul, quam ille qui infra patriam spectat sponsi adventum. Tempus ab octavis Pentecostes usque in adventum Domini, humiliationem illam insinuat, quam solet sustinere sancta Ecclesia a propria dominatione propter absentiam sponsi sui. Ut sapienter et mature agamus circa tale tempus, frequenter repetimus responsorios de psalmis, quibus admovemur, ut in eo tempore humiliemus nos sub manu potentis Dei et jejunemus, et oremus, quatenus eruamur de periculis instantibus, et reservemur sobrie usque ad adventum Domini. Jejunandum est eo tempore, quoniam oblatus est nobis sponsus: et lætitia vultus ejus. Jejunium et oratio unum meditamentum præstant: immundorum spirituum vel hominum tentamenta superant. His duabus virtutibus monstrat sponsus nobis melam præstari contra quemdam morbum, dicens: *Hoc genus in nullo potest exire, nisi in jejuniis et oratione.* His diebus, de quibus supra dixi, qui recolunt presentiam sponsi esse cum sponsa, majoribus epulis dedita est sancta Ecclesia ex consuetudine majorum, quam in cæteris. Idcirco in his diebus non habet occasionem diabolus tantam quantam vult habere, per Cererem et Liberum maculandi honestorum hominum animas. Expletis his diebus, consuetudine vetere et voluptate carnali imbuta humanitas, attrahitur appetitu suo ad epulas licitas dierum festorum. Cui non oportet obedire, quoniam ablatus est sponsus, sed atteri et jejunare. Ut hoc possit fieri, necesse est adjungatur oratio. Hæc causa est, quæ nos docet responsorios de psalmis, quæ continent orationes plures, quam cæteri libri, canere in memoratis temporibus? et ut amplius instruamur pertinere eos ad tempus poenitentiae, primus responsorius assumptus est de psalmo qui primus deputatus est in ordine eorum qui vocantur psalmi poenitentiae.

CAPUT LIX.

De festivitate sancti Joannis Baptistæ.

Præsens festivitas antiphonas et responsorios habet de prophetia Jeremiæ, et Isaie, et de Evangelio. Jeremias et Joannes utrique sanctificati sunt utero matris, utrique fortissimi prædicatorum exstiterunt contra duelles. Ideo verba quæ facta sunt Jeremiæ, congruenter deputantur Joanni Baptistæ. Antiphonæ quæ excerptæ sunt in presenti festivitate de Isaia

propheta, Christi Jesu propriæ personæ conveniunt : A sed quia Joannes Baptista præcursor ejus meruit fieri, et ex ventre matris sanctificari, conveniunt quodammodo ei antiphonæ, *Dominus ab utero vocavit me*; et *Posuit os meum, formansque me ex utero*; atque *Reges videbunt, et consurgent principes*. Responsorios et antiphonas in matutinis juxta ordinem Evangelii, ut reor, notavi. Sed et hoc inquirendum est, cum antiphonæ de festivitibus apostolorum in tertia nocturna, et antiphonæ de matutino habent *Alleluia* in fine, et istæ non habeant. Duas causas hic possumus inspicere : prima est quod antiphonæ de tertia nocturna et antiphonæ de matutino pulsant animum audientem, ut intendat cogitare quod major sit gloria sub tempore gratiæ Novi Testamenti, quam foret sub tempore legis nature et legis litteræ. Joannis enim nativitas existit ante resurrectionem Domini; apostolorum vero nativitas in cælo existit post clarificationem Ecclesiæ per novum donum Spiritus sancti. Ideo istæ antiphonæ non decorantur *Alleluia*, illæque decorantur. Altera est, quam comperio ex Romano Antiphonario, qui ad nos pervenit. In præclarissimis festivitibus sanctorum consuetudo est sanctæ matris nostræ Romanæ Ecclesiæ, duo officia peragere in nocte, quorum officia prætitulantur, *De vigiliis*. Primum eorum, quod canitur in initio noctis, sive *Alleluia* peragitur; alterum vero, quod habet initium circa medium noctis, et finitur in die, habet in tertia nocturna in suis antiphonis *Alleluia*, et in antiphonis, de matutino, quasi primum recolat illa tempora, quando circa apostolicum chorum legalis mos observabatur et sabbata celebrabantur; alterum vero, quando penitus illa postposita sunt, et resurrectio Domini cœpit celebrari per Dominicos dies, ut hodie cernitur. Officia primitivæ Ecclesiæ non solum ea procurabant, quæ tantummodo necessaria erant ad Novum Testamentum, sed et ea quæ poterant subvenire infirmitati rudis Ecclesiæ, et obsistere falsitati Judaicæ sub introductionis. Idcirco ea quæ nunc aguntur in nostra Ecclesia in commemoratione illius temporis, quando mista erant nova cum veteribus, quæ ut stercore deputata sunt a Paulo in Epistola ad Philippenses, non tam præclara sunt quantum illa quæ recolunt illa tempora quando ea tantum cœperunt observari quæ pertinent ad Novum Testamentum. Ideo illa sine *Alleluia* peraguntur, ista, quæ transeunt usque ad consortia sanctorum angelorum, habent in suis antiphonis prope finem positam *Alleluia*. Quæ sententia in initio apud perfectos semper teneretur, manifestatur ex dictis Bedæ presbyteri in tractatu super Lucam : Prudentia vero, inquit, justorum est, non de legis operibus justitiam præsumere, sed ex fide salutem quærere, ut quamvis in lege positi, legis jussa perficiant, gratia se tamen Dei per Christum servandos intelligant. De ordine nocturnalis et matutinalis officii scripsi in libello officiali.

CAPUT LX.

De vigiliis apostolorum Petri et Pauli.

De numero psalmodiarum et antiphonarum et responsorios, quod potui, scripsi in libello officiali; nunc vero quia scripsi in nostro Antiphonario duas vigiliis quæ non continentur in Metensi Antiphonario, et ordinem mutavi responsorios, hinc dicenda sunt pauca. Ex Romano Antiphonario posui duas vigiliis in nostro Antiphonario. Primam solet apostolicus facere in initio noctis, quæ fit sine invitatorio, quoniam ea hora non invitatur populus ad vigiliis. Populus enim invitatur, ad vigiliis ea hora noctis de qua dicebat David propheta : *Præveni in maturitate, et clamavi*. Si quis vult discere quæ sit illa hora, legat sanctum Augustinum super psalmum decimum octavum, invenietque ibi maturitatem esse positam pro media nocte. Ea hora ingreditur clerus et populus ad secundam vigiliam, et cantatur invitatorium. Responsorios in more nostro scripsi juxta consequentiam rerum gestarum et ordinem historiæ unde sumpti sunt; in antiphonis secutus sum ordinem Romani Antiphonarii, tam in vigiliis sancti Petri, quam in vigiliis sancti Pauli. Quare antiphonæ canantur super psalmos vespertinales in fine diei festi, scriptum habemus in officio de Nativitate Domini.

CAPUT LXI.

De vigilia sancti Laurentii.

In vigilia sancti Laurentii inveni in Romano Antiphonario duo nocturnalibus officia. Eundem ordinem inserui in nostro Antiphonario.

CAPUT LXII.

De vigilia sanctæ Mariæ in die Assumptionis ejus.

Simili modo ut superius duo nocturnalibus officia inveni in Romano Antiphonario in vigilia sanctæ Mariæ de Assumptione ejus; idcirco et nos duplicia officia posuimus in festivitate in nostro Antiphonario.

CAPUT LXIII.

De vigilia S. Andreæ.

In vigilia sancti Andreæ inveni, ut supra, duplicia nocturnalibus officia, quod secutus sum in nostro Antiphonario. Responsorios et antiphonas proprias sanctorum plures scripsi de Antiphonario Romano, quas non inveni in Metensi Antiphonario.

CAPUT LXIV.

De responsoriis communibus sanctorum

Responsorios communes omnium sanctorum juxta Romanum Antiphonarium prætitulavi. Post hæc scripsi seorsum de apostolis, de martyribus, de confessoribus. Iterum de eo sancto qui non fuit vocatus episcopus.

CAPUT LXV.

De officiis pro mortuis.

Post officia sanctorum inserui officium pro mortuis. Multi enim transeunt de præsentis sæculo qui illico sanctis conjunguntur. Pro quibus solito more officium agitur. Qui autem minor est in illo regno, major est isto sancto qui in præsentis sæculo est.

CAPUT LXVI.

De natalitiis pontificum.

Ratio reddita est quare subjungatur officiis sanctorum officium pro mortuis. Scilicet, quoniam iusti defuncti absque periculo insidiarum antiqui hostis libere vivunt et meliora sperant; pro quibus tamen agitur officium quod pro mortuis statutum est, ut superius intimatum est. Iusti vero viventes in carne, quamvis religiosissime vivant, semper possunt esse solliciti et suspecti, ne aliqua fraude diaboli, aut sua ipsius negligentia torpentes, debilitentur a recto cursu.

CAPUT LXVII.

De officio in dedicatione ecclesiarum.

Post officium pontificum inseritur officium quod dedicantur loca quæ vocantur proprie ecclesiarum. Nisi prius fuerit episcopus, non sequitur dedicatio ecclesiarum. Episcopus perficit officium quod dedicantur loca ecclesiarum. Major est enim pontifex, qui benedicit, quam domus quæ benedicitur. Quia mentionem feci de dedicatione ecclesiarum, congruum est ut dicam de officio quod canitur in dedicatione ecclesiarum sancti Michaelis, quod officium stat in suo ordine, id est, tertio Kalendas Octobris. Confiteor me in nocturnali officio posuisse ibi antiphonas, quæ proprie positæ sunt in dedicatione communium ecclesiarum; et hoc non ex me. Audivi illas in ea festivitate canere Albinum doctissimum magistrum nostræ regionis, de quo sæpe mentionem facio. Responsorios quosdam qui in ea festivitate scribebantur in plurimis Antiphonariis, et cantabatur a multis stultis cantoribus, audivi illum respicere. Quos non scripsi in nostro Antiphonario, sed pro eis statui de diversis officiis responsorios, in quibus tamen aliqua mentio recollitur de ministeriis angelorum. Quos ita ordinavi ut ratio et historia librorum docet.

CAPUT LXVIII.

De antiphonis quæ sunt ex evangeliiis quotidianis.

Post officium quo dedicatur ecclesia, scripsi antiphonas de evangeliiis, de quibus interrogavi magistros Romanæ ecclesiarum, si illas canerent. Respondērunt, Nequaquam. Nostri tamen magistri dicunt se eas ab eis percepisse, per primos magistros quos melodiam cantus Romani docuerunt infra terminos Francorum. Deus scit si isti fallant, aut si ipsi fellissent, qui gloriati sunt se eas percepisse a magistris Romanæ Ecclesiarum, aut Romani propter incuriam et negligentiam eas amisissent, aut si nunquam cantassent eas, tamen nos cantamus illas propter verba saluberrima, et auctoritatem nostrorum cantorum, qui gloriantur magisterio se uti cantilenæ exercitationis.

CAPUT LXIX.

De invitatoriis antiphonis.

Post hoc scripsi invitatorias antiphonas, quæ currunt per Dominicas noctes, et scripsi eas per ordinem juxta contextum psalmi, [*Venite, exultemus Domino.*] Nam de quotidianis noctibus scripsi ante Septuagesimam.

A

CAPUT LXX.

De antiphonis trium puerorum.

Post invitatorias antiphonas sequitur ordo ut scribantur antiphonæ trium puerorum. Eas non aliter ordinavi nisi juxta ordinem cæterorum antiphonarium. Quamvis hæc omnia initium habeant ab octavis Pentecostes, necnon et responsorii de psalmis, et Regum, et Salomonis, et Job, et sequentes, nolui his interpolare officia sanctorum, ut expedite in nostro Antiphonario possint inveniri officia sanctorum et officia de quotidianis diebus. Nam et Romani in omnibus suis libris officialibus quotidiana in fine officia ponunt, præter capitula de Evangeliiis. Ubi notandum quod maxime per Dominicas noctes ab octavis Pentecostes usque in Adventum Domini, Romani canant antiphonas de historiis librorum, unde responsorii assumpti sunt, aut *Alleluia* cum hymnis Zachariæ et sanctæ Mariæ. Eisdem antiphonas præposui in capite responsoriorum. Eo tempore non fui recordatus quod illa hora diei septimæ feriæ, quando canitur psalmus ad vespere, *Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium*, frequentius pertineat ad præteritam hebdomadam, quam ad sequentem. Manifestum est a Christi resurrectione habere initium diei ac noctis. Nox enim sequentis diei non potest dici priusquam sol præteriti diei ad occasum redactus sit, ante cujus occasum frequentissime celebratur synaxis vespertina, in quo canitur psalmus: *Benedictus Dominus Deus meus, et cæteri sequentes*. Ideo convenit scribere antiphonas quæ pertinent ad Dominicam noctem illius noctis, quando cantantur responsorii Regum post responsorios. Simili modo dico de responsoriis cæteris et antiphonis. Unde precor, si aliquis dignatus fuerit nostra opuscula scribere, in fine responsoriorum dignetur eas scribere.

CAPUT LXXI.

De responsoriis qui prætitulantur Regum.

Ut prædixi, ita audivi a magistris Ecclesiarum Romanarum, hoc est, ut in prima hebdomada ante responsorios Regum canerentur responsorii de psalmis, quibus emendatur iterum inchoari tempus jejunii et orationis. Quid impedit ordini si contigerit per septem hebdomadas, aut per sex, aut per quinque decantari responsorios Regum ante Augustum mensem, aut per duas vel tres cantari de psalmis, et quatuor Regum, cum necesse sit in isto tempore ut fiat admonitio et doctrina humilitatis et subjectionis? Admonitione hac perfuncta, restat aptum tempus quatuor hebdomadarum ad recordandum exemplorum sanctorum Patrum, id est, Samuelis, David, Eliæ et Elisæi. Horum omnium personarum, juxta contextum historiarum, reperiantur in responsoriis et antiphonis quæ prætitulantur Regum. Juxta ordinem historiarum conatus sum ordinare responsorios et antiphonas quas cantamus in nostro Antiphonario. Eo præcipue tempore cantamus illas, quo habile est ire ad pugnam. Vir bellicosus fuit David.

CAPUT LXXII.

De responsoriis qui prætitulantur de Salomone, sive de Sapientia.

Responsorios de Salomone et Sapientia, ut superiores, juxta ordinem historię certavi ordinare. Hic contextus officiorum juxta ordinem canonicum currit. Tempus Salomonis concluditur in libris Regum; junguntur ei de Sapientia responsorii, quoniam sapientissimus fuit. David strenuus in bellicis rebus, Salomon strenuus præ cæteris in sapientia; nam et sapiens vir fortis dicitur. Unde Horatius poeta :

Fortis et in seipso totus teres atque rotatus.

Merito qui sapientia potest fortis dicitur. De qua scriptum est : *Sapientia vincit malitiam.* Hi duo menses fortissimi sunt calore, ut quidam versus referunt :

*Solstitio ardentis Cancrī fert Julius astrum,
Augustum mensem Leo fervidus igne perurit.*

Ex traditione sanctorum Patrum discimus proprium esse sapientiæ, ut fervorem præstet suis exsecutoribus. Ut de pluribus unum dicam, dicit Hieronymus in epistola ad Nepotianum de monachorum et clericorum vita. Porro Sunamitis in lingua nostra coecinea dicitur, ut significet calere sapientia, et divina lectione fervere. Idcirco congruere videtur Augusto mensi fervido, ut in eo canteatur responsorii de sapientia, quatenus eorum cantu instruamur oportere illos qui aliquam scintillam sapientiæ perceperint, precari augmentum ejus a summa sapientia et perfecta, quæ in cælo habitat, iuxta præsentium responsoriorum verba : *Emitte, Domine, sapientiam de sede magnitudinis tuæ.* Et iterum : *Da mihi, Domine, sedium tuarum assistricem sapientiam.* Fervor mensis nos admonet et instruit suos per responsorios fervorem et amorem sapientiæ sistere. In præsentibus duobus mensibus finitur fortitudo, decorque et altitudo sapientiæ, quantum ad historiam pertinet Veteris Testamenti, Israeliticæ plebs. Quod manifestius demonstratur ex historis, Esdræ et libro primo Machabæorum, cum per ordinem venero ad illos.

CAPUT LXXIII.

De responsoriis Job et Tobię.

In Septembri mense, juxta doctrinam Romanæ Ecclesiæ, canimus propter admonitionem necessariam de afflictione quam debemus recolere in diebus incolatus nostri, responsorios de psalmis in prima hebdomada, secunda et tertia de Job, in quarta de Tobia. Job de gentili populo electus est : Tobias in aptivitate meruit probari, et probatus inveniri : Utrique propter coronam patientiæ flagellati, utrique probati inventi per patientiam. Idcirco memoria eorum conjunctim et in uno mense celebratur. Quibus deficit numerus responsoriorum, id est, novenarius, his potest addi ad perfectionem novenarii numeri sufficientia de responsoriis Job, in quibus dolor et planctus continetur. Neuter enim eorum apicè regni sublimatus erat. Quamobrem non pos-

Asident singuli singulos menses, sed in uno, in quo Assyriorum regnum memoramus, concluduntur. Ut comperi ab his : qui in plaga Orientali degunt, oppido infirmus est Septembris mensis : Idcirco responsorii de Job et Tobia infirmis in Septembri mense canuntur, ut ægotantes in eo discant juxta exemplum beatorum Patrum Job et Tobię, flagella Dei patienter tolerare. Narrant enim Orientales propter abundantiam novarum frugum et musti novitatem, mutari in infirmitatem corpora suventia, ut quidam versificator canit, abundantia musti repletus est September :

Sidere, Virgo, tuo Bacchum September opimat.

Quantum pertinet ad historiam, quæ per responsorios præsentis temporis eliquatur, finitur regnum Assyriorum in responsoriis de Tobia. Responsorii de Judith, Esdra et de Esther, usque ad responsorios Machabæorum, sub tempore Persarum et Medorum jacent.

CAPUT LXXIV.

De responsoriis Judith, Esdræ et Esther.

Liber Tobię et Judith et Esther non recipiuntur in canone apud Hebræos. Tamen quia nos legimus illos in Ecclesia, cantamus ex illis responsorios. Ita scribit Eusebius in Chronica sua de Judith : Cambyses Persarum rex secundus annis octo. Hunc aiunt ab Hebræis secundum Nabuchodonosor vocari, sub quo Judith historia conscribitur. De Esther sic : Septimus Artaxerxes annis quadraginta. Ea, quæ de Esther et Mardocheo scripta sunt, quidam affirmant sub hoc rege gesta, quod ego non puto. Nunquam enim Esdras de Esther siluisset qui scribit hoc tempore Esdras et Nehemiam reversos ex Babylone, et ea deinceps consecuta, quæ ab his gesta referuntur. Hucusque divina Scriptura temporum seriem continet. Memorat memoratus Eusebius ea quæ sunt scripta de Mardocheo et Esther, contineri tempore Artaxerxis regis, qui fuit undecimus Persarum, sic dicens : Persarum undecimus Artaxerxes, qui cognominatus est Mnemon, Darii et Parysatidis filius, annis quadraginta. Sub hoc rege mihi videtur historia, quæ in Esther libro continetur, expleta. Ipse quippe est, qui ab Hebræis Assuerus, et a Septuaginta interpretibus Artaxerxes vocatur. De quo rege scribit sanctus Hieronymus in expositione Ezechielis, sic : Artaxerxes cognomento Mnemon, Darii et Parysatidis filius, regnavit annis quadraginta, qui ab Hebræis Assuerus appellatur, sub quo Mardochei et Esther narratur historia, quando omnis populus Judæorum de mortis periculo liberatus, recepit pristinam libertatem. Fiuntque a secundo anno Darii usque ad extremum Assueri, anni centum quinquaginta quinque, menses quatuor, qui additi superioribus annis ducentis triginta quatuor, faciunt annos trecentos octuaginta novem, menses quatuor. Idcirco juxta ordinem historię post Judith ordinandus est responsorius de Esdra, et post hunc responsorii de Esther. Hos et superiores respon-

sorios more solito juxta contextum historię studui A ordinare. In istis responsoriis consummatur regnum Persarum et Medorum. Hos enim responsorios, id est, de Judith, Esdra et Esther, cantamus in priore parte Octobris mensis.

CAPUT LXXV.

De responsoriis Machabæorum.

Machabæorum historia tempora et regna Græcorum memorat. Nam et hos responsorios curavi, prout potui, statuere juxta ordinem historię. Responsorium, [*Disrumpam vincula populi mei,*] non reperi in libro Machabæorum. Ideo posui illum inter responsorios, de quacunque tribulatione sit necesse clamare. Regnum Medorum præcessit regnum Græcorum : quod superius memoravi defecisse in officio Augusti mensis fortitudinem et decorum in populo Israel, ex historia Esdræ, ex libro Machabæorum in isto loco monstrabitur. Scriptum est in primo libro Esdræ : *Plurimi etiam de sacerdotibus et Levitis, et principes patrum, et seniores, qui viderant templum priusquam fundatum esset, et hoc templum in oculis eorum fiebant voce magna. Et multi vociferantes in lætitia levabant vocem, nec poterat quisquam agnoscere vocem clamoris lætantium, et vocem fletus populi.* Et iterum in libro primo Machabæorum : *Væ mihi, ut qui natus sum videre contritionem populi mei, et contritionem civitatis sanctæ, et sedere illic cum datur inimicorum in manibus, sancta in manus extraneorum? Factum est templum ejus, sicut homo ignobilis. Vasa glorię ejus captiva abducta sunt : trucidati sunt juvenes ejus in plateis, et juvenes ejus ceciderunt gladio inimicorum. Quę gens non hæreditavit regnum ejus? Omnis compositio ejus ablata est.* Responsorii de Judith et Esdra et Esther, qui subjacent temporibus Persarum et Medorum, et responsorii de Machabæis, qui subjacent temporibus Græcorum, uno mense concluduntur ob significationem minoris potestatis regnorum Medorum et Græcorum, quam fuisset Assyriorum et Romanorum. Quanto enim humiliora et villiora fuissent hæc duo regna, id est, Medorum et Græcorum, quam Assyriorum et Romanorum. Orosius in primo libro historiarum ita manifestat, dicens : Ineffabili ordinatione per quatuor mundi cardines quatuor regnorum principatus distinctis gradibus eminentes et ut Babylonium regnum ab oriente, a meridie Carthaginense, a septentrione Macedonicum, ab occidente Romanum. Quorum inter primum et novissimum, id est, inter Babylonium et Romanum, quasi inter patrem senem ac filium parvum, Africanum ac Macedonicum, brevia ac media, quasi tutor curatorque venerunt potestate temporis non jure hæreditatis admissi. Ut opinor, satis monstratum est ex historia suprascripta, quare uno mense concludantur responsorii de tot historiis.

CAPUT LXXVI.

De responsoriis prophetarum.

In Novembri mense juxta morem Romanę Ecclesię, in prima hebdomada cantamus responsorios

de psalmis, in tribus sequentibus de prophetis. Non requiratur in prophetis ordo historię : nec enim mos est prophetarum, ut ordinem historiarum sequatur : sed tactum Spiritus sancti, qui ubicunque vult, spirat, et cum vocem ejus audieris, nescis unde veniat et quo vadat. Isti enim responsorii vice diversorum missorum, Spiritus sancti præmittantur ante adventum Christi. In nullis libris Veteris Testamenti toties reperitur admonitio Spiritus sancti ad populum, ut convertatur ad Deum, quoties in prophetis. Et ideo quia in proximo est, ut veniat salus mundi, id est in mense Decembri, ut eadem admonitio in Novembri mense frequenter celebretur, necesse est. Adveniente tempore, quod nominatur Adventus Domini, ea quę lucidius narrant de Christi nativitate leguntur et cantantur. Nemo prophetarum tam lucide et aperte prophetat de Christi nativitate, quantum Isaias. Propterea ipse legitur in adventu Domini. Quem statim sequuntur et responsorii, qui evidentissime reboant de nativitate Christi. Omnes prophete de Christo prophetaverunt : idcirco in Novembri mense et eorum libri leguntur, et de ipsis sumpsi sunt responsorii. Jeremias qui plurimum narrat de passione Domini, reservatur usque ad tempus passionis. Tamen una lectio legitur de eo quinta Dominica ante nativitatem Domini. Novembri mensis regno Romanorum quodammodo respondet, Assyriorum regnum quoddam præsagium fuit regni Christiani populi, quamvis a longe. Istud est enim æternum, et illud temporale. Prophete seminaverunt temporibus regnorum Assyriorum, et Africanorum, atque Græcorum, quod Christiani colligunt tempore Romani imperii. Idcirco fas est ut mentionem faciamus eorum sacrorum nos, qui Christiani sumus, et a Christo ita vocati tempore memorati imperii, qui ad opus nostrum seminaverunt messem, quam colligimus, de qua nutri-mur. Et hoc nullo in tempore satius, quam in Novembri mense, qui est conjunctus et affinis Decembri, in quo Christus natus est, qui ad maturitatem perduxit sationem prophetarum, et nobis dedit potestatem colligendi eam. Finitis responsorii superiorum regnorum, ordo est ut sequantur responsorii prophetarum, qui nobis laboraverunt in quos fines sæculorum devenerunt. Ut liquidius monstretur quod cupio intimare, scribatur pars historię memorati Orosii presbyteri de eadem re. A primo anno imperii Nini usquequo Babylon a Semiramide instaurari coepta est, interveniunt anni sexaginta, et quatuor : et a primo anno Procæ, cum regnare coepit usque ad conditionem urbis factam a Romulo, intersunt anni æque sexaginta quatuor. Ita regnante Proca, futurę Romę sementis jacta est, etsi nondum germen appareret. Eodem anno regni ipsius Procæ, Babylonis regnum defecit. Et infra : Babylon novissime eo tempore a Cyro rege subversa, quo primum Roma a Tarquiniorum regum dominatione liberata est. Siquidem sub una eademque convenientia temporum illa cecidit, ista sur-

rexit. Illa tunc primum alienigenarum perpeasa A dominatum; hæc tunc primum etiam suorum aspernata fastigium. Illa tunc moriens, quasi dimisit hæreditatem : hæc vero pubescens, tunc se agnovit hæredem. Tunc Orientis occidit, et ortum est Occidentis imperium. Et iterum infra Babylon post annos mille centum sexaginta quatuor, quam condita erat a Medis et Arbato rege eorum, præfecto antem suo spoliata, opibus et regno atque ipso rege privata est : ipsa tamen postea aliquandiu mansit incolumis ; similiter et Roma post annos totidem, hoc est mille centum sexaginta quatuor, a Gothis et Alarico rege eorum, comite autem suo irrupta et opibus spoliata, nunc regno manet adhuc et regnat incolumis. Quamvis in tantum arcanis statutis inter utramque urbem convenientiæ totius ordo servatus sit, ut et ibi præfectus ejus Arbatus regnum iavaserit, et hic præfectus ejus Attalus regnare tentaverit, tametsi apud hanc solam merito Christiani imperatoris attestatio profana vacuata sit : itaque hæc ad hoc præcipue commemoranda credidi, ut tanto arcano ineffabilium judiciorum Dei ex parte patefacto, intelligant hi qui insipienter utique de temporibus Christianis murmurant, unum Deum disposuisse tempora, et in principio Babylonis, et in fine Romani imperii, illius clementiæ esse quod vivimus : quod autem misere vivimus, intemperantiæ nostræ. Ecce similis Babylonis ortus et Romæ, similis potentia, similis magnitudo, similia tempora, similia bona, similia mala : tamen non similis exitus similisque defectus. Illa enim regnum amisit, hæc retinet ; illa interfectione regis orbata, hæc incolomi imperatore secunda est. Et hoc quare ? Quoniam ibi in rege libidinum turpitudine punita, hic Christianæ religionis continentissima equitas in rege servata est. Ibi absque religionis reverentia aviditatem voluntatis licentia furoris implevit : hic et Christiani suere, qui parcerent, et Christiani quibus parcerent, et Christiani, propter quorum memoriam, et in quorum memoria parceretur. Regnum Christiani populi sine fine perseverabit. Hoc enim certavit regnum Romanorum, ut totus orbis in unum concurreret et conveniret, ut uni Augusto census totius orbis describeretur. Hoc Deo auctore præstitum est Christiano populo. Ipse nominatur per universam orbem terrarum, ipse uni Christo vere et perpetualiter describitur. Non erit inane quod propheta dixit : *In omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ, verba eorum.* Et in Evangelio Marci : *Et in omnes gentes primum oportet prædicari Evangelium.*

CAPUT LXXVII.

De responsoriis de diversis officiis collectis.

Inveni quosdam responsorios disperse positos per diversa officia nocturnalibus, qui non conveniebant eum cæteris, quales sunt : (*Dirumpam vincula populi mei,*) quem inveni inter responsorios de Machabæis : et tamen in historia Machabæorum non invenitur : et, (*Peccata mea sicut sagittæ infixæ sunt*

in me,) reperi inter eos qui de psalmis sunt : et tamen ipse non est assumptus de psalmis. Eadem ratio est de cæteris sequentibus, qui simul in unum collecti, positi sunt in nostro Antiphonario post responsorios de prophetis. Collegique simul quasdam antiphonas, quæ consonant tempori exomologeseos, et solemus eos et eas canere per noctes, quando observatur jejuniū indictum, et jejuniū quatuor temporum anni.

CAPUT LXXVIII.

De antiphonis conversis per convenientiam soni in Alleluia.

Antiphonæ aliquæ sunt post responsorios collectæ, quarum sonus redactus est in sola Alleluia sibi invicem conjuncta, ut per Dominicas noctes super psalmos matutinales solum Alleluia audiatur, ad memorandam lætitiā futuræ resurrectionis, quæ restat in octava die. Excipitur hymnus trium puerorum, de quo scriptum habemus in libello officiali.

CAPUT LXXIX.

De ordine sepulture cujuscunque Christianæ.

Inveni in Romano et in Metensi Antiphonariis ordinem scriptum, quomodo fungi officio conveniat circa fines hominum, et circa sepulturam eorum. Ex utrisque collegi ea quæ recta mihi videbantur et rationabili cursui congruere, atque ea redacta in unum corpus, posui sub uno textu in fine Antiphonarii nostri.

CAPUT LXXX.

De responsoriis, quæ cantabantur ab antiquis ante hymnum sanctæ Mariæ.

Inveni in vetusto Romano Antiphonario responsoria ad vespere, quæ ego subinde audiavi canere, et cantavi. Sed quoniam maxima pars regionis nostræ non ea cantabat, neque potui rationem invenire cantandi ea ante hymnum sanctæ Mariæ, cum ante hymnum Zachariæ non cantarentur, prætermisi ea. At nunc quia inveni ea in Romano Antiphonario, hic subjungo illa. In adventu Domini responsorius, *Tu exurgens, Domine, misereberis Sion, quia tempus miserendi ejus, quia venit tempus.* In nativitate Domini, responsorius, *Benedictus qui venit in nomine Domini. Alleluia.* Versus, *Deus Dominus et illuxit nobis.* In Epiphania responsorius, *Dies sanctificatus illuxit nobis, Alleluia, Alleluia.* Versus, *Venite gentes, et adorare Dominum, Alleluia, Alleluia.* In Dominicis noctibus responsorius, *Quam magnificata sunt opera tua, Domine.* Versus : *Omnia in sapientia fecisti, repleta est terra opera tua, Deus.* Et iterum Responsorius, usque ad vespere, *Quam magnificata sunt opera tua, Domine.* Versus, *Omnia in sapientia, ut supra.* Infra hebdomadam responsorius. *Adjutorium nostrum in nomine Domini.* Versus, *Qui fecit cælum et terram, per duas hebdomadas infra ; Quadragesinam, responsorius : Educ de carcere animam meam, ut confiteatur nomini tuo, Domine.* Versus : *Petiit fuga a me, et non est qui requirat animam meam.* In sequentibus duabus hebdo-

madibus responsorius : *Esto nobis, Domine, turris a fortitudinis a facie inimici.* In novissimis duabus hebdomadibus responsorius, *Usquequo exaltabitur inimicus meus super me? Respice et exaudi me, Domine, Deus meus.* Versus, *Qui tribulant me, exultabant si motus fuero, ego autem in misericordia tua speravi.* In paschalibus diebus, responsorius, *Alleluia, Alleluia.* Versus, *Cantate Domino canticum no-*

rum, cantate Domino omnia terra. In Ascensione Domini, *Alleluia, Alleluia.* Versus, *Ascendit Deus, in jubilatione, et Dominus in voce tubæ.* In diebus Pentecostes responsorius, *Alleluia, Alleluia.* Versus, *Repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cæperunt loqui, Alleluia, Alleluia.* In festivitibus sanctorum de responsoriis propriis quæ in nocte cantantur.

SYMPHOSII AMALARI

PRESBYTERI METENSIS ET CHOREPISCOPI

ECLOGÆ DE OFFICIO MISSÆ.

(Baluz., Capitul., ex ms. S. Galli in Helvetia.)

INCIPIUNT ECLOGÆ DE ORDINE ROMANO ET DE QUATUOR ORATIONIBUS EPISCOPORUM SIVE POPULI IN MISSA.

Capitula sequentis opusculi prænotamus ut si forte quis ignarus exstans de ignobilitate hujus operis, aggrediensque illud quasi dignum, ac postea reperens vile, ne pœnitentia ductus dicat apud semetipsum vel apud suos astantes : Si cognovissem rusticitatem hujus operis, nullatenus in eo laborem oculorum meorum impenderem : videat modo in capite quæ sequuntur usque in finem. Et si lectionis causa in aliquam nauseam incurrerit, non illi qui ordinavit tantum ingratus existat, sed et sibi, qui cognita ignobilitate, magis eam elegit rimari usque ad calcem.

I. Illud vero intinmandum est quod ea quæ celebrantur in officio missæ ante lectum evangelium respicientia sunt ad primum adventum Domini usque ad illud tempus quando properabat Hierusalem passurus.

II. Introitus vero ad chorum prophetarum respicit, et merito hos tangimus hic, quoniam, ut Augustinus ait, Moyses minister fuit Veteris Testamenti.

III. *Kyrie eleison* ad eos prophetas respicit qui circa adventum Domini erant ; de quibus erat Zacharias, necnon et filius ejus Joannes.

IV. *Gloria in excelsis Deo* ad cœtum angelorum respicit, qui gaudium natiuitatis Domini pastoribus annuntiaverunt.

V. Prima collecta ad hoc respicit quod Dominus agebat circa duodecimum annum quando ascendit Hierosolymam, et sedebat in templo inter medios doctorem, et audiebat illos atque interrogabat.

VI. Epistola ad prædicationem Joannis pertinet.

VII. Responsorium ad benevolentiam apostolorum, quando vocati a Domino, et secuti sunt.

VIII. *Alleluia* ad lætitiã mentis eorum quam habebant de promissionibus ejus, vel de miraculis quæ videbant fieri ab eo sive per nomen ejus.

IX. Evangelium ad suam prædicationem usque ad prædictum tempus.

X. Deinceps vero quod agitur in officio missæ, ad illud tempus respicit quod est a Dominica, quando pueri obviaverunt ei usque ad Ascensionem ejus sive Pentecosten.

XI. Oratio vero quam presbyter dicit a secreta usque *Nobis quoque peccatoribus*, hanc orationem designat quam Jesus exercebat in monte Oliveti.

XII. Et illud quod postea agitur, illud tempus significat quando Dominus in sepulcro jacuit.

XIII. Et quando panis mittitur in vinum, animam Domini ad corpus redire demonstrat.

XIV. Et quod postea celebratur, significat illas salutationes quas Christus fecit discipulis suis.

XV. Et fractio oblatarum illam fractionem significat quam duobus Dominus fecit discipulis suis in Emaus.

De Romano ordine et de statione in Ecclesia.

Masculi stant ad australem partem, et femine ad borealem, ut ostendantur per perfectiorem sexum firmiores sanctos semper constitui in majoribus tentationibus sætus hujus mundi, et per infirmiorem fragilioremque sexum infirmiores in aptiore loco. Ad hoc etiam pertinet quod et Joannes in Apocalypsi sua vidit angelum fortem qui posuit gaudium suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram. Fortiora etenim membra in majoribus periculis, altera in competentibus sistantur.

De introitu episcopi.

Episcopus a læva ingreditur, et transit ad dexteram. Christi unum corpus nos sumus omnes ; ideoque fas est quod episcopus intrans ecclesiam imitetur suum caput Christum ingredientem in mundum. Lævam partem tetigit Salvator noster, quia temporalem assumpsit ; sed tendebat ad dexteram et docebat id ipsum Ecclesiam facere, quoniam resurrectione carnem quam assumpsit ad dexteram Dei elevavit, et Ecclesiam suam secum fecit considere in cœlestibus, sicut dicit Paulus apostolus, quia simul excitavit et simul sedere fecit in cœlestibus. Audi quid dicit Salomon de dextera et